

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Obraz Japonska v české společnosti 2.poloviny 19.století

The Image of Japan in Czech Society of the Second Half of the 19th Century

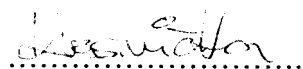
Rigorózní práce

Jiří Kvasnička

Praha 2008

Konzultant rigorózní práce : Doc. PhDr. Luďa Klusáková, CSc.

Prohlašuji, že jsem svou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Kvasnička", written over a horizontal dotted line.

V Praze 20.října 2008

Jiří Kvasnička

Za pomoc a podnětné připomínky děkuji konzultantce své rigorózní práce
Doc. PhDr. Ludě Klusákové, CSc.

OBSAH

I. ÚVOD	6
Úvodem	6
Metoda, koncepce a cíl práce	7
Prameny a literatura	11
II. POZNÁNÍ JAPONSKA DO POL. 19.STOL.	14
První zmínky a objevení Japonska	14
Jezuité jako most mezi Západem a Východem.....	16
Obchod jako cesta k partnerství	20
Japonsko v českém prostředí	24
Nejstarší tisky v českých zemích týkající se Japonska	26
Etymologie pojmenování Japonska	31
III. VZDĚLÁNÍ JAKO ZÁKLAD OBRAZU	35
Učebnice a školství v druhé pol. 19.stol.	35
Obraz Japonska a Číny v učebnicích	40
Asie, žluté plemeno, buddhismus	41
Komparace obrazu Japonska a Číny	47
Obraz země	49
Obraz lidu	61
IV. ASPEKTY OBRAZU JAPONSKA V ČES.SPOLEČNOSTI	80
Japonsko Orientem?	80
Čínsko - japonská válka	90
Rusko - japonská válka	98
Žluté nebezpečí	111
V. ZÁVĚR	118
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	121
PŘÍLOHA – EPIGRAMY.....	134
PRAMENY A LITERATURA.....	139
SUMMARY.....	147
論文要旨	148

*If East is East and West is West
Where will Japan come to rest?*

Arthur Koestler

I. ÚVOD

Úvodem

Japonsko bylo do poloviny 19.století pro Evropany téměř neznámou zemí, která začala po svém „otevření“ budit pozornost takřka celého světa. Během padesáti let se však ze vzdálené a tajemné země dalekého Východu stala světová mocnost, která v mnoha směrech zdárně konkurovala západnímu světu. Právě díky tomuto pokroku nabývala percepce Japonska překvapivé podoby, natolik odlišné od vnímání ostatních asijských zemí. Během tohoto rychlého vývoje se tak postupně utvářel obraz této země v evropské společnosti, v kterém se odrážely jak specifika ostrovního císařství, tak samotný pohled Evropanů na okolní svět a sebe sama.

V předkládané práci se snažím postihnout jedinečnost tohoto obrazu, tak jak byl konstruován v české společnosti druhé poloviny 19.století. Jedná se tak o snahu oživit myšlenkový svět dávno již nežijících generací, což přináší jistá úskalí. Bylo tedy potřeba se zaměřit na zdroje, které měly v této době největší vliv na vytváření představy světa u těchto lidí. Díky těmto pramenům máme možnost alespoň do jisté míry nahlédnout do mysli člověka 19.století a pokusit se ozřejmit jeho pohled na svět, v našem případě obraz Japonska.

Metoda, koncepce a cíl práce

Jak již napovídá samotný název této rigorózní práce, mým výchozím metodickým přístupem je koncept obrazu. Obraz zde chápu jako schematický pohled na místo či region, s kterým však není jeho nositel spojen přímou zkušeností a představu tohoto místa si vytváří ze zprostředkovaných informací. V základním pojetí obrazu je podle Kennetha E. Bouldinga třeba rozlišovat mezi samotnou znalostí - *knowledge* a obrazem – *image*. Zatímco první termín je v souvislosti s faktickou platností a pravdou, druhý naopak s tím, co věříme, že pravda je.¹ Obraz tak zastupuje realitu, ale sám o sobě s touto realitou nemusí korespondovat, je vytvářen na bázi informací z rozmanitých zdrojů, vlastních zkušeností, paměti, nadějí i fantazie. Může být tedy definován jako subjektivní znalost či představa světa, kterou má jednotlivec ve své mysli, zahrnující veškeré jeho přesvědčení, postoje, známá fakta či osobní preference, skrze něž pak nazírá na svět kolem sebe.² Do obrazu se tak nepromítá jenom samotný jeho objekt, ale i osobnost jeho nositele.

Jestliže pak má celá společnost sdílet přibližně stejný obraz, musí být za prvé všichni její jednotlivci vystavěni příjmu shodných informací, a za druhé musí mít zhruba totožný hodnotový systém. Skrze ten jsou totiž veškeré sdělení týkající se nahlíženého objektu kvalitativně zpracovávány a je jim přiřazována pozitivní či negativní hodnota. V momentě, kdy se ve společnosti tento systém různí, dochází i k proměně samotného obrazu, což se projevilo i v pohledu na Japonsko v našich zemích.

Přirozenou vlastností obrazu je jeho setrvalost a tendence k neměnnosti, což vede k vytváření či přetváření se ve stereotypy, které se poté stávají základem předsudků. Stereotypy nám napomáhají k jednoduššímu a jasnějšímu pochopení reality a vysvětlení jevů kolem nás. Mohou být součástí pohledu na někoho – heterostereotypy, či pohledu na sebe sama – autostereotypy, oba dva se pak promítají do obrazu „Druhého“. Naše vlastní představa o nás se přirozeně

---

¹ Boulding, K., E., *The Image*, Michigan 1956, s.6.

² Small, M., *Historians Look at Public Opinion*, in : *Public Opinion and Historians*, ed.Melvin Small, Michigan 1970, s.22.

projevuje i do představy ostatních. Obraz těchto je zpravidla vytvářen jako náš protějšek - zatímco „My“ jsme takoví, „Oni“ jsou jiní. Vytváření obrazu těch „Druhých“ je tak součástí procesu vlastní identifikace a potvrzením pohledu na sebe sama.³

V souvislosti s formováním obrazu v této práci často zmiňuji také pojem Orientalismus, nemám však na mysli vědecký obor zabývající se studiem této části světa, ale vycházím z pojetí amerického teoretika palestinského původu Edwarda Saída.⁴ Ten chápe Orientalismus obecně jako evropský postoj k Orientu, jakožto antagonistickému protějšku Západu. Orient je tak uměle vykonstruovaný prostor, v rámci nějž je společně nahlíženo a hodnoceno ohromné nesourodé území, je to právě ta představa těch „druhých“ v pohledu Evropanů. V této práci tak využívám toto hledisko společnosti 19.století, které rozděluje svět na „My“, jakožto Západ, Okcident, Evropa, a „Oni“, jež představuje Východ, Orient, Asie.

První část této diplomové práce je k tématu spíše uvozující a snažím se v ní obšírně postihnout, jak se vyvíjel kontakt a poznání Japonska v Evropě a českých zemích od objevení této země až do 19.století. Zaměřuji se především na dobu největšího zájmu a vzájemného kontaktu mezi Západem a Říší vycházejícího slunce v 16.století, který probíhal na rovině křesťanských misí a obchodních styků. Na bázi několika zachovalých jezuitských tisků popisují také počátky systematického poznávání této země.

Následující kapitola se již přímo věnuje obrazu Japonska v české společnosti 2.poloviny 19.století, tak jak byl konstruován v soudobých učebních textech. Školní výuku, která v tomto období pokryla již celou společnost, považuji za základní stavební kámen lidského pohledu na svět a tedy i obrazu Japonska. Podávám zde také stručný vývoj českého školství se zaměřením na učebnice a výuku zeměpisu a jejich vzrůstající postavení v rámci celkového vzdělávání. Charakter tohoto předmětu a jeho výuky odrážel ve velké míře právě výrazné změny ve školství v 19.století. Výchozí metodou této části práce je komparace

---

³ Klusáková, L., *Předmluva*, in : *Obraz druhého v historické perspektivě*, ed. Klusáková, L., AUC, Philosophica et Historica 1, Studia Historica XLI, Praha 1997, s.7 – 10.

⁴ Saïd, E., *Orientalism*, NewYork 1976.

obrazu Japonska s obrazem Číny, na které je doložena jedinečnost a specifika pohledu na Zemi vycházejícího slunce. Zaměřuji se také na to, zda a v jaké míře tyto obrazy potvrzovaly, či naopak se vymykaly z obecnějšího pohledu na Asii, žlutou rasu či buddhismus. Na základě kvantitativní analýzy učebního textu jsem vytvořil grafy, které v přehledné formě nastiňují obrazy obou zemí. Ty jsou dále tematicky rozděleny na obraz země a obraz lidu. Jelikož Japonsko prošlo během této doby převratným vývojem, který měl zásadní vliv i na formování jeho obrazu, jsou grafy týkající se této země rozčleněny také chronologicky, přičemž zlomovým bodem je tu konec Čínsko-japonské války roku 1895, který znamenal ohromný mocenský nárůst asijského císařství.

Poslední část práce se pak zabývá jednotlivými aspekty obrazu Japonska, které dle mého názoru měly největší vliv na utváření pohledu na tuto zemi. Nejprve si kladu otázku, zda Japonsko bylo, či nebylo Orientem v očích české společnosti. Vycházím z teoretického rámce, jenž je popsán výše, který chápe Orient jako protikladný svět vůči Západu – Okcidentu a přisuzuje mu jistý soubor vlastností a hodnot. Zaobírám se také vlivem romantizujících a exotizujících tendencí na obraz Země vycházejícího slunce a samotnou představu Orientu.

Druhým aspektem, kterým se zabývám, je vliv Čínsko – japonské války na formování obrazu Japonska. Tato válka představovala také zvýšený zájem a informovanost o obou jejich protagonistech v celém západním světě. Zajímá mě, zda tento konflikt potvrdil či naopak převrátil obrazy těchto dvou zemí, tak jak byly konstruovány v učebnicích a jak se na vnímání Japonska promítl jeho mocenský vzestup. Dále také, zda tento konflikt byl nahlížen jen jako střet dvou příbuzných asijských zemí, či zda mu Západ přisuzoval vyšší význam projekcí svých vlastních idejí.

Třetím aspektem je poté válka Rusko – japonská, jenž výrazným způsobem poutala pozornost celého světa. Snažím se zde postihnout, jaký vliv na obraz Japonska měly specifické postoje české společnosti k tomuto konfliktu a jeho aktérům a zda byl obraz této země využíván jako prostředek k působení na veřejné mínění. Zabývám se také tím, kdo a za jakým účelem s pohledem na Zemi vycházejícího slunce manipuloval a přizpůsoboval si ho svým vlastním ideálům.

Jelikož se jednalo o střet evropské a asijské mocnosti, zajímá mě, zda tento konflikt byl nahlížen také jako střet kulturně civilizační.

Posledním aspektem je fenomén tzv. Žlutého nebezpečí, který se projevil již v předcházejících dvou kapitolách. Vysvětluji zde kořeny, důvody a vznik této ideje v západní společnosti a v českých zemích. Zabývám se pak podrobněji jednotlivými oblastmi, v kterých se tento pocit ohrožení projevil nejvíce a také, jak tento fenomén ovlivnil obraz Japonska a Číny, či naopak, jak tyto ovlivnily jej.

Na konci práce jsou přiloženy dvě přílohy - první je obrazová, obsahující jak vyobrazení, na které jsou v textu odkazy, tak obrázky ilustrující téma této práce. Druhou přílohou jsou epigramy z Humoristických listů, které zajímavou a vtipnou zkratkou dokumentují názory a pohled české společnosti na události kolem obou japonských válek.

Cílem této práce je tak postihnout obraz Japonska v české společnosti v období druhé poloviny 19.století, jeho vývoj, specifika a hlavní faktory, které měly na jeho utváření vliv. O tento úkol se snažím na bázi relevantních pramenů, které jsou popsány v následující kapitole.

Prameny a literatura

Pokud se snažíme o rekonstrukci historického obrazu vzdálené země v myslích již nežijících lidí, nastává problém, jak získat relevantní informace k tomuto studiu. Jelikož drtivá část společnosti nezanechala žádnou písemnou zprávu, jenž by nám mohla pomoci, musíme se obrátit na prameny, které měly v této době největší vliv na vytváření představy světa u tehdejších generací – „...všechny knihy, časopisy a noviny obsahující jakékoliv zmínky k cizí zemi nebo kultuře jsou zdroji obrazu.“⁵ V případě této práce se jedná o historické učebnice zeměpisu, soudobý tisk a naučné slovníky, tyto prameny poté rozdělují na obraz vytvářející a obraz formující. Do první kategorie zařazují učebnice, které vytvářely v myslích studentů v jejich mládí základní pohled na svět, do druhé kategorie pak tisk a naučné slovníky, které jim během následujícího života zprostředkovávaly další informace.

Jak již bylo řečeno, považují učebnice za základní pramen pro rekonstrukci obrazu, jelikož „co se týče dopadu a oběhu ve společnosti jsou učebnice nejdůležitější. Pečlivě čteny více občany než Bible, mluvnice či gramatika, nabízejí čtenáři obecný obraz cizích kultur, který poté přetrvává z dětství až do zbytku dospělého života.“⁶ V této práci vycházím z učebních textů z kompletního fondu historických učebnic zeměpisu Státní pedagogické knihovny Komenského v Praze.⁷ Z této sbírky jsem pak vybral všechny, které se nějakým způsobem zmiňují o Japonsku či Číně, v celkovém počtu 167 učebnic, tak jak jsou uvedeny na konci této práce. Jedná se o učebnice od poloviny 19.století až s přesahem do dvacátých let 20.století.

Co se týče tisku, vybíral jsem takový, který se pravidelně vyjadřoval ke společenským a kulturním problémům v zahraničí. Z časopisů je to kulturní revue *Osvěta*, která vycházela v letech 1862 – 1863, poté znovu 1871 – 1921. Ta nabízela především podrobné mnohastránkové články, věnující se důkladně

---

⁵ Small, M., *Historians Look at Public Opinion*, in : *Public Opinion and Historians*, ed.Melvin Small, Michigan 1970, s.25.

⁶ tamtéž

⁷ Vlková, B., *Historické učebnice zeměpisu ve fondu SPKK*, Praha 1997.

jednomu problému. Dále časopis *Světobzor*, jenž vycházel 1867 – 1900 a třetím magazínem byla *Zlatá Praha*, která vycházela od roku 1884 až do roku 1929. Tyto dva časopisy obsahovaly velké množství drobných článků a zpráv, týkajících se nejrůznorodějších témat z celého světa. Dalo by se říci, že v jistém smyslu představovaly předchůdce dnešních geografických magazínů. Tento tisk jsem k tématu této práce sledoval až do roku 1910, kromě *Světobzoru*, jenž přestal vycházet dříve.

Pro dobu Čínsko – japonské a Rusko – japonské války jsem pracoval také s denním tiskem. Jako jeho zástupce jsem vybral *Národní listy*, představující jednu z nejvýznamnějších vlasteneckých novin, a na druhé straně jejich nejvýznačnější názorový protipól sociálně demokratické *Právo lidu*. Oba tyto denní tisky měly v této době zásadní vliv na českou společnost. Dále jsem zvolil *Humoristické listy*, které zábavnou formou vystihovaly názory a postoje tehdejší společnosti. Významnou součástí těchto listů byly karikatury a epigramy, které používám v této práci k ilustraci popisovaných jevů.

Poslední pramen z kategorie tisku, který jsem využíval, byl *Obrazový zpravodaj z bojiště*, jenž vycházel jen po dobu Rusko - japonské války a byl nejpodrobnějším komentátorem tohoto konfliktu.

Třetí skupinou pramenů k této práci byly naučné slovníky. Ty neměly tak široký dopad na společnost, ale byly souhrnem tehdejších znalostí a zdrojem pro všechny, kteří se zajímali o podrobnější informace. Pracoval jsem se starším *Riegerovým slovníkem naučným*⁸ a o 30let mladším *Ottovo slovníkem naučným*.⁹

Zvláštními prameny jsou pak dva jezuitské tisky z roku 1585, které využívám v kapitole týkající se právě nejstarších tisků věnujících se Japonsku v českých zemích. Text prvního z nich - *Krátké poznámenání o samotném ostrovu Japonu* se objevil v roce 1904 ve Zlaté Praze jako součást článku *Co četli naši předkové v století 16. o Japonsku*,¹⁰ text druhého - *Třetí díl historií o obrácení pohanův na*

---

⁸ Riegerův slovník naučný, Praha 1860-1874.

⁹ Ottův slovník naučný, Praha 1888-1909.

¹⁰ *Krátké poznámenání o samotném ostrovu Japonu*, in : *Co četli naši předkové v století 16. o Japonsku*, Zlatá Praha, roč.1904, s.249-250.

víru křesťanskou v Jáponě pak tvoří přílohu diplomové práce japanologa Petra Poláka.¹¹

Samozřejmě by se dalo najít mnoho dalších dobře využitelných pramenů k tématu této práce, nicméně snažil jsem se o výběr, který dle mého názoru toto téma dobře postihuje. Programově pak vynechávám cestopisy a prameny umělecké povahy, které by samy o sobě vystačily na samostatnou práci.

Česká literatura k tématu mé práce téměř neexistuje, jelikož se jedná o problematiku dosud nezpracovanou. Přibližuje se jí leda příspěvek Zdeňky Vasiljevové ve sborníku řady *Acta Universatis Carolinae Rozvoj poznání Japonska v českých zemích na přelomu 19. a 20.století*, jenž se však zaměřuje jiným směrem.¹² Inspiruji se tak zahraničními pracemi, které se věnují obrazu Japonska v jiných zemích či přímo konceptu obrazu, jak bylo popsáno výše. Ke kapitolám, které se zabývají kontaktem Japonska a Západu do 19.století využívám souhrnné či dílčí historické publikace, tak jak jsou uvedeny na konci práce.

---

¹¹ *Třetí díl historií o obrácení pohanův na víru křesťanskou v Jáponě*, in : Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, nepubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, příloha, s.2-43.

¹² Vasiljevová, Z., *Rozvoj poznání Japonska v českých zemích na přelomu 19. a 20. století*, in : in: AUC - Philologica, Orientalia Pragensia XII., Praha 1989, s.15-80.

II. POZNÁNÍ JAPONSKA DO POL. 19.STOL.

První zmínky a objevení Japonska

Když se v červenci roku 1853 objevila v tokijském zálivu „černá flotila“ válečných lodí pod vedením komodora Matthewa C. Perryho vyžadující uzavření obchodní smlouvy a otevření japonských přístavů, nikdo ještě netušil, jak se již brzy změní vztah mezi Japonskem a okolním světem.¹³ Američané nechali Japoncům čas na odpověď a v únoru 1854 se s nabitými kanóny vrátili pro dojednání podmínek a podepsání smlouvy. Ta byla stvrzena 31.března a podle místa vedení jednání je často nazývána Kanagawská, její správný název však příznačně zní „o míru a přátelství“. Podobné nerovnoměrné smlouvy nedlouho poté uzavřel šogunát také s Británií, Ruskem a nakonec i Nizozemím... Po více než dvou stoletích důsledné izolace se Japonsko otevřelo světu.

První historickou zprávu o Japonsku přináší čínská kronika Wej Ťi z roku 297 n.l., obyvatele ostrovů v moři na východ nazývá „Wa“, což je čtení čínského znaku pro slovo trpaslík : „*Lidé Wa žijí na hornatých ostrovech uprostřed oceánu.*“¹⁴ Japonci tu byli podle Reischauera a Craiga vylíčení jako národ „*který dbá zákonů, pěstuje věštebné praktiky a klade důraz na rituální čistotu, ale má sklon k pití ... Byli zručnými tkalci, rybáři i zemědělci a žili ve společenství se silnou společenskou stratifikací.*“¹⁵ Nicméně trvalo ještě celých tisíc let než se díky deníku benátského kupce Marca Pola dozvěděl o vzdálené a neznámé zemi také západní svět. Polo se sice osobně do Japonska nikdy nedostal, ale pobýval dlouhé roky v mongolské Číně, kde měl jistě spoustu příležitostí dozvědět se o bohatém ostrovním státu na východě.¹⁶ Jeho značně přibarvené vyprávění o zlatem oplývající říši Cipangu¹⁷ pak podnítilo zájem mnoha cestovatelů, mezi

---

¹³ Nešlo o malou sílu, jednalo se o celou čtvrtinu tehdejšího amerického námořnictva (tři parní fregaty a pět dalších plavidel). Japonci se mohli na vlastní oči přesvědčit, že jakýkoliv odpor by byl bez šance. Reischauer, E.O., Craig, A.M., *Dějiny Japonska*, Praha 2001, s.122.

¹⁴ Boháčková, L., Winkelhoferová, V., *Vějíř a meč*, Praha 1987, s.9.

¹⁵ Reischauer, E.O., Craig, A.M., *Dějiny Japonska*, Praha 2001, s.10.

¹⁶ Polova cesta do Číny je některými badateli zpochybňována, srov. Woodová, F., *Byl Marco Polo opravdu až v Číně?*, Praha 1999.

¹⁷ Ke vzniku tohoto názvu více v kapitole Etymologie pojmenování Japonska, s.31.

nimiž i Kryštofa Kolumba, který ve snaze dostat se západní cestou do Indie a Japonska objevil americký kontinent. Nejbliže se pak k japonským ostrovům přiblížil Fernando de Magalhães, který se na své cestě kolem světa dostal na Filipíny. Japonsko bylo poté Evropany objeveno celkem náhodou, když u ostrova Tanegašima, jižně od Kjúšú, v létě roku 1543 ztroskotala portugalská loď.¹⁸

Začalo století vzájemného poznávání. Japonci, nacházející se v období občanských válek *Sengoku Džidai*¹⁹ se nejvíce zajímali o zbraně, navigaci a nové technologie, Evropané pak přirozeně o obchod a časem také samozřejmě o šíření křesťanské víry. Křesťanství se na dálném východě objevilo již před mnoha staletími. Pravděpodobně od 7.století se přes Indii dostávají do Číny nestoriánští křesťané, jimž císař dovolil, aby zde svobodně šířili své učení a zakládali kláštery.²⁰ Nestoriánství se časem v Číně poměrně rozšířilo a dokonce některé aspekty jeho učení ovlivnily i domácí náboženské systémy, především buddhismus. Je to také doba, kdy Japonsko výrazně přejímalo čínskou kulturu a mnoho japonských učenců a buddhistických mnichů zde delší dobu pobývalo. Je tedy možné, že Japonci přišli do prvního kontaktu s křesťanstvím právě v této době a některé jeho modifikované formy se pak odrazily v japonském náboženství a legendách.²¹ Jako klasický příklad je často uváděna legenda, která se váže k výkladu původního jména prince Šótoku²² – *Umajado no Ódži* (přeloženo jako Princ ze stáje), podle níž se princ narodil u vchodu do stáje. Tuto legendu pravděpodobně vymysleli mniši, kteří v Číně slyšeli od nestoriánů příběh o narození Ježíše Krista v chlévě.²³

Od 13.století byla na Dálný východ vysílána papežská poselstva spolu s františkánskými mnichy, aby zde navázali kontakt s tamními vládci a šířili křesťanství. Nicméně do Japonska se s největší pravděpodobností nikdo z nich

¹⁸ Některé evropské prameny uvádějí rok 1542.

¹⁹ Česky se překládá jako Období válčících knížectví.

²⁰ Nazývají se podle cařihradského biskupa Nestoria, který na Efezském koncilu roku 431 odmítl uznat Pannu Marii jako bohorodičku. Založili svojí vlastní církev a pronikali především směrem na východ. Dnes se nazývají Apoštolská církev Východu.

²¹ K tomuto podrobně Natori, J., *Historical Stories of Christianity in Japan*, Tokio 1957.

²² Korunní princ Šótoku(574-622) se nejvíce zasloužil o rozšíření buddhismu v Japonsku.

²³ Boháčková, L., Winkelhoferová, V., *Vějíř a meč*, Praha 1987, s.52.

nedostal a ani nezanechal jedinou zmínku o této ostrovní zemi. Misie do mongolské Číny byly poměrně úspěšné, císař nebránil šíření křesťanství a v Chánbalyku (dnešním Pekingu) byla dokonce založena arcidiecéze. Dochované cestopisy a zprávy podrobně popisují mongolskou říši, misionářské úspěchy, ale také se zmiňují o komunitách Nestoriánů a Židů. Taktéž zprávy o Evropanech, které misionáři potkali na různých místech Číny, dokládají čilý kontakt mezi Západem a Východem. Situace se změnila s pádem mongolské prokřesťanský orientované dynastie Jüan a nástupem nové dynastie Ming (1368 – 1644), který provázal odpor ke všemu mongolskému a nečínskému. To mělo za následek zánik misí a potlačení křesťanství v Číně až do 16.století, kdy se na scéně objevují Jezuité.

Jezuité jako most mezi Západem a Japonskem

Tovaryšstvo Ježíšovo bylo založeno 15.srpna 1538 v Paříži skupinou studentů v čele s Ignácem z Loyoly (1491 – 1556), který se posléze stal prvním generálem řádu. Jezuité se brzy stali jednou z nejdůležitějších sil protireformačního boje a s horlivým zápalem hájili a šířili katolickou víru nejen v Evropě, ale po celém světě. Svůj hlavní důraz kladli na vzdělanost a misijní činnost a díky své skvělé organizaci brzy dosahovali skvělých výsledků. Během několika desetiletí založili misie v Indii, Číně, Japonsku, Siamu, Mexiku, Brazílii a v Paragvaji. V době, kdy se Evropa štěpila na dva nesmiřitelné tábory a katolická církev ztratila téměř polovinu starého kontinentu, se Jezuité snažili nahradit tuto újmu pokřesťanštěním nových oblastí v Asii a v Americe. Z mnoha učenců z řad tovaryšstva se stali předchůdci dnešních etnologů a orientalistů a jejich zprávy, deníky a cestopisné zápisky se staly základním kamenem západních poznatků o neevropském světě. Jezuité se snažili nové prostředí co nejrychleji pochopit, naučit se jazyku a myšlení tamních lidí. K úspěchu jim pomohlo také využití akomodačních metod, podle kterých se snažili svojí činností přizpůsobit zvykům a mentalitě dané země.²⁴

---

²⁴ Roku 1645 bylo použití akomodačních metod papežem Inocencem X. zakázáno. Stalo se tak na základě stížností konkurenčních františkánských a dominikánských misionářů.

Studovali jazyk, kulturu, zvyky, historii i soudobé politické problémy. Vytvořili první slovníky a každým rokem posílali zprávy do Říma pro své kolegy, aby se v pak v daném prostředí rychleji orientovali a mohli být úspěšnější v šíření křesťanství.

Jednou z priorit Tovaryšstva Ježíšova se brzy staly misie v Japonsku. To bylo objeveno pouze pět let po založení řádu a ihned vzbudilo ohromnou pozornost jak mezi obchodníky tak misionáři. Neznámá země se jevila na poměrně vysoké kulturní úrovni a byla otevřená vnějším kontaktům. Po nepříliš úspěšných snahách usadit se v Číně, kde naráželi na nevraživost úřadů vůči cizincům, cítili Jezuité svoji šanci právě zde.

K zájmu o japonské misie jistě přispěl jeden ze zakladatelů řádu a jeho nejslavnější člen František Xaverský. Ten byl roku 1541 vyslán jako papežský legát do „Indií“ a delší dobu pobýval v portugalském přístavu Goa, kde se mu podařilo založit jezuitskou misii. Odtud podnikal misijní výpravy na jih Indie a později i dále na Jávu a na ostrovy Moluky. K jeho rozhodnutí odcestovat do Japonska přispělo setkání s Japoncem Andžiróem v Malacce roku 1547, který se poté stal jeho průvodcem.²⁵ Xaverský se dostal do Japonska roku 1549 a během dvouletého pobytu v této zemi jí procestoval od jižního Kjúšú a po Kjóto. Právě toto město bylo jeho cílem, chtěl obrátit na křesťanskou víru císaře a získat povolení k misijní činnosti na celém území Japonska. Právě tady si pořádně uvědomil složitou situaci v této zemi. Císař neměl žádnou faktickou moc a celá země byla rozdrobena mezi mnoho větších či menších knížectví, která spolu neustále válčila. Povolení k misijní činnosti záležela vždy na momentální vůli jednotlivého vládce, někde Xaverský uspěl, jinde byl vykázán. I přes tyto problémy se mu podařilo získat spoustu novověrců a dát základ rozsáhlé a organizované misii.²⁶

---

²⁵ Andžiró byl samuraj sloužící rodu Šimazu v knížectví Sacuma, který měl na starost obchod s Portugalci. Poté co se doma dopustil vraždy uprchl na portugalskou loď, aby se vyhnul zatčení. Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, neubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, s.37.

²⁶ Martínek, M., Martínek, J., *Kdo byl Kdo – Světoví cestovatelé a mořeplavci*, heslo sv.František Xaverský, Praha 2003, s.209-210 ; Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, neubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, s.37-38.

Jezuitům se během několika desetiletí povedlo vytvořit v Japonsku poměrně silnou křesťanskou menšinu. Ve snaze přilákat na svá panství obchod, dalo mnoho knížat svolení k misijní činnosti, stavbě kostelů a křesťanských škol. Počet přestoupivších na víru rychle vzrůstal, roku 1582 jich bylo asi 150 000, ke konci století jejich počet vzrostl již na 300 000 a roku 1615 na téměř půl milionu.²⁷ Jezuité se tak stali kulturním mostem mezi Evropou a Japonskem, kromě křesťanství přinášeli do nového prostředí evropskou vzdělanost a hodnoty. Skrze misionáře získávali Japonci své znalosti o Evropě a naopak Evropané své první reálné představy o Japonsku. Roku 1582 dokonce zorganizovali vypravení poselstva japonských křesťanských knížat k papeži a portugalskému králi. Zastupovali je čtyři 13ti až 15ti letí chlapci, kteří se tak stali prvními Japonci vstoupivšími na evropský kontinent.²⁸ Tato prezentace jezuitského úspěchu pak v Evropě podnítila zájem o tuto vzdálenou zemi a zároveň katolické naděje na úspěch v asijských zemích.

Z mnoha jezuitských učenců se stali znalci japonského jazyka a kultury. Již brzy byly vytvořeny první slovníky a učebnice, které sloužily jak ke komunikaci, tak k překladům křesťanských textů do Japonštiny. Nejvýznamnějším lingvistickým počinem pak bylo vydání japonské gramatiky João Rodriguese „*Arte da Lingo de Japan*“ roku 1604. Toto jedinečné 480ti stránkové dílo obsahuje desítky citací z klasické japonské literatury, dokazujících hlubokou znalost japonské kultury, a zůstalo až do 19.století nepřekonané. Od stejného autora byl později vydán také spis věnující se poezii „*Arte Brereda da Lingoa Iapoa*“. Odlišnostmi evropské a japonské kultury, na které naráželi misionáři dennodenně, se zabýval Luis Frois ve své, bohužel tiskem nevydané, práci „*Evropská a japonská kultura*“.²⁹ Nejvíce informací o soudobé situaci a poměrech v Japonsku však obsahovaly každoroční zprávy a dopisy směřující do Říma, které byly pak v Evropě čteny v kostelech, často tištěny a šířeny do mnoha zemí jako propagační materiál.

²⁷ Reischauer, E.O., Craig, A.M., *Dějiny Japonska*, Praha 2001, s.77.

²⁸ K tomuto více v kapitole Nejstarší tisky v českých zemích týkající se Japonska.s.26.

²⁹ Rukopis se dochoval v madridské knihovně Akademia de la Historia, roku 1991 byl přeložen a vydán v Japonsku : Frois, Luis, *Yóroppabunka to nipponbunka*, Tokio, Iwanamishoten 1991.

Vývoj misíí se v Japonsku značně odvíjel od vnitřní situace v této zemi. V druhé polovině 16.století se v jeho čele vystřídali tři vůdci, kteří se snažili o vytvoření sjednoceného centralisticky řízeného státu – Nobunaga Oda (1534 – 1582), Hidejoši Tojotomi (1536 – 1598) a Iejasu Tokugawa (1542 – 1616). Nobunaga, jenž sám bojoval s odbojnými buddhistickými kláštery, nekladl křesťanství žádné překážky. Fakticky ale ovládal jen vnitřní část Japonska, takže na většině území byli misionáři odkázáni na místní knížata. Situace se začala měnit poté, co jeho následovník Hidejoši obrátil svou pozornost směrem ke Kjúšú a překvapen zjistil, kolik je zde křesťanů, a že bohatý přístav Nagasaki, centrum zahraničního obchodu, je v rukou Jezuitů. Situace se nadále zkomplikovala, když na přelomu století přijeli ze Španělska Františkáni, Dominikáni a Augustiniáni, kteří bez znalosti místních poměrů začali necitlivě prosazovat svou misijní činnost a dostali se do sporu s Jezuity. Ke stoupající nedůvěře vůči misiím přispěli také holandští a angličtí obchodníci, kteří se varováním před Portugalci a Španěly snažili zbavit konkurenci. Roku 1587 vydal Hidejoši první protikřesťanský edikt, nařizující odchod všech zahraničních misionářů. Ten sice nebyl příliš tvrdě prosazován, ale již o deset let později došlo k prvním represím, když bylo v Nagasaki ukřižováno devět evropských misionářů a sedmnáct japonských věřících.³⁰

Když v roce 1603 Iejasu Tokugawa převzal od císařského dvora starý titul šóguna, znamenalo to také konečné sjednocení Japonska. Křesťané vkládali do nového panovníka své naděje. Roku 1613 dokonce se souhlasem šogunátu vyslal křesťanský kníže Masamune Date námořní výpravu přes Mexiko ke španělskému králi a papeži.³¹ Bylo to podruhé, ale také na dlouhou dobu naposledy, co na evropský kontinent vkročila noha Japonce. Již o rok později podléhá Iejasu obavám ze stále rostoucího počtu křesťanů a vydává další protikřesťanský edikt. Následuje série tvrdých represí, mnoho křesťanů je donuceno odejít do exilu či se stávají oběťmi tvrdých perzekucí. Od dvacátých let pak pronásledování věřících stále sílí a perzekuce a popravy se konají po celém Japonsku. Mezi lety 1633 –

---

³⁰ Tzv. „Nagasacké martýrium“ 5.2.1597.

³¹ Vasiljevová, Z., *Dějiny Japonska*, Praha 1986, s.243.

1639, za vlády šóguna Iemicua, pak vyšla série izolačních ediktů „*Sakoku*“, které Japonsko odřízly od okolního světa. Poslední z nich následoval po potlačení křesťany vedeného Šimabarského povstání a znamenal v podstatě konec křesťanství v Japonsku.³²

Obchod jako cesta k partnerství

Druhým a neméně podstatným bodem japonsko-evropských kontaktů byl samozřejmě mezinárodní obchod. Jak již bylo zmíněno výše, první evropská loď přistála u japonského pobřeží roku 1543 a o dva roky později začali Portugalci plout do této země již pravidelně. Po celou druhou polovinu 16.stol. zajišťovali téměř veškerý obchod Japonska s Evropou a těžili z toho ohromné zisky. Dováželi do Japonska zboží z Číny a celé jihovýchodní Asie jako hedvábí, vzácné dřeva, kůži, olovo, třtinový cukr či luxusní zboží a měli zájem hlavně o japonské stříbro, měď, síru a rukodělné výrobky. Neznamená to, že by Japonci sami neměli zahraniční obchod, naopak v 16.stol. dochází k jeho velkému rozvoji a japonští obchodníci se usazují po celé jihovýchodní Asii, nicméně nebylo v jejich možnostech konkurovat velkým a lépe vybaveným evropským lodím.

Spolu s Evropany přicházela do Japonska spousta pozoruhodných novinek. Největší pozornost vzbudily mezi neustále válčícími knížaty střelné zbraně. Portugalské muškety se rychle staly nejžádanějším zbožím a během dvou desetiletí se staly rozhodujícím válečným faktorem. Do jisté míry tento zásadní evropský vliv přispěl k pozdějšímu sjednocení Japonska. Mezi další novoty patřil také tabák či technologické vymoženosti jako hodiny a brýle. Portugalský vliv se podepsal také v japonském jazyce, do kterého se dostala řada portugalských slov jako např. *pan* (chleba), *botan* (knoflík), *karuta* (hrací karty) a jiné.

Centry zahraničního obchodu se staly přístavy Nagasaki a Hirado. Od roku 1584 začaly do Japonska přijíždět také španělské lodě a v roce 1600 zde přistála první loď rychle se rozvíjejícího Nizozemí. Jejím lodivodem byl Angličan Will

---

³² V letech 1637 – 1638 povstalo kvůli neúnosné míře zdanění téměř 20000 křesťanských rolníků ze západního Kjúšú.

Adams, jenž později získal výsostné postavení u šóguna. Stal se rádcem Iejasu Tokugawy ohledně evropských záležitostí a obdržel panství nedaleko hlavního města Eda.³³ Svými kontakty a vynikající znalostí japonského prostředí se později snažil pomoci anglické Východoindické společnosti, ale narážel u svých krajanů na nepochopení.³⁴

Angličané a Holanďané znamenali pro Japonce vítanou alternativu zahraničního obchodu, narozdíl od Portugalců a Španělů byli ochotni se podřídit japonskému zákazu šíření křesťanství a na tom také postavili svojí politiku. Nabízeli Japonsku „obchod bez jakékoliv ideologie“³⁵ a poskytli šógunátu nové informace o evropském dění. Narušili dosavadní japonskou představu o jednotné katolické Evropě věrné osobě Papeže, varovali před ziskuchtivými Pyrenejci, kteří se skrze křesťanství snaží o podmanění asijských zemí, a tím se jim podařilo získat důvěru. Roku 1609 získala nizozemská Východoindická společnost povolení vybudovat obchodní faktorii v Hiradu, a na stejném místě se o čtyři roky později usadili také Angličané.

Šógun se snažil o podporu a rozkvet zahraničního obchodu, který přinášel ohromné zisky, ale také o jeho přímou kontrolu. Když se mu nepodařilo převést obchod do oblasti Kantó³⁶, byl omezen vstup evropských lodí pouze do přístavů Hirado a Nagasaki a na nejvýnosnější zboží zavedena silná kontrola a státní monopol. Když se k tomu přidala stále rostoucí fobie z křesťanství a nedůvěra k cizincům, začaly se podmínky pro Evropany v Japonsku silně zhoršovat. V roce 1623 opustili Japonsko z ekonomických důvodů Angličané a o rok později byli kvůli obvinění z podpory misionářské činnosti vyhoštěni ze země Španělé. Japonští obchodníci museli získávat speciální povolení k zámořskému obchodu a roku 1633 byly dokonce jakékoliv cesty do ciziny zakázány pod trestem smrti. Holanďané sledovali tento proces s uspokojením v očekávání možného zisku

---

³³ Historický název dnešního Tokia. Stalo se hlavním městem šógunátu po té, co se dostal k moci rod Tokugawa.

³⁴ Pro Angličany byl Adams již téměř naturalizovaný Japonec. Oblékal se jako Japonec, choval se tak a taky tak přemýšlel. Adams zemřel v Japonsku roku 1620, šógun mu nikdy nepovolil návrat domů. K této postavě více Milton, G., *Na dvoře japonského vládce - dobrodružství prvních Evropanů v ostrovní říši*, Praha 2003.

³⁵ Jansen, M.B., *The Making of Modern Japan*, Londýn 2000, s.74.

³⁶ Oblast okolo města Eda, sídla Šóguna.

monopolu na obchod s Japonskem, a když byli v roce 1639 po potlačení Šimabarského povstání vypovězeni ze země po téměř sto letech i Portugalci, zůstali v Japonsku z Evropských zemí již jen oni.³⁷ Nicméně na konec vše dopadlo jinak, než očekávali. Nedůvěra a obavy z Evropanů byly silnější než výhody zámořského obchodu a roku 1641 byli Nizozemci vykázáni z Hirada a internováni na malém ostrůvku Dedžima v nagasackém zálivu, který byl původně připraven pro Portugalce.

Malý uměle vytvořený ostrov spojený s pevninou kamenným mostem se stal na další dvě století domovem pro holandskou osádku. Skupina okolo dvaceti mužů zde žila hlídána téměř jako ve vězení a jen výjimečně někdo z nich dostal povolení vstoupit na pevninu. Jednou ročně mohla připlout obchodní loď, která obvykle dovážela do Japonska především čínské hedvábí, drahá dřeva, koření a z evropských věcí pak vojenské materiály, hodiny, brýle či zrcadla. Opačným směrem se pak do Evropy z Japonska dostávalo stříbro, měď, ale také japonské lakované zboží a porcelán, po kterém byla díky oblibě „*chinoiserie*“ od 18.století veliká poptávka. Nicméně tento obchod neměl pro Japonce takovou cenu jako informace, které od Holanďanů dostávali.

Nizozemci poskytovali izolovanému Japonsku přehled o tom co se děje ve světě a byli jedinou spojnicí mezi Evropou a touto zemí. Každý rok musel holandský kapitán informovat šóguna o všem, co se událo do příjezdu poslední lodě. Od druhé poloviny 18.století se navíc začali japonští učenci více zajímat o západní vědy, učit se holandštinu a dokonce překládat evropské studie především lékařského charakteru. Veškeré západní vědy a poznatky o Evropě pak byly obsaženy v pojmu *Rangaku* – Holandské vědy.

Stejně tak naopak byli Nizozemci jediným zdrojem informací, které měl západní svět o Japonsku. Na Dedžimě působila řada doktorů a vědců, kterým se i přes izolaci podařilo nashromáždit mnoho informací a poznatků. Největší ohlas měla práce holandského lékaře Engelberta Kaempfera (1651 – 1716) *Dějiny*

---

³⁷ Když o rok později vyslali Portugalci z Makaa loď do Japonska, byla celá posádka až na 16 námořníků popravena. Ti přeživší byli posláni zpět, aby varovali ostatní. Jansen, M.B., *The Making of Modern Japan*, Londýn 2000, s.79.

Japonska, v která byla až do 19.století základním evropským dílem o Japonsku.³⁸ Mezi další vzdělance pracující na Dedžimě patřili např. švédský botanik Carl Peter Thurnberg, zabývající se japonskou flórou; Henrik Doeff, pracující na slovníku Japonštiny, či německý lékař Philipp Franz von Siebold, kterému bylo dokonce povoleno založit v Nagasaki lékařskou školu. Nicméně až do přelomu 18. a 19. století mělo Japonsko pověst „*zastrčené a chudé země, o níž prakticky nikdo nejevil zájem.*“³⁹

Právě ke konci 18.století začal zájem o Japonsko v Evropě vzrůstat. Nebylo tomu jen díky rostoucí oblibě japonských uměleckých předmětů, ale především v souvislosti se zvyšující se aktivitou velmocí na Dálném východě. Již během století docházelo na severu v oblasti Kuril a Sachalinu ke kontaktu s ruskými obchodníky a objeviteli. Od devadesátých let to pak Rusové zkoušeli již na oficiální úrovni, ale bezúspěšně. Stejně tak se nedařilo ani Britům, kteří se po několika pokusech na počátku 19.století dostali s Japonci dokonce do vojenské potyčky. Největší aktivitu nakonec vyvinuli Američané, kteří při své „*expanzi do Pacifiku*“ nutně potřebovali zásobovací opěrné body. Pro parní námořní dopravu bylo Japonsko jako uhelná stanice pro americké lodě ideální. K polovině století se jejich diplomatické pokusy o navázání styků zintensivněli, přesto vždy odpluli s nepořízenou. Situace se změnila až roku 1853 příjezdem válečných lodí komodora Matthew Calbraight Perryho, který zvolil ostřejší postup a podařilo se mu donutit Japonsko otevřít dveře obchodním a diplomatickým kontaktům. Tajemná a neznámá říše vycházejícího slunce vstoupila do světového dění.

---

³⁸ Poprvé publikována r.1727 v anglickém překladu jako *History of Japan*. Jansen, M.B., *The Making of Modern Japan*, Londýn 2000, s.83.

³⁹ Reischauer, E.O., Craig, A.M., *Dějiny Japonska*, Praha 2001, s.119.

Japonsko v českém prostředí

Stejně jako v ostatních evropských literaturách se i v české první zmínka o Japonsku objevila v překladu cestopisu Marca Pola „*Il Milione*“. Toto dílo bylo přeloženo do českého jazyka okolo roku 1400, ale nestalo se nikdy obecně známým jako v jiných zemích.⁴⁰ Jen pár desetiletí po Marcu Polu se do oblasti Dálného východu dostal i syn českého vojáka v Itálii františkánský mnich Odorik z Pordenone (1286 – 1331). Ten pobýval jako papežský vyslanec tři roky v Chánbalyku (Peking) a vyskytly se dokonce teorie, že vstoupil i na japonské ostrovy. Odorik ve svém cestopise zmiňuje království „*Zapa*“, jehož název vzdáleně připomíná tehdejší evropské formy přepisu názvu Japonska od Marca Pola (*Zipangu*, *Zipangri*, *Cympagu* apod.). Tato hypotéza však nebyla nikdy obecně přijata a ani považována za reálnou.⁴¹

Do širšího povědomí se Japonsko dostalo až po svém objevení v 16.století a to především díky jezuitským zprávám. Propagace misijních úspěchů v dalekých zemích byla jedním z nástrojů protireformačního boje. Kult statečného Františka Xaverského působil i v českých zemích, na mnoha místech stojí jeho sochy a v některých kostelech je možno najít vyobrazení z jeho misijní činnosti či mučednické smrti jeho následovníků.⁴²

Mezi jezuitské misionáře, kteří měli co do činění s Japonskem, jimž se přisuzuje český původ, patřili dva muži – Carlo Spinola a Pantaleon Kirwitzer. První z nich, syn císařského komořího italského původu na dvoře Rudolfa II. a české matky, Carlo Spinola (1564 – 1622) vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova již roku 1584. Po smrti svého otce požádal Spinola o vyslání do zámořských kolonií a roku 1596 se vydal poprvé do Japonska, kam se mu ale podařilo dostat až další plavbou o šest let později. Působil v Arimě, Mijaku (dnešní Kjóto) a nakonec v centru japonského křesťanství v Nagasaki. Po nárustu protikřesťanských

---

⁴⁰ Fiala, K., *First Contacts of Czechs and Slovaks with Japanese Culture (Up to World War I)*. In: *Japan Review*, 3, 1992, s.45.

⁴¹ Podrobněji : Shilling, v., D., *War der Franziskaner Odorich von Pordenone im 14. Jahrhundert in Japan?* In: *Monumenta Nipponica*, 6, 1943, 1/2, s. 86 – 109.

⁴² Nejznámější pak na Karlově mostě sousoší sv.Františka Xaverského od F.M.Brokofa z roku 1711.

perzekucí v druhé polovině dvacátých let se po jistou dobu skrýval, ale nakonec byl uvězněn a roku 1622 spolu s dalšími 51 křesťany upálen.⁴³ Spinola byl, stejně jako ostatní mučedníci z Nagasaki, prohlášen brzy za blahoslaveného a jeho kult se rychle rozšířil nejen v Čechách, ale i po celé Evropě.⁴⁴

Druhým jezuitou byl pak českoněmecký astronom a matematik, rodák z Kadaně, Pantaleon Kirwitzer (1528 - 1626?). Ten se vydal na misijní cestu roku 1618 a po kratším pobytu v Indickém městě Góa pokračoval dále na východ. Pět let pak pobýval v Macau v jižní Číně, kde se věnoval astronomickým pozorováním a také psal spis o jezuitských mučednících v Japonsku.⁴⁵ To jestli jemu samotnému se podařilo dostat na japonské ostrovy však není jisté. České katolické zdroje tradičně uvádějí verzi o Kirwitzerově působení v Nagasaki a poté v Kjótu, kde měl po ani ne ročním působení zemřít⁴⁶. Naproti tomu Karel Fiala, který se touto otázkou zabýval podrobněji a vycházel i ze zahraničních pramenů, pokládá tuto teorii za nepravděpodobnou a tvrdí, že Kirwitzer se do Japonska nejspíše nikdy nedostal a zemřel v Macau, kde působil.⁴⁷

I osudy těchto dvou mužů napovídají, že se v českém prostředí na přelomu 16. a 17. století o Japonsku vědělo. Jejich touha dostat se na misie do této vzdálené země vycházela z velké části z mučednického kultu a ze soudobých vědomostí o Japonsku. Různé dopisy a poznatky Jezuitů o této zemi byly v českém prostředí hojně tištěny a čteny v kostelech, a představují tak důležitý pramen k rekonstrukci tehdejších znalostí o Japonsku. Zachovalé staré tisky z českého prostředí ať již v českém či latinském vydání nám umožňují nahlédnout do tohoto obrazu.

---

⁴³ Tzv. Velké utrpení éry Genna.

⁴⁴ K této postavě více Martínek, M., Martínek, J., *Kdo byl Kdo – Naši cestovatelé a geografové*, heslo Spinola, Carlo, Praha 1998, s.386-387. K otázce českého původu Spinoli podrobněji Fiala, K., *First Contacts of Czechs and Slovaks with Japanese Culture (Up to World War I)*. In: *Japan Review*, 3, 1992, s.50-53.

⁴⁵ Tento spis měl pak vyjít v Antverpách jako *Literae de Martyry P.Ioannis Baptisstae Machadi Soc. Jesu, qui Anno 1617 in Japonia Pesus est. Antverpiae 1622*. Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, nepubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, s.82.

⁴⁶ Tuto verzi akceptuje i Martínek, M., Martínek, J., *Kdo byl Kdo – Naši cestovatelé a geografové*, heslo Kirwitzer Pantaleon, Praha 1998, s.232.

⁴⁷ Fiala, K., *First Contacts of Czechs and Slovaks with Japanese Culture (Up to World War I)*. In: *Japan Review*, 3, 1992, s.53-55.

Nejstarší tisky v českých zemích týkající se Japonska

Ani ne půl století od navázání prvních kontaktů Evropy s Japonskem se i do českých zemích dostávají první podrobnější informace o této zemi. Na našem území se ke konci 16.století tisklo podle dostupných informací alespoň pět tisků týkajících se Japonska a misíí v této oblasti.

Dva z těchto tisků byly vytištěny v latinském jazyce roku 1585 v tiskárně Michaela Peterleho v Praze. Oba dva jsou také zaznamenány v katalogu evropských tisků týkajících se prvního japonského poselstva k papeži, který sestavila A.Boscarová.⁴⁸ Té se podařilo objevit 78 evropských tisků popisujících návštěvu japonských poslů u papeže a jejich cestu po Evropě. Oba dva pražské tisky jsou pak reprintem italských tisků, které byly přeloženy do mnoha evropských jazyků. Boscarová však vynechala bádání v českých knihovnách⁴⁹, a tak její pozornosti ušel český tisk *Správa toho všeho, co se jest dalo v Římě v obecné konsistoři papeže a kardinálův, když jest nejsvětější v Bohu otec a pán, pan Řehoř XIII. papež slyšení dával poslům kraluov japonských, XXIII. měsíce března to jest v sobotu před zvěstováním Panny Marie, dívky čisté etc. Léta M.D.LXXXV.*⁵⁰ Tento svazek je v podstatě českým překladem jednoho z pražských latinských tisků a nechal ho v Olomouci roku 1585 vytisknout olomoucký biskup, absolvent jezuitské akademie v Římě, Stanislav Pavlovský.⁵¹

Jak již bylo řečeno, všechny tyto tři tisky se váží k jedné události, a to k japonskému poselstvu, které bylo roku 1582 vysláno do Evropy, jakožto zastoupení japonských křesťanských knížat. Iniciátorem této akce byl vizitátor jezuitských misíí na Východě páter Alessandro Valignano, který si od tohoto podniku sliboval prezentaci jezuitských úspěchů u papeže a posílení prestiže tohoto řádu. Roku 1585 pak skutečně dorazili poslové Mancio Itó, Miguel

⁴⁸ Boscaro, A., *Sixteenth Century European Printed Works on the First Japanese Mission to Europe, A Descriptive Bibliography*, Brill, Leden, 1973.

⁴⁹ Oba latinské pražské tisky zkoumala Boscarová jako exempláře ve vídeňské knihovně.

⁵⁰ V knihopise českých a slovenských starých tisků je tento pod číslem 17 322. Horák, Fr., *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. Století*. Díl II. Tisky z let 1501 – 1800 část IX. Ročník XVIII. Sešit 251 – 263. Praha Academia, 1967.

⁵¹ Tomuto tisku a okolnostmi jeho vzniku se podrobněji věnuje Vasiljevová, Z., *Nejstarší české tisky o Japonsku v českých zemích* in: *Nový Orient* 43, 1988, s.117-119.

Čidžiwa, Juliano Nakaura a Martino Hara do Portugalska a stali se tak prvními Japonci vstoupivšími na evropskou půdu. Odtud se pak vydali na cestu do Říma, kde je přijal v přítomnosti vysokých církevních hodnostářů papež Řehoř XIII. A právě tato audience je hlavním tématem těchto tisků. Jsou zde obsaženy texty listů japonských knížat, proslovy církevních hodnostářů a také průběh slavnostního dne. Pro nás je ale zajímavější příloha, která byla přidána k těmto tiskům a běžně byla částí i ostatních evropských tisků. Její podíl na tehdeším povědomí o Japonsku byl jistě nezanedbatelný. Jedná se o stručný popis Japonska, který má v češtině název *Krátké poznamenání o samotném ostrovu Japonu*.

Tento nepříliš dlouhý text popisuje Japonsko jako vzdělanou a kultivovanou zemi - „*Mají také (což jest věc divná) impressi⁵², a daleko prvé ji měli nežli my, poněvadž ani o počátku jejím nevědí. A z toho se ukazuje lidského vtipu moc, kterak i v neznámých a dalekých krajinách podobné skutky puosobí, tak v řemeslech jako i v literním umění, nebo na témž ostrově mají školy, v nichžto jako i u nás všecká umění.*“. Japonce pak líčí jako střídme a zdravé lidi - „*Jest také zdravého a mírného povětrí, že do CL (=150) let mnozi živi jsou a ještě dýleji, což poněkud pochází z rozumného v pokrmích chování: neb u nich sou pokrmové sprostní, střídmost a střídliovost taková, že málo kdy v těžké nemoci upadají, a poněvadž zřídka stonávají, žádných lékařuov nemívají, aniž také za takového se kdo vydává. Kdy se pak někdo roznemuože, tehdy neb bylinami aneb nětčím jiným sám sebe z přirození jsa veden léčí.*“, kteří však mají sklon k neustálým válkám a sporům o bohatství : „*přebývají skuoro v ustavičných a ukrutných válkách, poněkud proto, že od přirození sou váleční, a panování žádostiví, poněkud také proto, že krajina zlatem a stříbrem oplejvá.*“. Dále se text stručně zmiňuje také k hospodářství, zvykům, oděvu a popisuje odlišnosti, které připadnou Evropanovi zajímavé. Podivuje se, že věci, které jsou pro tuzemce obyčejné, Japonce ani nezná – nechová dobytek, nezná sýr, mléko, olej, víno ani olivy, vosk či včely. Pozastavuje se nad složitostí a podstatou japonského písma a samozřejmě se vyjadřuje také k náboženské situaci : „*... někteří k pravému a katolickému náboženství přistoupili, jiní pak ještě starodávním spusobem modlám se klanějí.*“.

---

⁵² *Imprese* – toto slovo ve starší době znamenalo tiskárnu.

Celkově má tento popis velice daleko k nadřazeným evropocentrickým popisům cizích krajín, naopak lze zde cítit i náznaky jistého obdivu a především naději, že tato vzdálená říše by snad mohla být jednou dobrou katolickou zemí.⁵³

Krátké poznamenání je ale součástí i dalších dvou českých tisků o Japonsku, jedná se o v Litomyšli roku 1581⁵⁴ vydaný *Historia velmi utěšená a radostná o rozšíření Víry křesťanské v východních krajinách. Nyní z vlašské řeči přeložená a pro potěšení všem věrným křesťanům na světlo vydaná*^{55 56} a o *Třetí díl historií o obracení pohanův na víru křesťanskou v Japoně*⁵⁷, vydaný biskupem Stanislavem Pavlovským v Olomouci roku 1585. Oba tyto tisky jsou souborem přeložených misionářských listů a kromě *Krátkého poznamenání*, které je k ním také přiřčeno, obsahují mnohem konkrétnější informace. Ty se již netýkají natolik obecné charakteristiky Japonska, ale jsou spíše zdrojem podrobných znalostí, které byly primárně určeny pro informování vedení jezuitského řádu a přípravu dalších misionářů. Listy jsou většinou adresovány generálovi Tovaryšstva Ježíšova v Říme či kolegům misionářům v Japonsku, v Evropě pak byly šířeny jako studijní materiál pro jezuitské koleje a jako propagace jezuitských úspěchů.

Svazek *Třetí díl historií..* se skládá ze sedmi jezuitských dopisů z let 1579-1583, v kterých se autoři velice podrobně rozepisují o svých zkušenostech a situaci v Japonsku. Popisují jednotlivé japonské ostrovy a veškerá knížectví, které se na nich nalézají, přičemž nejvíce pozornosti samozřejmě věnují oblastem v kterých působí - „*Nyní obzvláště o těch královstvích něctco krátce oznámíme, v*

⁵³ *Krátké poznamenání o samotném ostrovu Japonu*, in : Co četli naši předkové v století 16. o Japonsku, Zlatá Praha, roč.1904, s.249.

⁵⁴ K.Fiala tento rok vzniku zpochybňuje a za pravděpodobnější udává rok 1585. Fiala, K., *First Contacts of Czechs and Slovaks with Japanese Culture (Up to World War I)*. In: Japan Review, 3, 1992, s.48 – 49.

⁵⁵ V knihopise českých a slovenských starých tisků je tento pod číslem 3032. Horák, Fr., *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. Století*. Díl II. Tisky z let 1501 – 1800 část IX. Ročník XVIII. Sešit 251 – 263. Praha Academia 1967.

⁵⁶ Tento tisk se podle Z.Vasiljevové nezachoval a je znám pouze ze starších knižních soupisů, podle K.Fialy existují tři exempláře, nicméně částečně zničené a ve velice špatném stavu. Srov. Vasiljevová, Z., *Rozvoj poznání Japonska v českých zemích na přelomu 19. a 20.století*, in: AUC - Philologica, Orientalia Pragensia XII., Praha 1989, s.15-80, s.68. a Fiala, K., *First Contacts of Czechs and Slovaks with Japanese Culture (Up to World War I)*. In: Japan Review, 3, 1992, s.47.

⁵⁷ V knihopise českých a slovenských starých tisků je tento pod číslem 3033. Horák, Fr., *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. Století*. Díl II. Tisky z let 1501 – 1800 část IX. Ročník XVIII. Sešit 251 – 263. Praha Academia 1967.

kterých křesťané a sidla naše se nacházejí.“⁵⁸ Detailně se zaobírají politickou situací v jednotlivých krajích, mocenskými boji a jejich dopadem na vývoj misíí. Jak již bylo popsáno dříve, Japonsko se nacházelo již delší dobu v éře neustávajících občanských válek a to komplikovalo jezuitům situaci – „*Co se pak Jáponu dotýče, jest tato země pro ustavičné války a proměny panuov tak nepokojná, že v ni jest veliká rozržitost a dosti se ukazuje, že meč spravedlnosti boží proti ni jest dobyt, trescíc veliké a hrozné hříchy, kteréž se nacházejí mezi těmito pohany, neb všecká země skůro vždycky na opak jest obrácena, tak že nikdy v jednom spusobu nezuostává a všecky věci sou, jako by na niti viseli.*“⁵⁹ Z celého textu jsou pak cítit obavy z výsledku nekončících bojů, neustálých změn a nejistota z budoucího vývoje, kde „*všecko zaleží na konci, které tyto války míti budou. Neb jak a kdo svítězí, můž se míti naděje o malém a nebo velikém na víru obracením pohanův a pokoji křesťanuov a nebo jejich protivensství.*“⁶⁰ Neustálé nástrahy, hrozba smrti, japonská válečná povaha a nízká hodnota lidského života jsou tu považovány za jeden z největších problémů na cestě k úspěšné christianizaci – „*lidu falešného a potvářlivého v válkách, v zbroji, v ohni skůro vždycky přebyvajícího, takže téměř nikdy žádného pokoje a odpočinutí míti nemůžeme, vidouce tak často ze všech stran od smrti sebe obkličene ... Zvláště, že jáponští tak mnoho sobě važí zamordovati jakéhožkoli stavu člověka, jako by někdo mravence zamordoval, a protož větší částka z nich, skuoro všickni, od meče scházejí.*“⁶¹ Nicméně je tu stále obsažena ta naděje do budoucna - tisíce nově pokřtěných, postavení nových škol a kostelů, zázraky a jednotlivé příběhy z putování jezuitských bratrů. V jednom z listů je popsána cesta do Meáka⁶² a setkání s mocným Nobunangou⁶³, v kterého vkládali Jezuité velké naděje. Je tu barvitý popis jeho bohatství, slávy a velkých slavností, které uspořádal – „*Nobunanga nade všecky ochotně a ušlechtilé všecko vyvozoval; trvala tato slavnost na čtyry hodiny po obědě. Neuměl bych vám vypraviti bohatství, barvy,*

⁵⁸ *Třetí díl historií o obrácení pohanův na víru křesťanskou v Jáponě*, in : Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, nepubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, příloha, s.6.

⁵⁹ C.d., s.5.

⁶⁰ tamtéž

⁶¹ tamtéž

⁶² Dnešní Kjóto.

⁶³ Nobunaga Oda(1534 – 1582), jeden ze sjednotitelů Japonska.

*kroje a jiných věci, které tu byli.*⁶⁴ Setkáváme se tu také s bojem na duchovní úrovni, kde jsou hlavní protivníci tzv. *Bonzové*⁶⁵ a šintoistické a buddhistické „modly“ - *Kamis*⁶⁶ a *Fotokwes*⁶⁷. Celý tento tisk nám kromě detailních informací o vzdálené zemi poskytuje také náhled do vnitřního světa misionáře, do jeho práce, představ, obav a nadějí. Je to také dáno osobnější povahou dopisu a intenzivní životní zkušeností, která stojí za textem.

Jezuitské tisky se staly v českém prostředí na dlouhou dobu téměř jediným zdrojem informací o Japonsku a měly i svůj podíl na vytváření obrazu této země v druhé polovině 19.století. Čerpal z nich například i známý český cestovatel a učitel Josef Kořenský (1847 – 1938)⁶⁸ či spisovatel Jaroslav Durych (1886 – 1962) při práci na svém románu *Služebníci neužiteční*⁶⁹. V 17.století se k tomu ještě přidaly hojně šířené příběhy mučedníků a výsledkem toho bylo, že Japonsko zůstalo dlouho nahlíženo optikou jezuitských misionářů. I přes to, že tento obraz vypovídal občas více o samotných jezuitích a jejich způsobu vidění světa, podával také díky jejich znalosti kultury a jazyka mnoho hodnotných informací o této zemi jako takové. Hlavním cílem tisků byla snaha o pozvednutí prestiže Tovaryšstva Ježíšova a příspěvní k rekatolizačnímu boji proti protestantským „kacířům“ - „*Neb z těchto listův poznají, kterak daleko vícejí pohanův k víře katolické přistupuje, nežli novověrcův od ni zde odstupuje, a kterak Pán Bůh království boží (poněvadž se ho nehodní činí) od nich je odjímá a dává je pohanóm. Poznají také, že víra křesťanská nikdy mezi pohany skrze kacíře nebyla rozšířena, než skrze katolíky, což jest jisté znamení pravé víry*“.⁷⁰ Japonsko bylo nazíráno s nadějí, že nahradí církvi ztracené oblasti v Evropě a stane se časem ideálním katolickým státem - „*Ač pak v některých krajinách evropských táž*

⁶⁴ *Třetí díl historií o obrácení pohanův na víru křesťanskou v Jáponě*, in : Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, nepubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, příloha, s.43.

⁶⁵ *Bonzové* – z japonského slova Bózu = buddhistický mnich.

⁶⁶ *Kamis* – z japonského slova Kami = šintoistický bůh.

⁶⁷ *Fotokwes* – z japonského slova Hotoke = Buddha, Buddhové.

⁶⁸ Část tisku *Správa toho všeho..* je dokonce uvedena v cestopise Kořenský, J., *Podruhé v Japonsku*, Praha 1910, s.106.

⁶⁹ 1.díl byl vydán v Praze 1940, kompletní dílo pak vyšlo v USA v Lisle a v Římě roku 1969.

⁷⁰ *Třetí díl historií o obrácení pohanův na víru křesťanskou v Jáponě*, in : Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, nepubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, příloha, s.1.

*jediná církev Páně dosti násilně se potlačuje a utiská, však proto v jiných východních krajinách mezi pohany, Boha nikdy neznámým, z veliké milosti boží vystává a nemálo až doposavad se rozmáhá*⁷¹ Příznivé vyobrazení Japonska je zde možno chápat jako potenciál a naděje, které tato země podle jezuitů skýtá, naopak všemožné nástrahy a nebezpečnosti tu mají dokládat obětavost misionářů a katolické církve. Lékem na veškeré problémy jako neustálé válčení, násilí, nestálost či pověřivost je pak pokřesťanství. Japonci, kteří jsou tu často vylíčení jako bezcitní válečníci, se již jeví úplně v jiném světle jakožto oddaní křesťané. Sjednocení ve znamení kříže by pak znamenalo konec veškerých válek a neustálých změn, překážky na cestě k ideální katolické společnosti – sic neevropské, ale stejně tak vzdělané a kulturní – by byly odstraněny.

Když byly v první polovině 17.století veškeré misijní aktivity v Japonsku tvrdě potlačeny a křesťanství vymýceno, začala se pozornost misionářů a obsah jejich prací orientovat jiným směrem. Byly to především misie v Novém světě, kde se znovu pokoušeli vytvořit ideální společnost. Japonsko tak časem svojí izolací upadlo téměř v zapomnění a zbyly jen prameny dokumentující neúspěšný pokus o podmanění si vzdálené osobité kultury.

Etymologie pojmenování Japonska

Jedním z důležitých dopadů jezuitských tisků byl také počátek vzniku současného označení pro tuto zemi *Japonsko*. V Evropě se jako první pojmenování pro japonské ostrovy používal název *Cipangu* či jeho modifikace *Zypanu*. Tento název má svůj původ v cestopisu Marca Pola *Milión*, odkud se během 14.století rozšířil po celé Evropě. Toto označení vzniklo nejspíše jako prepis mandarínské výslovnosti znaků označujících Japonsko – 日 (slunce) 本 (základ, kořen) 国 (země).⁷² Tyto znaky byly pravděpodobně čteny jako *Jippenkuo* (*Ribbengu*) a Marco Polo tuto výslovnost pak zapsal jako *Cipangu*.

⁷¹ *Třetí díl historií o obrácení pohanův na víru křesťanskou v Jáponě*, in : Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, neubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, příloha, s.2.

⁷² V japonštině se znaky označující Japonsko – 日本 vyslovují jako Nippon či Nihon.

Tento název se pak v Evropě používal až do poloviny 16.století a je obsažen i na prvních dvou evropských mapách zobrazujících Japonsko. Na mapě světa vytvořené Albertiniusem de Virgou mezi léty 1411 a 1415 jsou zobrazeny japonské ostrovy s pojmenováním *Cipangu*⁷³, na další mapě benátského mnicha Fra Maura z roku 1457 je pak Japonsko zakresleno nad ostrovem Java jako *Isola de Cimpagu*⁷⁴.

Ve vývoji tohoto názvu pak sehráli důležitou roli Portugalci. Základní tvar *Japon* se vyvinul buď z malajského slova *Jepang* (čte se Jepun) odvozeného z kantonské čínštiny s kterým se portugalští obchodníci mohli setkat v Mallace, anebo přímo z kantonské čínštiny, která se používala v portugalském přístavu Macao. Již zmíněné znaky označující Japonsko se v kantonské výslovnosti vyslovují jako 日 (slunce) – *Iat* a 本 (základ, kořen) – *Pon*. Dále pak došlo při výslovnosti ke konverzi *T* v *P* a vznikl název *Iappon*. Časem došlo pak i k redukci dvojitého *PP* v jednoduché *P* a vznikla tak nejčastěji používaná forma *Iapon*. Tímto způsobem psané názvy se pak začaly objevovat v jezuitských písemnostech a jejich prostřednictvím se rozšířily po Evropě.

Na Českém území se označení *Iapon* poprvé objevuje v již zmíněném pražském latinském tisku z roku 1585, jehož plný titul zní *Exemplum Literarum Quae Roma Mediolanum Missae, Et Ex Italico Idiomate In Latinum versae sunt, de ingressu ad publicum Consistorium, duorum Legatorum, qui missi sunt a diobus potentissimis Iaponiae Regibus & Tertio principe, recens ad Christianam fidem conuertis, ut summo Pontifici obedientiam praestent*. Téhož roku byl tento tisk v Olomouci vydán také v českém překladu jako již také zmiňovaný spis *Správa toho všeho, co se jest dalo v Římě v obecné konsistoři papeže a kardinálův, když jest nejsvětější v Bohu otec a pán, pan Řehoř XIII. papež slyšení dával poslům kraluov japonských, XXIII. měsíce března to jest v sobotu před zvěstováním Panny Marie, dívky čisté etc. Léta M.D.LXXXV.* a jde o dosud

---

⁷³ K této mapě více na „*De Virga World Map*“, Wikipedia : The Free Encyclopedia, 12.3.2007. http://en.wikipedia.org/wiki/De_Virga_world_map.

⁷⁴ K této mapě více na „*Fra Mauro Map*“, Wikipedia : The Free Encyclopedia, 12.3.2007. http://en.wikipedia.org/wiki/Fra_Mauro_map.

nejstarší doložitelné použití názvu pro Japonsko ve formě *Japon*, respektive *japonských* na našem území.⁷⁵

Během 18. a 19. století, kdy se začaly zintenzivňovat kontakty Evropy s Dálným východem, se začal znovu prosazovat vliv tvrdší mandarínské výslovnosti, která se nejvíce podílela na ustálené formě názvu Japonska především v románských jazycích. V germánských a slovanských se pak projevila spíše měkkí forma, vycházející z kantonské čínštiny, či jejího vlivu na jazyky kolonizované jihovýchodní Asie. Samozřejmě záleželo také na samotné povaze a výslovnosti dotyčného evropského jazyka. V češtině se v 19. století používalo několik forem současně. Kromě tvaru *Japon* se asi nejčastěji používalo formy *Japan*.⁷⁶ K oběma těmto názvům se pak také začala přidávat koncovka *-sko*, vznikly tak tvary *Japonsko*, *Japonsko*. Obyvatel japonských ostrovů byl pak *Japanec* či *Japonec*. Nejspíše pod vlivem francouzštiny se začala ke konci 19. století používat také forma s *Ž* na počátku slova – *Žaponsko* či *Žapan*, obyvatel tohoto státu pak *Žaponec*.⁷⁷

Na příkladu učebnic z druhé poloviny 19. století je možno vidět nakolik bylo pojmenování Japonska různými tvary neustálené. Bylo zcela běžné, že v učebnicích od jednoho autora vycházejících ve více vydání po delší dobu, se střídaly různé tvary názvů. Např. v učebnici Josefa Krejčího z roku 1878 se objevuje tvar *Japonci*⁷⁸, ale již o tři roky později používá tvar *Japanské*⁷⁹ a nakonec v jeho učebnici z roku 1888 můžeme nalézt obě formy zároveň, když píše *japonské zboží*, ale i *japanské souostrovi*⁸⁰. Ve vydání z roku 1890 se pak objevují jen tvary založené na základu *Japan*⁸¹, nicméně v roce 1909 používá zase již jen formy *Japonsko*, *Japonec*⁸². I přes to pak v jeho učebnici z roku 1920

---

⁷⁵ Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, nepubl. diplomová práce FF-UK, Praha 2000, s.83 - 85. a „Names of Japan“, Wikipedia : The Free Encyclopedia, 14.3.2007. http://en.wikipedia.org/wiki/Names_of_Japan.

⁷⁶ Tuto formu přejal také Riegrův i Ottův slovník naučný.

⁷⁷ Tuto formu používal např. Josef Kořenský.

⁷⁸ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy obecné a měšťanské*, Stupeň 2., Praha 1878, s.64.

⁷⁹ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy obecné a měšťanské*, Stupeň 2., 2.vyd., Praha 1881, s.63.

⁸⁰ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 4.vyd., Praha 1888, s.59.

⁸¹ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 6.vyd., Praha 1890, s.59.

⁸² Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1909, s.28.

můžeme číst v jednom odstavci *ostrovy japonské* a hned na to po třech větách narazíme na *ostrovy japonské*.⁸³

Název *Japonsko* se v českém jazyce ustálil až ve 20. letech 20. století. Svůj podíl na tom měla také rusko – japonská válka, kdy se o této zemi psalo v novinách téměř každý den a tato situace již vyžadovala používání jednotné formy. Po této době bylo již používání tvaru *Japonsko* a jeho odvozenin *japonský*, *Japonec* dominující a ve 20. letech se již jiné tvary téměř nevyskytovaly.⁸⁴ Přesto se ještě roku 1925 v učebnici Bohumíra Patery objevuje u názvu kapitoly *Japonsko* malá poznámka – „též *Japonsko* nebo *Žaponsko*“.⁸⁵

---

⁸³ Krejčí, J., *Krejčího zeměpis pro školy občanské*, Stupeň 1., 12. vyd., Praha 1920, s.32.

⁸⁴ Označení *Japan* se pak někdy ponechávalo z důvodů stylistických jako emocionálně působivější varianta. Vasiljevová, Z., *Rozvoj poznání Japonska v českých zemích na přelomu 19. a 20. století*, in: AUC - Philologica, Orientalia Pragensia XII., Praha 1989, s.15-80, s.21.

⁸⁵ Patera, B., *Paterův zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., Praha 1925, s.33.

III. VZDĚLÁNÍ JAKO ZÁKLAD OBRAZU

Učebnice a školství v 2.polovině 19.století

Od raného středověku bylo u nás školství záležitostí křesťanské církve a představovaly ho tři typy škol – farní, klášterní a katedrální. Spolu se sociálními změnami a rozvojem měst v 13.století se objevují také nově školy městské (partikulární), které se staly základem nižšího školství. Městské školy byly trojstupňové a nejvyšší třetí stupeň tvořily tzv. *major schola* neboli *gymnasium*. Výrazným rysem školského systému v této době byla ale značná nejednotnost a absence pevného řádu. Školy byly současně pod vlivem měst i církve a docházelo tak k častým sporům. Situace se začala měnit až se založením pražské univerzity roku 1348, která začala o nižší školství pečovat. Rektor se stal nejvyšším představitelem školského systému a vydával také pro školy školní řády *ordo studiorum*. Náplní vyučování pak bylo především psaní, čtení, počítání a katechismus, ve vyšších stupních pak i latina, poesie, rétorika a logika (filosofie). Hospodářský a sociální úpadek v 15.století se pak nepříznivě projevil i na školství. Pražské vysoké učení ztratilo mnoho ze své bývalé prestiže a jeho úpadek měl přirozeně vliv i na nižší školy. Zvláštní kategorií škol se pak v 16.století staly školy založené Jednotou bratrskou, z nichž některé měly, i přes maximální orientaci na duchovní stránku vzdělání, na tu dobu moderní systém vzdělávání.

Spolu s rekatolizačními tendencemi přišli do Českých zemích v polovině 16.století také Jezuité, kteří se brzo stali nejvýznamnějším činitelem v oblasti školství. Jejich školský systém, jenž byl uzákoněný v roce 1590, patřil mezi nejlepší v Evropě. Po bělohorské porážce ovládli Jezuité také pražskou univerzitu a vybudovali poměrně hustou síť gymnázií, k nimž se později připojila také gymnázia piaristická. O elementární školy - farní a městské, se již Jezuité nestarali, učitelé zde byli často nekvalitní a tomu odpovídala také nepřilíživá úroveň vyučování.

K největším změnám na poli školství pak dochází v druhé polovině 18.století pod vlivem osvícenských idejí a rakouských centralistických snah. Roku 1773 je

zrušen jezuitský řád a o rok později je uvedena v platnost zásadní reforma školství. Tato reforma se stala počátkem vzniku moderní školské soustavy a její hlavní systémovou změnou pak bylo zásadní omezení vlivu církve na vzdělávání, které bylo podřízeno veřejné správě, tedy státu. Začalo se naplňovat císařovnoho heslo z roku 1770 – „školství je a zůstane politikum“.⁸⁶ Byla také zavedena povinná školní docházka a zřízena hustá síť triviálních škol na vesnicích a menších městech. Další tendencí ve vývoji školství v této době byla silná germanizace, kromě nejnižších škol byla jako vyučující jazyk ustanovena němčina a to se pak také stalo jedním z hlavních bodů požadavků na změnu ze strany české inteligence v době národního obrození.

Co se týče výuky zeměpisu, tak ta neměla zpočátku ve vzdělávání žádné místo. Ještě v 17. a 18. století byly geografické reálie zařazeny do výuky jen jako pomůcka k výkladu biblických dějin a klasických autorů. Spolu s rozvojem přírodních věd v druhé polovině 18.století se však výuka reálií stávala akutnější. Nicméně ještě v Marxově⁸⁷ učebné osnově z roku 1775 zůstávala nadále hlavním předmětem na gymnáziích latina a ostatní předměty jako zeměpis, dějepis, matematika a přírodní vědy byly prohlášeny za vedlejší a mělo se jim vyučovat „pouze pro zábavu“.⁸⁸

Od 30.let 19.století tlak na změny ve školství znovu sílil, vzdělávací systém přestal vyhovovat jak po stránce organizační tak po stránce obsahové a začaly se objevovat nové návrhy na reformu. Ta však i přes nadějně okamžiky v době revolučního roku 1848 přišla až na konci šedesátých let. Roku 1849 byl sice vydán *Nástin organizace gymnázií a reálek v Rakousku*, který se snažil školství modernizovat – zavedl maturity, reálky, zdůraznil význam přírodních věd a ještě více oslabil vliv církve na vzdělání; nicméně již brzy poté byl slibný vývoj zaražen vládou Alexandra Bacha. V roce 1855 byl uzavřen konkordát s církví, který znovu přiznával církvi právo dozoru nad školstvím – „*veškero vyučování mládeže na veřejných i soukromých školách bude s naukou církve katolické ve*

⁸⁶ Veselá, Z., *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992, s.17.

⁸⁷ Gratian Marx(1721 – 1810) – piarista a prefekt savojské akademie, autor nové osnovy pro gymnázia, která zůstala v platnosti dalších 29let.

⁸⁸ Veselá, Z., *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992, s.18.

*shodě, biskupové jako vrchní pastýři budou řídit náboženské vyučování mládeže .. a nad ním bdíti.*⁸⁹ Po Bachově pádu se znovu vracely reformní tendence - roku 1866 byl vydán *Zákon o rovnoprávnosti jazykové na školách* (od této doby lze mluvit o českém středním školství), o rok později prosincová ústava a zásadní reforma školství pak přišla o dva roky později vydáním nového školského zákona.

Reformy z konce šedesátých let byly přirozeným důsledkem rozsáhlých společenských změn v této době. Znamenaly také další výrazné omezení vlivu církve na vzdělávání, nejvyšší dohled nad veškerým vyučováním včetně náboženství měl stát. Veřejné školy byly přístupné všem občanům, kteří prokázali požadovanou způsobilost, bez ohledu na náboženské vyznání. V čele školství stálo ministerstvo kultu a vyučování a pro každou zemi byla zřízena zemská školní rada, pro okresy a obce pak podřízené školské úřady – okresní a místní školní rady.

Byla zavedena povinná osmiletá školní docházka a školy rozděleny na obecné (základní), měšťanské a střední. Měšťanské školy převzaly roli nižších stupňů reálek a jejich cílem byla příprava na praktický život. Mezi střední školy pak patřily tradičně gymnázia, ale díky reformám došlo především k velkému rozvoji reálek a reálných gymnázií, které byly zaměřeny více na praxi a přípravu na technické profese. Zatímco na klasických gymnáziích byl kladen důraz především na klasické jazyky a antické reálie, orientovaly se reálky a reálná gymnázia také na matematiku, přírodní vědy, moderní jazyky či kreslení a rýsování. K těmto středním školám se časem přidaly nově také obchodní akademie, které však začaly být populární až ke konci 19.století.⁹⁰

Od padesátých let se začala pomalu čeština prosazovat jako vyučovací jazyk na středních školách. K většímu zlomu došlo až ke konci let šedesátých, kdy byl vydán zákon o jazykové rovnoprávnosti na školách a od roku 1868 se začaly střední školy oficiálně dělit na německé a české. Ještě v sedmdesátých letech byla polovina ústavů na českém území německá, ale spolu se vzrůstající emancipací českého národa se toto číslo výrazně obracelo ve prospěch českých škol.

---

⁸⁹ c.d., s.34.

⁹⁰ K českému střednímu školství v 2.pol.19.století a studentskému životu v této době podrobně Rezníčková, K., *Študenti a kantoři – České střední školy v letech 1867 – 1918*, Praha 2007.

Významným mezníkem se pak stalo obnovení samostatné české univerzity roku 1882, které výrazně přispělo ke kvantitativnímu rozvoji českého národního školství.

Mezi další společenské procesy, které se postupně projeví i ve školství, patřila i emancipace žen ve společnosti. K prvním pokusům o založení dívčích škol docházelo po pádu Bachova absolutismu, když byly v několika obcích založeny tzv. vyšší dívčí školy. Nejednalo se ještě o střední školy a hlavním cílem byla důkladnější příprava na rodinný život. I přesto že do vyučování na těchto školách byly zařazeny i předměty jako dějepis se zeměpisem, fyzika či biologie, byl stále největší důraz kladen na ruční práce. Později začaly vznikat také první dívčí odborné školy, které byly zaměřeny především prakticky a nabízely tak pozdější perspektivu samostatného výdělku v oborech jako krejčovství, malba na sklo a porcelán či účetnictví. Od roku 1878 bylo povoleno konat dívkám i maturity, nicméně vysokoškolské studium bylo pro ně až do konce století zapovězeno.⁹¹ První skutečnou střední školou pro dívky se pak roku 1890 stalo soukromé gymnázium Minerva, jehož učební plán byl rozvržen podle osnov klasického gymnázia. Ke zlepšení situace dochází pak počátkem 20.století, kdy se začíná postupně budovat samostatné dívčí školství. Byla zakládána šestiletá dívčí lycea, která poskytovala vyšší všeobecné vzdělání se zaměřením na moderní jazyky, a z nichž pokračují některé studentky ve studiu na univerzitě. Nicméně skutečný posun v této oblasti nastal až se vznikem Československé republiky zpřístupněním klasických středních škol i univerzit ženám.⁹²

Jak již bylo zmíněno výše docházelo během 19.století k výrazné obsahové změně učiva, studium klasických jazyků, náboženství a hudby pomalu ustupovalo přírodním vědám a reáliím. Zeměpis byl v první polovině 19.století spíše jen geografickým podkladem dějinných událostí a vyučoval se tak s dějepisem dohromady. Postupem času ale jeho úloha narůstala a geografické reálie se staly pevnou součástí vzdělání. Nové osnovy z šedesátých let pak ještě dále podpořily tento trend a zeměpis (i když stále vyučovaný dohromady s dějepisem) se stává

⁹¹ První vysokou školou, která povolila řádné studium dívkám, byla lékařská fakulta roku 1900.

⁹² Rezníčková, K., *Študenti a kantoři – České střední školy v letech 1867 – 1918*, Praha 2007, s.31-34.

základním předmětem nejen na středních, ale i obecných školách. I přes společnou výuku s historií se již v polovině století objevují samostatné učebnice zeměpisu, které se přirozeně zaměřují především na Rakousko a českou vlast. V 60. a 70. letech je již produkce českých učebnic zeměpisu poměrně bohatá a nabízí geografický popis celého světa. V duchu tehdejší úcty k pozitivismu obsahují rané zeměpisné učební texty především strohý faktografický popis zemí – jedná se tak někdy pouze o stručný místopis, vodopis, horopis apod., který se žáci museli memorovat nazpaměť. Od 70. let se učebnice zaměřují také na hospodářské, kulturní a sociální reálie a ke konci století se pak objevují mapky, obrázky a posléze i fotky. Nad obsahem učebnic dohlížel stát, jmenovitě pak zemská školní rada, která rozhodovala co a jak se bude učit. Na počátku 20. století se pak zeměpis stal konečně samostatným předmětem, když se v rámci Marchetovy reformy⁹³ natrvalo oddělil od dějepisu.

V druhé polovině 19. století patřily české země k oblastem s nejvyšší gramotností v Evropě a to především díky reformám z konce 60. let. Výuka byla ve většině případů na svojí dobu kvalitní, profesori požívali ve společnosti značné úcty a vážnosti a o jejich kvalitách svědčí i skutečnost, že se mnoho z nich věnovalo seriózně vědecké činnosti. Téměř všechna mládež prošla školním systémem, který v nich zformoval jednotné vidění světa. Díky výuce zeměpisu měli i méně vzdělaní lidé, alespoň základní představu o existenci vzdálených zemí, jako bylo např. Japonsko. To jaká tato představa byla, jaký obraz této země učebnice prezentovaly, se pokusím zmapovat v následujících kapitolách.

---

⁹³ Marchetova reforma z roku 1908. *Gustav Marchet* (1846 - 1916) - rakouský ministr vyučování v letech 1906 – 1908.

Obraz Japonska a Číny v učebnicích

Jak již bylo podrobněji popsáno na počátku této práce, patří historické učebnice k základním zdrojům rekonstrukce vytváření obrazu okolního světa v mysli člověka v minulosti. Téměř každý kdo vyrůstal v českých zemích v druhé polovině 19.století, musel projít vzdělávacím systémem, který formoval jeho vidění světa podle učebních osnov a směrnic stanovených rakouským státem. Vzdělávání tak bylo hlavním nástrojem k ovládnutí společnosti, jeho hlavním cílem byla výroba poslušných vzdělaných občanů, kteří budou dobře sloužit státu. Během tohoto procesu dostávali žáci přísun předem vybraných totožných informací a tím se jim také vytvářelo jednotné vidění světa. Díky tomu je možno se pokusit i o rekonstrukci obrazu Japonska v rámci celé české společnosti, protože na každého jedince působil do jisté míry stejný faktor, a to státem pevně kontrolované vzdělání.

Japonsko bylo v polovině 19.století pro Čechy téměř neznámou zemí a tomu odpovídalo i množství informací v učebnicích z této doby. Navíc starší zeměpisné texty se orientovaly v rámci vlastivědy především na realie českých zemí a Rakouska, popřípadě Evropy jakožto světa obklopujícího naše země. Pro vzdálené kraje Asie tak v učebnicích často již nezbyl prostor – „*Každá škola jest ostatně středem zvláštního obzoru geografického, pro nějž učitel látku učebnou přizpůsobiti si má. Proto zkrátě se popisují zemí tím více, čím vzdálenější domova jsou.*“⁹⁴, protože „*by mladistvá mysl skutečně některých památností jejich trvale ani stihnouti nemohla .. obzvláště jedná-li se o krajiny nás vzdálenější – jsou pro naše, třeba i vzdělanější třídy občanské, méně zajímavá i důležitá.*“⁹⁵ Spolu s koncem izolace a stoupající úlohou Japonska ve světovém dění vzrůstala pak také kvantita i kvalita informací o této ostrovní říši v učebnicích. Z počátečních stručných místopisných přehledů se texty přiblížily více komplexnějším popisům země. V různé míře podrobnosti (v závislosti na typu školy) se zabývaly také státním zřízením, náboženstvím, zemědělstvím, průmyslem či faunou a florou.

⁹⁴ Kozenn, B., *Kozennův zeměpis pro školy národní*, Vídeň 1850, s.3.

⁹⁵ Kovář, M., R., *Zeměpis všeobecný ku potřebě mládeže v nižších školách středních a občanských*, 2.vyd., Praha 1872, s.2.

Překvapivě se již poměrně brzy objevily v některých učebnicích i stručné charakteristiky Japonců jako národa - ať již jde o fyzické či psychické rysy. Ke konci století byly již některé texty plné podrobných informací, objevily se také mapky a první obrázky lidí a míst, s přelomem století pak také již první ilustrační foto.

Zeměpisné realie Japonska se v 2.polovině 19.století staly pevnou součástí školní výuky na všech stupních českých škol. Pokud tedy mladý člověk prošel vzdělávacím systémem, odnesl si jistě do života v mysli také obraz Japonska, který byl do jisté míry totožný jako u ostatních lidí.

Asie, žluté plemeno, buddhismus

Jako výchozí klíč k vidění světa v zeměpisu sloužilo rozdělení Země a lidstva dle všemožných kritérií. Než se student začal učit o jednotlivých zemích, byl mu v nižších stupních představen obraz světa rozděleného do různých kategorií. Přírozeně se v rámci výuky od jednoduchého ke složitému nahlíželo na Zemi nejdříve skrze základní rozdělení a až postupně se pronikalo hlouběji k informacím o jednotlivých regionech. Byla tak vytvořena jakási kostra obrazu světa, ke které se během další výuky přidávaly podrobnější znalosti v závislosti na typu školy.

Základními kategoriemi tohoto členění byly – *kontinent, plémě (rasa) a náboženství*; mezi méně podstatné pak patřilo rozdělení např. způsobu života (usedlí, kočovní, lovečtí..), národních skupin, vzdělanosti, řeči apod. Obyvatel českých zemí byl tedy podle tohoto klíče Evropan bílého plemene a křesťanského vyznání, obyvatel japonských ostrovů či Číny pak shodně Asijec žlutého (mongolského) plemene a vírou buddhista, tedy pohan. Každá z těchto kategorií pak byla spojována s jistou obecnou charakteristikou, která byla přisuzována lidem spadajícím do této klasifikace.

Abychom si dokázali představit jakou optikou bylo v učebnicích nahlíženo na neevropský svět je třeba si uvědomit, že v druhé polovině 19.století převažovalo

ve většině Evropy výrazné evropocentrické vidění světa. Evropa byla považována za nadřazenou ostatnímu světu a tomu odpovídal i popis kontinentů ve školních textech – „*Evropa jest sice nejmenší po Austrálii díl světa, ale nejlidnatější a zároveň v každém ohledu nejpokročilejší. .. Zkrátka možno říci, že Evropa a v ní obzvláště národové germánští, slovanští a románští panují na všech mořích a v největší části souše zemské.*“⁹⁶ Oproti tomu Asie byla líčena jako kontinent, který je sice „*kolébka člověčenstva, řečí a plemen lidských, kolébka lidské vzdělanosti a zřízení státního, kolébka nejrozšířenějších nauk náboženských.*“⁹⁷, nicméně „*nylní nevyrovná se Asie duševním pokrokem Evropě. Asiáté buď zůstali strnule státi na témž stupni vzdělanosti, na nějž vyšinuli se již v šedé dávnověkosti, nebo strženi byli sté výše bouřemi válečnými a surovými podmaniteli.*“⁹⁸; či ještě ostřeji – „*většina Asiátů se jen málo ze zvířecí povahy vyvinula.*“⁹⁹ Asie tak představovala kontinent, jehož hvězda již dávno zapadla. Představovala tu část světa, kde jsou kořeny světových civilizací a vzdělanosti, ale kde se vývoj již dávno zastavil a ustrnul v hluboké minulosti. Vedoucí úlohu v dějinách, toto žezlo, již dlouhou dobu drží Evropa. Šlo tedy o téměř klasický orientalistický koncept, kde Asie symbolizovala minulost, pasivitu, stáří, smrt; zatímco Evropa znamenala přítomnost, aktivitu, mládí, život a hlavně budoucnost.¹⁰⁰ Tou hlavní příčinou pak byl pokrok – „*nevšímajíce si pokroků, k nimž dospěla Evropa, stojí nyní asiáté daleko v tomto ohledu za Evropany.*“¹⁰¹, „*od více než tisíc let u vzdělanosti své ani o krok dále nepostoupili, tak že posavade hustá duševní mrákota na nich tíží.*“¹⁰²

Jedna věc ale byla na Asii často ceněna, a to řemeslná dovednost. Tato kvalita byla většinou podrobně zmíněna u samotného popisu Japonska či Číny, ale objevovala se také často v obecném popisu Asie – „*Asiatský průmysl jest mnohem*

⁹⁶ Melichar, J., *Zeměpis pro nižší třídy gymnasií a reálných škol*, 2.vyd., Praha 1874, s.1–2.

⁹⁷ Hrnčíř, F., *Základové zeměpisu*, Nymburk 1903, s.161.

⁹⁸ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1909 ,s.39.

⁹⁹ Štumpf, J., *Zeměpisná čítanka pro obecní, občanské, průmyslové a vyšší dívčí školy*, Praha 1873, s.71.

¹⁰⁰ Said, E., *Orientalism*, NewYork 1979.

¹⁰¹ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy obecné a měšťanské*, Stupeň 2., Praha 1878, s.50.

¹⁰² Zap, K. V., *Zeměpis k užítku v 3. třídě nižších škol reálných*, Praha 1853, s.123.

starší než evropský a jest ve mnohých věcech učitelem tohoto.“¹⁰³ V této době již dobře známý a ceněný porcelán, hedvábí, lakované výrobky a jiné zboží z Asie měly již své renomé, přesto se však asijská řemeslná výroba musela sklonit před evropským pokrokovým průmyslem – „*Průmysl asijský nemůže se ovšem nijak rovnati evropskému, ačkoliv kdysi naň předčil a vzorem mu byl. Nyní téměř všechny výrobky kupuje Asie z Evropy.*“¹⁰⁴

Asie tak byla kontinentem, který již neměl co nabídnout a jehož potenciál se již vyčerpal, naopak jeho naděje tkvěla právě v přijetí evropského pokroku a tím v podstatě uznání evropské nadřazenosti.

Dalším základním kritériem pro rozdělení lidstva na Zemi byla rasa – plemeno. K rozvoji vědecké teorie lidských ras či plemen došlo právě v druhé polovině 19.století s vývojem srovnávací anatomie.¹⁰⁵ Pod označením rasa – plemeno je chápána velká skupina lidí s podobnými dědičnými tělesnými znaky, které se vytvořily vlivem přírodního prostředí v určitých geografických teritoriích.¹⁰⁶ Nicméně v této době se charakteristika neopírala pouze o znaky tělesné (barva kůže, vlasů a očí, tvar lebky a obličeje, tělesné proporce apod.), ale také o rysy sociální a psychologické (rozdíly povahové, inteligenční..), což vedlo v pozdější době až ke vzniku kontroverzních předsudků a rasistických teorií.

Japonci i Číňané patřili shodně do kategorie plémě žluté, zvané též mongolské. Jak byl tedy obvykle v učebnicích popisován typický představitel této rasy? – „*Plémě mongolské má kratší leb a široký, plošný obličej od vysedlých lícních kostí . Obličej nadváhá a málo se člení, propadlý nos tratí se mezi lícními kosti, jež oči stlačují do šikma, tak že neoživi hmotu obličeje a dojem ospalosti budí. Pleť jest žlutá, pergamenová, vlas černý a hladký, ale vous tak spory, že tváře nepromění.*“¹⁰⁷ Na většině vyobrazení, které občas učební text k této problematice ilustrovala, můžeme pak vidět typizovaného Číňana jako

---

¹⁰³ C.d., s.121.

¹⁰⁴ Pavlík, F., *Obchodní zeměpis pro pokračovací školy obchodní*, 2.vyd., Praha 1902 ,s.192.

¹⁰⁵ K rozvoji této teorie výrazně přispěl také český antropolog Aleš Hrdlička(1869 – 1943).

¹⁰⁶ Průcha, J., *Interkulturní psychologie – Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*, Praha 2007, s.62.

¹⁰⁷ Krupka, V., *Zeměpis pro 1. třídu škol středních*, Praha 1885, s.94.

personifikaci žlutého plemene. Muž s oholenou hlavou a dlouhým copem na týlu, široce rozestoupenýma úzkýma očima, plochým obličejem a řídkým voussem na bradě musel na žáky českých škol působit značně exoticky a tajemně.¹⁰⁸ Tato klasická představa člověka mongolské rasy se také častokrát promítla do vyobrazení Japonce v časopisech či karikaturách, kde můžeme vidět postavku „typického“ obyvatele japonských ostrovů s dlouhým spleteným copem na hlavě, což byl tradiční atribut čínského muže.

Za klasické představitele žlutého plémě byli uváděni obyvatelé východní Asie, především pak Číňané a Japonci, kteří „*vším tím, co se na západě dělo, nebyli ani zdaleka dotknuti a vyvínovali se docela o sobě, krácejíce svou vlastní cestou.*“¹⁰⁹ Nicméně do stejné rasové skupiny s nimi patřili také např. Mongolové, Turci, ale i třeba evropští Maďaři, tedy národy, které neměly v české společnosti vůbec dobré jméno, což bylo později využito i ve spojitosti s Japonskem. Už jenom to, že se lidé o Japoncích učili jako o Mongolech (takto byli nazýváni v učebnicích příslušníci mongolského plemene, bez ohledu na etnické Mongoly), nahrávalo na počátku 20.století k snadné asociaci Japonců s mongolskými hordami, tradičním ohrožením Evropy.¹¹⁰

Pokud jde o povahové znaky, ty se u popisu žlutého plemene objevovaly méně než např. u charakteristik plémě černého či hnědého, u kterých byly zmiňovány vlastnosti jako lenivost, pasivita, tupost, bezstarostnost, živočišnost apod., tedy protipól evropského autostereotypu. U rasy mongolské byli často vyzdviženi Číňané a Japonci jako nejvzdělanější národy tohoto plémě – „*Nejvzdělanější národ plemene žlutého jsou Japonci a Číňané.*“¹¹¹; a obecně pak občas zmíněna pracovitost či vytrvalost. Klasické charakterové atributy poukazující na jejich jinakost v očích Evropanů tu ale překvapivě nenalezneme.

I přesto, že pod žlutým plemenem byli jako jeho zástupci někdy uváděni také Turci, Finové či Maďaři, je jasné, že obecný popis patřil především Číňanům a Japoncům, jakožto typickým představitelům této rasy. Těžko si někdo v této době

¹⁰⁸ viz. obrazová příloha, s.125.

¹⁰⁹ Zap, K. V., *Zeměpis k užítku v 3. třídě nižších škol reálných*, Praha 1853, s.123.

¹¹⁰ Pojem *mongoloidní* se začal používat až během 20.století.

¹¹¹ Knaus, R., *Všeobecný zeměpis*, díl.1., Praha 1883, s.15.

představoval Maďara jako šikmookého žlutokožce, nicméně mohl již třeba v maďarské povaze hledat jisté asociace s asijskými mongolskými národy.

Třetím výchozím měřítkem pro rozčlenění lidstva na zemi bylo náboženství, duševní svět člověka byl v této době považován za jeden z nejvýznamnějších faktorů majících vliv na vzdělanost, mravnost i způsob života. V učebnicích bylo obvykle používáno základní rozdělení na náboženství monotheistické a polytheistické - věřící v jednoho Boha byli křesťané, Israelité a Mohamedáni; vyznavači více Bohů pak - „*Z náboženství polytheistických, jejich přívrženci obecným názvem slovou pohané, nejvíce rozšířen jest buddhismus a brámaismus, onen v zadní Indii, na ostrovech asijských v Číně a Japonsku, tento v přední Indii.*“¹¹² Japonci i Číňané byli ve většině učebnic zmíněni jakožto hlavní zástupci buddhismu na Zemi, mezi dalšími byli občas uvedeni také Tibetané, Mongolové a obyvatelé zadní Asie. Buddhismus byl tak pevně spjat s kategorií žlutého plemene a stejně tak s kategorií Asie, kde byla občas upřesněna jeho lokace na východní Asii. Byl prezentován jako nejrozšířenější pohanská víra, přičemž slovo *pohan* mělo v této době ve křesťanské společnosti aspoň do jisté míry negativní konotaci, bylo spojováno s necivilizovaností a nekulturností. Starší učebnice z padesátých let, které byly vydávány ještě pod kontrolou katolické církve, považovaly dokonce pohanství za hlavní příčinu asijské zaostalosti – „*Příčinou toho hlavně jest, že božská nauka Kristova, ač v Asii povstala, nedosáhla tu takové rozšířenosti, aby byla národy asijské na tutéž dráhu duševního zdokonalení přivedla, jako v Evropě.*“¹¹³ Takovéto názory se však již od šedesátých let v učebnicích neobjevují a popis světových náboženství zůstával velice neutrální. Pokud se však student učil o Asii jako o stagnujícím kontinentu, a poté že buddhisti tvoří více než dvě třetiny asiátů, mohl si z toho udělat podobný závěr.

---

¹¹² Bellinger, J., *Počátkové zeměpisu pro první třídu gymnázií a reálných škol*, 3.vyd., Praha 1868, s.67.

¹¹³ Zap, K. V., *Zeměpis k užítku v 3. třídě nižších škol reálných*, Praha 1853, s.123.

Zatímco u popisu Asie jako kontinentu jsou učebnice více hodnotící a porovnávající s Evropou, jakožto nositelem světového pokroku, u kategorií žlutého plémě a buddhismu jsou texty spíše jen stroze informativní. Čína i Japonsko procházely touto klasifikací jako nositelé stejné charakteristiky - u Asie jako její významná část, u mongolské rasy a buddhismu jakožto jejich hlavní představitelé. Vytvářel se tak totožný obraz pro dvě odlišné země, které ale spojovalo společné zařazení do stejných kategorií, skrze které byly pak nahlíženy. Byl to obraz natolik generalizující, že jeho skutečná vypovídající hodnota byla téměř mizivá. Student se v podstatě dozvěděl, že Japonsko a Čína jsou státy kontinentu s bohatou historií, ale bídou přítomností, odmítající pokrok, a že v těchto státech žijí stejně exoticky vypadající lidé žluté pleti, kteří jsou pohani, protože vyznávají náboženství buddhismus. Číňan zde zastupoval typického asiata mongolské rasy a Japonec? - ten byl v podstatě to samé. Byla to vstupní informace a do jistých stupňů vzdělání i jediná představa žáků o této části planety. Byl to základ pohledu, jehož optikou student poté přijímal i další informace o těchto zemích. Tomu nakolik se tento jednotný obraz potvrdil, či jak byl přetvářen v další výuce, se věnují následující kapitoly.

Komparace obrazu Japonska a Číny

Problémem rekonstrukce historického obrazu vzdálené země, jaký zanechala v minulosti v myslích studentů školní výuka zeměpisu, je nemožnost zkoumat tuto problematiku přímo. Jedná se o generace, které již dávno nežijí a jejich běžný představitel bez literárních ambicí po sobě nezanechal žádnou zprávu, která by nám pomohla k nějakému výsledku. Učebnice tak pro nás představují použitelný pramen, s kterým přicházeli studenti nejčastěji do styku, který jim poskytoval relevantní informace a tím pádem se nejvíce podílel na vytváření obrazu. Snažil jsem se, aby se výsledek mé práce do jisté míry podobal výsledkům moderních výzkumů zaměřených na stereotypy či autostereotypy o vlastním či jiném národě. Pro představu z našeho prostředí například co si Češi myslí o Němcích a jaké jsou vytvořené heterostereotypy. Na bázi dotazníkového průzkumu je pak vytvořena tabulka pozitivních a negativních vlastností podle procentuální četnosti zmínění v odpovědích, které Češi Němcům přiřazují.¹¹⁴

V případě této práce nám však místo respondentů odpovídají učební texty časově pokrývající tuto historickou dobu, které se nějakým způsobem vyjadřují k Japonsku a Číně. Základem jsou pak vytvořené grafy, které se skládají z nejčastěji uvedených charakterových znaků přiřazených těmto dvěma zemím a skrze kvantitativní analýzu textu je sledována četnost jejich zmínění v učebnicích. Grafy se navíc dělí na obraz země, popisující jaké atributy byly nejčastěji prisuzovány dotyčné zemi, a obraz lidu, který se zase zaměřuje na povahové charakteristiky obyvatel dané země. Ke každé z těchto kategorií je uváděno zhruba třináct položek, které se u těchto zemí nejčastěji objevují v učebních textech, a u každé je pak udána hodnota v kolika učebnicích se tato vlastnost objevila. Výsledný obraz má formu koláčového grafu, v němž každý charakterový znak zaujímá jednu výseč a ty jsou pro přehlednost seřazeny podle hodnot ve směru ručičkových hodin, je tedy snadné již letmým pohledem rozlišit podíl jednotlivých znaků na celkovém rozložení. Obraz je tímto způsobem i

---

¹¹⁴ K těmto metodám více Průcha, J., *Interkulturní psychologie – Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*, Praha 2007, s.108 – 144.

symbolicky prezentován jako jeden pevný celek, jehož jsou jednotlivé atributy nedílnou součástí.

Grafy obrazu Japonska jsou navíc ještě rozděleny na dvě skupiny – první vychází z učebnic od poloviny 19.století do roku 1895, druhá pak z učebnic od roku 1895 do 20.let 20.století. Účelem tohoto je snaha zachytit v grafu i změny obrazu Japonska v závislosti na jeho historickém vývoji. Japonsko se ke konci století stává asijskou velmocí a v Evropě tak více známou a diskutovanou zemí. Jako milník jsem vybral rok 1895 – konec čínsko-japonské války (1894-1895), jenž znamenala také velikou změnu ve vnímání Japonska na starém kontinentě. U obrazu Číny nebylo tohoto kroku třeba, tato říše neprošla v této době takovými převratnými změnami jako Japonsko a čínsko-japonská válka znamenala v podstatě jen potvrzení dosavadního vnímání této země.

Jak již bylo popsáno dříve, použil jsem ke zvýraznění jedinečnosti obrazu Japonska jeho komparaci s obrazem Číny. Jsou to dvě země, které byly do jisté míry součástí jednoho vidění této části světa, a přesto byly jejich separátní obrazy natolik odlišné. Snažil jsem se zachytit, v kterých bodech se nejvíce přibližují a v kterých zase oddalují, a jak se vymaňují či naopak potvrzují klasický obraz Asie jako opositum Evropy.

Zvolení jednotlivých charakterových atributů pro grafy bylo občas složité. Byly samozřejmě vybrány takové vlastnosti, které se v textech opakovaly nejčastěji, nicméně bylo někdy potřeba vytvořit jednu souhrnnou kategorii pro několik spřízněných či téměř totožných rysů – např. *pilnost*, *pracovitost*, *příčinnost* či *ryby*, *perle*, *korále*. U prvního příkladu jde o trojici vlastností, které jsou si svojí podstatou velice podobné a navzájem spjaté, takže bylo lepší je pro výslednou zřetelnost spojit do jedné kategorie (také v textech byly nejčastěji uváděny pospolu); u druhého příkladu jde pak o spojení tří atributů, které váže jejich vztah k moři, všechny jsou jeho produktem. U některých znaků bylo možno jejich začlenění jak do obrazu země tak lidu – např. kategorie *technol.pokrok* u grafu země a *pokrokumilovnost*, *učenlivost* u grafu lidu jsou si velice podobné a jedna podmiňuje druhou. Podle kontextu a celkového vyznění textu se pak informace započítala do jednoho či druhého, někdy však také do obou grafů.

Charakteristický znak *ustrnutí ve vývoji, vzdělanosti* je pak zahrnut jako položka u obrazu země i lidu, jelikož má k oběma určující vztah a je vázán na další atributy těchto grafů.

Grafy jsou vždy umístěny za kapitolou, která se jim věnuje, a je jich celkově osm. Pro Čínu dva – obraz země a obraz lidu od poloviny 19.století do 20.let 20.století, pro Japonsko stejné a k tomu pak další dva do roku 1895 a dva od roku 1896. Navíc je nakonec ještě přidána pro přehlednost a jasné srovnání tabulka pozitivních a negativních vlastností přisuzovaných Číňanům a Japoncům.

Obraz země

Když se v roce 1897 objevilo v Tilleově učebnici první vyobrazení klasického symbolu Japonska hory Fuji s titulkem *Sopka Fusi-Yama*¹¹⁵, nebyla na něm ona známá kopulovitě souměrná silueta, nýbrž skalistý a nebezpečně vypadající vrchol hory, kterou by mohl být jakýkoliv alpský velikán. Ta až nepřirozeně tvarově pravidelná podoba této hory, která se později proslavila po celém světě, se v této své známé formě odkryla v učebnicích až o dvanáct let později na reprodukci staré fotografie – „*Uprostřed největšího japonského ostrova Hondu(Niponu) vypíná se do výše skoro Velikého Zvonu sopka Fužinajama, Japoncům posvátná.*“¹¹⁶ Můžeme na ní vidět pečlivě naaranžovaný obraz, kterému vévodí majestátně samotná hora se zasněženým vrškem, pod ní se rozkládá malebná krajina s jezerem a v úplném popředí pak vyobrazení sopky zdobí klasické japonské atributy – vesničanky v kimonech, rikšové se svými vozíky a na straně pak rozeklaná japonská borovice. Ano, i takhle nějak mohla vypadat klasická představa Japonska.¹¹⁷

Zmínky o hoře Fuji se v učebnicích objevovaly již od šedesátých let, pod názvy jako Fusi, Fuzi či Fuži byla popisována jako nejvyšší japonská hora, posvátná sopka, hora hor jež je „*2½ krát tak vysoká jako Sněžka.*“¹¹⁸, „*skoro*

¹¹⁵ Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 5.vyd., Praha 1897, s.56.

¹¹⁶ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1909, s.28.

¹¹⁷ viz. Obrazová příloha, s.126. Tato fotka se pak objevila i v řadě dalších učebnic.

¹¹⁸ Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 5.vyd., Praha 1897, s.56.

jako nejvyšší hora v Evropě, i strmí též do věčného sněhu.“¹¹⁹ Hornatost byla celkově nejčastěji udávaná informace k této zemi a japonská krajina byla také často popisována jako neobyčejně krásná a malebná - „*Japonsko pokud víme pne se hornatinou sopečnou, jež zvedá se ve mnohé velehory a vyniká překrásnými krajinami.*“¹²⁰ či ještě popisněji – „*Ostrovy japonské vynikají krásami přírodními. Hory odrážející se v modravé hladině moře, zelenající se v nižších polohách houštinami bambusovými, rostlinami tropickými i našimi ovocnými stromy.*“¹²¹, „*Velikou péči věnují Japonci stromům již je všude tolik, že se země podobá jediné zahradě.*“¹²² Občas se až zdá jakoby Japonsko bylo rájem na Zemi, rozkládá se na ostrovech zvlažovaných oceánem a monsuny, má teplé mírné přímořské klima prospěšné zdraví a bujnou vegetaci, krásnou hornatou krajinu do které jsou zasazeny malebné vesnice plné malých bambusových domků a to vše tak hezky zkomponované, že to téměř připomíná zahradu.

Jako vše i tato idyla má ale i svojí odvrácenou tvář, kterou jsou v tomto případě přírodní živly, jež byly zmiňovány ještě mnohem častěji než krása japonské krajiny, byl to vůbec třetí nejčastěji uvedený atribut u této země. Kromě sopek to byly především zemětřesení - „*Země oplývá horkými prameny a sužována jest hojnými zemětřeseními, jichž do roka připadá průměrně 500 – 600.*“¹²³, „*Proto Japonci stavějí lehké domy z bambusu nejvýše jednopatrové. Jejich vnitřní papírové stěny dají se snadno odsunovati.*“¹²⁴ a také tajfuny - „*Velikou metlou však jsou mu častá zemětřesení a vířivé tyfony. Tyfony zuřivají hlavně na podzim a rozmetou často celé části měst, ježto skládají se ovšem veskrze z domů dřevěných.*“¹²⁵ Pro středoevropana neznalého ani jedné z těchto pohrom to musela být hrůzná představa, nicméně v textech byla naznačena i schopnost

---

¹¹⁹ Tille, A., *Učebná kniha zeměpisu obecného pro nižší třídy škol středních a školy měšťanské*, Praha 1875, s.102.

¹²⁰ Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., Praha 1885, s.31.

¹²¹ Patera, B., *Paterův zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., podle učebních osnov zcela přeprav. vyd., Praha 1925, s.33.

¹²² Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 9.vyd., Praha 1921, s.43.

¹²³ Tille, A. - Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 2., 11.vyd., Praha 1901, s.28.

¹²⁴ Patera, B., *Paterův zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., podle učebních osnov zcela přeprav. vyd., Praha 1925, s.32.

¹²⁵ Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., Praha 1885, s.31.

Japonců se s těmito jevy vypořádat. Nakonec mohly tyto neznámé a do jisté míry tajemné přírodní jevy i zvýšit zajímavost Japonska v očích českého studenta.

Nejčastěji zmiňovaným charakteristickým znakem pro Čínu byla přelidněnost, která byla shodně, i když méně často, také uváděna u Japonska. Zatímco ale země vycházejícího slunce, kde „*lidnatost je zde snad nejhustší na celém světě*“ a „*stojí veliká města a nemenší vsi tak hustě vedle sebe, že jedna splývá s druhou.*“¹²⁶, je jen „*o něco větší než polovina našeho mocnářství*“¹²⁷, byla naopak Čína spojována s ohromnou rozlehlostí. To mohlo vyvolávat představu enormní jednolitě masy lidí, která by mohla pro Evropu jednou znamenat ohrožení. Již v roce 1853 je v Bellingerově učebnici Peking uváděn spolu s Londýnem jako největší města světa mající dva milióny obyvatel. Jeddo (Tokio) pak spolu s Paříží jako čtvrté největší město s jedním miliónem lidí, v téže tabulce jsou pak v první desítce i další čínská a japonská města, jež jsou všechna mnohonásobně větší než Praha a pro českého studenta svojí lidnatostí až nepředstavitelná.¹²⁸

V souvislosti s přelidněností Číny byly pak u této země uváděny časté hladomory - „*...nestačí tam někdy úroda a tisícové obyvatelů hynou tam hlady.*“¹²⁹ a také nízká hygienická úroveň čínských měst – „*Vnitřek je nečistý, plný zápachu, ulice spleťtité, přeplněné stále lidem.*“¹³⁰, „*Všude je plno ruchu, nečistoty a zápachu. I je Čína pařeníště nemocí.*“¹³¹ Oproti tomu je japonské město sice přeplněné, ale čisté a pořádné, např. Tokio bylo popisováno jako „*...velmi pořádně a obyvatelstvu pohodlně vystaveno, má již železnici i telegrafy, mnoho v něm chrámů a lázní.*“¹³², přičemž „*Na rozdíl od Číňanův i nejchudší Japonec dbá vzorně čistoty nejen v domácnosti, ale i na ulicích měst.*“¹³³

¹²⁶ Kovář, M. R., *Zeměpis všeobecný ku potřebě mládeže v nižších školách středních a občanských*, 2.vyd., Praha 1872, s.152.

¹²⁷ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 4.vyd., Praha 1888, s.59.

¹²⁸ Bellinger, J., *Počátkové zeměpisu pro první třídu gymnázií a reálných škol*, 1.vyd., Praha 1853, s.76.

¹²⁹ Cimetrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, Praha 1870, s.176.

¹³⁰ Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro vyšší třídy škol středních*, Praha 1910, s.155.

¹³¹ Vrabec, J. J., *Základové zeměvědy pro 2. třídu středních škol*, Praha 1911, s.104.

¹³² Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro vyšší třídy škol obecných*, 2.vyd., Praha 1876, s.208.

¹³³ Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 9.vyd., Praha 1921, s.43.

Stejně jako u popisu Asie bylo i na Čínu nahlíženo jako na zemi dávné vzdělanosti a kultury – „*Vůbec slyňuli Číňané již od nejstarších dob všestrannou vzdělaností tolik, že zařaditi je můžeme k prvním nositelům kultury světa.*“¹³⁴ V některých textech byly zmíněny knihtisk, kompas či střelný prach, které se v této zemi používaly již dávno před Evropou, anebo také bohatá stará literatura. Nicméně kvůli vlastnostem jako je pýcha, sebestřednost či uzavřenost, o kterých budu více psát u obrazu lidu, ustrnuli Číňané ve vývoji již v dávné minulosti – „*Vzdělaností slyňou Číňané prastarou a úplně samorostlou. Ale vzdělanost tato vyznačuje se rázem strnulosti, neboť není v ní pokroku a všechen život Číňanův upadlých v pýchu a domýšlivost, je dnes týž, jaký býval před staletími.*“¹³⁵, „...*pohrdajíc vším, co není čínského, všímají si neradi pokroku cizího a stojí nyní u vzdělanosti a pokroku daleko za Evropou.*“¹³⁶ A právě pokrok tu byl hlavním hodnotícím měřítkem, zatímco Čína tu byla prezentována jako konzervativní a zpátečnická země, což je chápáno ryze negativně, Japonsko bylo již od šedesátých let viděno jako země vyloženě dychtící evropského pokroku - „...*přizpůsobují průmysl svůj evropskému, oni mají již továrny některé po způsobu evropském, dráhy železné, telegrafy a p. spojují větší obchodní města. Mladí Japonci přicházejí do Evropy na cvičenou, i školy zřizují dle škol našich.*“¹³⁷, což také nese své plody – „*Jejich továrny, železnice, parníky, vojsko i školy činí je prvními mezi Mongoli.*“¹³⁸

U obou zemí byla v téměř polovině učebnic zmiňována postava císaře. U Číny, jež sama sebe nazývá pyšně „nebeským královstvím“ a svého vládce pak „synem nebe“, byl císař chápán jako hlavní představitel zkonstatěného systému, symbol oné dávné vzdělanosti a zároveň slepé sebestředné uzavřenosti. Byla to spíše archaická postava, připomínající středověké vládce. U Japonského panovníka panovala především ve starších textech značná nejasnost, vzhledem k postavě šóguna, císaře a složitým poměrům v té době – „*Státní zřízení je dosud*

¹³⁴ Zachystal, F., *Učebnice zeměpisu pro ústavy ku vzdělání učitelů a učitelek*, Díl 1., Praha 1907, s.45.

¹³⁵ Kosina, J., *Učebnice zeměpisu všeobecného*, Praha 1896, s.24.

¹³⁶ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťánské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1909, s.26.

¹³⁷ Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro 5. třídu středních škol*, 6.vyd., Praha 1883, s.178.

¹³⁸ Vrabec, J. J., *Učebnice zeměpisu obecného pro 6. třídu gymnasijsní*, Praha 1911, s.41.

rozviklané, mnoho polosamostatných knížat s volitelným vrchním panovníkem „Kubo Sama“, který stojí pod církevní hlavou „Dairi Sama“.¹³⁹ Kromě těchto dvou titulů byl používán občas ještě starý titul *Tajkun*, označující šóguna, ale od sedmdesátých let se vlivem ujasnění japonských poměrů a restaurace Meidži používalo převážně označení císaře *Mikado*. I přes to, že „V Japanu pak ctí *Mikada* jako potomka nejvyšší bytosti.“¹⁴⁰, byl japonský císař spíše než jako orientální vládce nahlížen více jako symbol japonského pokroku a modernizace, navíc díky zavedené ústavě i jako konstituční monarcha evropského vzoru, který si však svojí exotičností ponechává asijskou podstatu. S přelomem století je pak císař zmiňován také v souvislosti se vzrůstajícím nacionalismem a japonskými výboji.

Značnou část informací k oběma zemím představovaly také jednotlivé produkty jejich hospodářství. Bylo to zboží typické pro tento region, které bylo v Evropě díky dovozu již dobře známo a používáno. Nejčastěji uváděny byly hedvábí, bavlna, porcelán, tuše, papír a lakované věci, a u obou národů byla v souvislosti s tím velice často zmiňována jejich řemeslná kvalita – „*Vynikající jsou výrobky řezbářské porcelán, papír, zboží bronzové a lakované, tuše, pletiva ze slámy a bambusový nábytek. Nade všechny obory předčí hedvábnictví, v němž se Číňanům nevyrovná žádný národ. Čínské výrobky vynikají vkusem a svérázností.*“¹⁴¹, či u Japonska – „*Znamení je průmysl, po evropském nejpřednější, a zhotovuje tu zboží hedvábné, zlatnické a stříbrnické i bavlněné, dále pověstné ocelové meče a zrcadla, porcelán, též zboží lakované, papír a j.v.*“¹⁴² Dokonce se v mnoha učebnicích dozvídáme, že Japonsko obeslalo svým zbožím světovou výstavu ve Vídni v roce 1873, což byl veliký úspěch. Ze zemědělských produktů pak byly nejčastěji uváděny u obou zemí rýže a čaj, jež se také staly téměř zástupnými symboly celého tohoto regionu – „*Rýže jest národní*

---

¹³⁹ Melichar, J., *Zeměpis pro nižší třídy gymnázií a reálných škol*, Praha 1868, s.180.

¹⁴⁰ Steinich, K., *Zeměpis pro 3. třídu škol měšťanských*, Praha 1907, s.50.

¹⁴¹ Hötzl, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3, Praha 1911, s.25.

¹⁴² Melichar, J., *Popis států evropských a mimoevropských kromě mocnářství rakousko-uherského*, Praha 1875, s.269.

potravou, čaj národním nápojem.“¹⁴³ K Japonsku byly často zmiňovány také ryby a pak perle a korále, což dokumentovalo logicky vzhledem k ostrovnímu charakteru této země její vztah k moři. Často se v učebnicích objevovala také zmínka o japonské mědi a hornictví celkově – „*dobývá se tu v hojnosti měď, zlata, stříbra, olova, rtuti, uhlí síry, soli, cínu a železa.*“¹⁴⁴

Zvláštním produktem čínského hospodářství, který se u popisu této říše také objevoval, bylo opium. Droga, která pracovité Číňany vrhala do větší pasivity a decimovala velkou část čínské populace – „*Oddávají se však náruživému kouření opia z máku, kterým se pozvolna otravují a bídň hynou.*“¹⁴⁵, mohla být také chápána jako prvek čínské necivilizovanosti. Představa temného opiového doupěte se později stala také jedním z klasických orientalistických výjevů z Číny.

V novějších učebnicích v rámci zkoumaného období se občas objevila i první známka naděje pro Čínu, která jakoby si po dvou vítězných válkách Japonska uvědomila kudy vede správná cesta a otevřela své brány pokroku. Paradoxně to ale neznamená, že Čína otočí svojí tvář směrem k Evropě na západ, naopak její pohled směřuje na východ – „*Od války ruskojaponské r.1905 udal se s Číňany velký obrat .. dnes však chutě se chápe díla vzdělávacího. Otevírají se doly, staví se dráhy, odstraňují se staré zkoušky literárně-filosofické, zmírňuje se kruté právo, požívání opia je zakázáno. Učitelé jsou Číně Japonci.*“¹⁴⁶

Pokud spolu porovnáme grafy obrazu země u Japonska do roku 1895 a od roku 1896, můžeme si hned na první pohled všimnout dvou zásadních změn. U staršího období je na prvním místě, tedy nejčastěji uváděná informace, hornatost, zatímco u mladšího období je to postava císaře – mikada, která se v prvním grafu objevuje na předposledním místě. K tomu se navíc objevila také nová položka, kterou je výbojná politika, války. Oba tyto jevy spolu úzce souvisí, Japonsko se po výhře ve válce s Čínou stalo regionální velmocí a po vítězství nad Ruskem pak

¹⁴³ Pavlík, F., *Obchodní zeměpis pro pokračovací školy obchodní, pro jednorocní školy obchodní a jiné příbuzné ústavy*, 3 vyd., Praha 1908, s.188.

¹⁴⁴ Melichar, J., *Popis států evropských a mimoevropských kromě mocnářství rakousko-uherského*, Praha 1875, s.269.

¹⁴⁵ Patera, B., *Paterův zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., podle učebních osnov zcela přeprav. vyd., Praha 1925, s.31.

¹⁴⁶ Vrabec, J. J., *Učebnice zeměpisu obecného pro 6. třídu gymnasijsní*, Praha 1911, s.104.

velmocí světovou, což se samozřejmě projevilo i v učebních textech. Díky těmto válkám vzrostla enormně informovanost o Japonsku v Evropě, které teď hrálo ve světové politice daleko větší úlohu a tím pádem vzrostla také úloha japonského vladaře, o kterém se tak s přelomem století začali učit čeští studenti mnohem častěji. Jak již bylo popsáno výše, císař nebyl symbolem starých pořádků, ale naopak reprezentoval právě novou etapu japonských dějin – pokrok, modernizaci a samozřejmě také japonskou výbojnou politiku a války.

Co je ale velice zajímavé, je ta skutečnost, že japonské výboje nebyly v učebnicích nikdy spojovány s žádnou negativní vlastností jakoby např. mohla být dobytost, agresivita, touha po moci či jiné, a navíc dokonce nebyly ani popisovány s jakýmkoliv náznakem negativní emoce. Jako příčina japonské expanze byla pragmaticky, občas až téměř s pochopením, uváděna přelidněnost související s hospodářským rozvojem – „*Leč s hospodářským rozvojem říše se dostavuje i rychlý vzrůst počtu obyvatelstva, takže hrozící tím přelidnění nutí Japonce hledati si nových vlastí jednak v cizině, jednak šířiti se do okolních zemí a ostrovů, zabraných jinými mocnostmi. Z toho vzešly Japoncům některé války.*“¹⁴⁷ Můžeme se sice dozvědět, že jsou Japonci v okupovaných zemích nenáviděni, ale dělají tam v podstatě záslužnou činnost a přinášejí pokrok – „*Japonci se snaží tuto zanedbanou zemi povznésti, ale Korejci jich nenávidí.*“¹⁴⁸ Jedním z možných důvodů může být také to, že učebnice psané podle rakouských osnov nesměly ani náznakem sympatizovat s Ruskem, což byl hlavní nepřítel Japonska a pro značnou část české populace v této době také ochránce Evropy. Po první světové válce pak obavy z rozpínajícího se východoasiata zastínily japonská pomoc českým legionářům.

Až v učebnicích z dvacátých let se občas objevily obavy z rostoucí japonské moci, které souvisely s fenoménem „Žlutého nebezpečí“, tedy obav ze žlutého plémě. Tato hrozba se projevuje v učebnicích zmínkami o japonské rozpínavosti, migrací levné pracovní síly kuli a záplavě levného zboží z této přelidněné oblasti

---

¹⁴⁷ Zachystal, F., *Učebnice zeměpisu pro ústavy ku vzdělání učitelů a učitelek*, Díl 1., 2.vyd., Praha 1914, s.69.

¹⁴⁸ Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 11.vyd., Praha 1929, s.36.

do celého světa – „...čínský a japonský dělník – velmi obratný, skromný a mnohem lacinější – vytiskne bílého dělníka a zaplaví svými levnými výrobky celý svět.“¹⁴⁹

Také se několikrát v textech objevila citace japonského hesla „Asie Asiatům“ namířeného proti evropským mocnostem, které již v sobě obsahovalo jistý potenciál možného budoucího konfliktu. Nicméně tyto obavy byly v učebních textech v nevýrazné menšině a nebyly ani líčeny příliš dramaticky. Jak již bylo uvedeno, většina zmínek o japonských výbojích byla psána velice neutrálně až téměř s porozuměním.

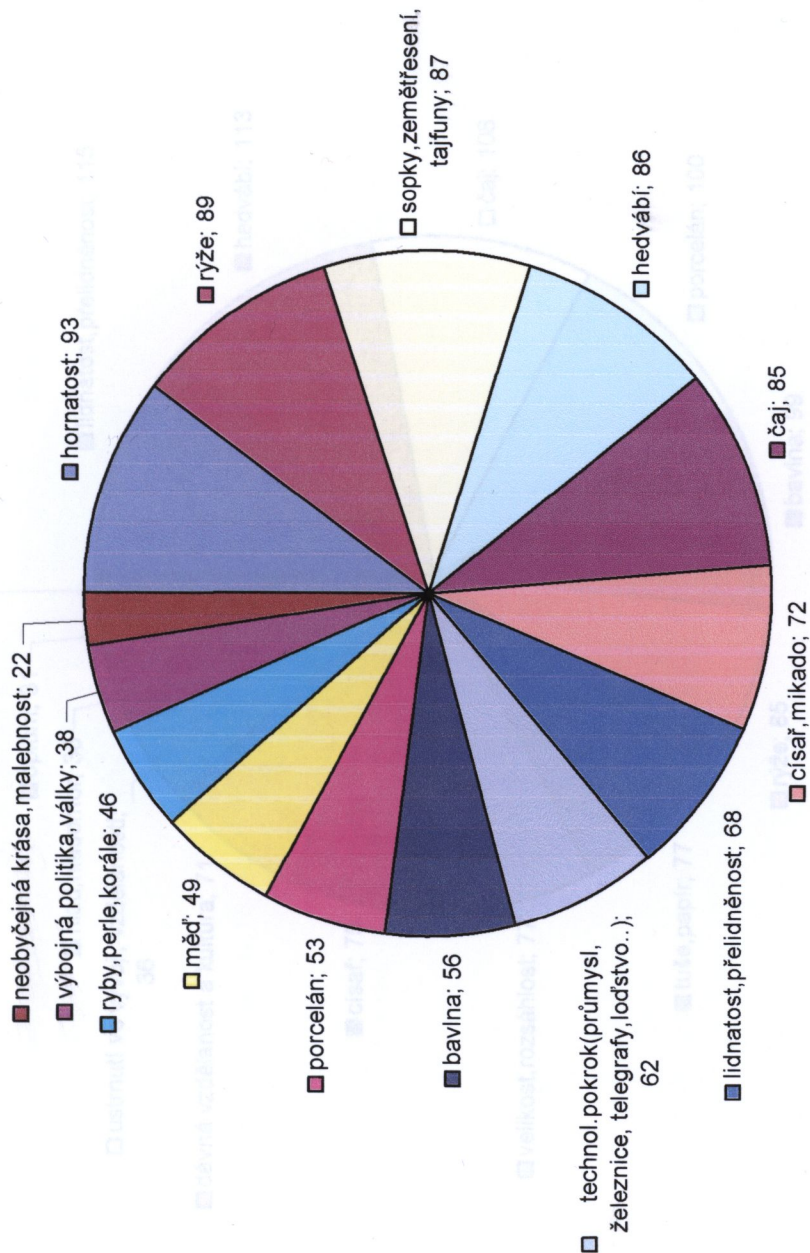
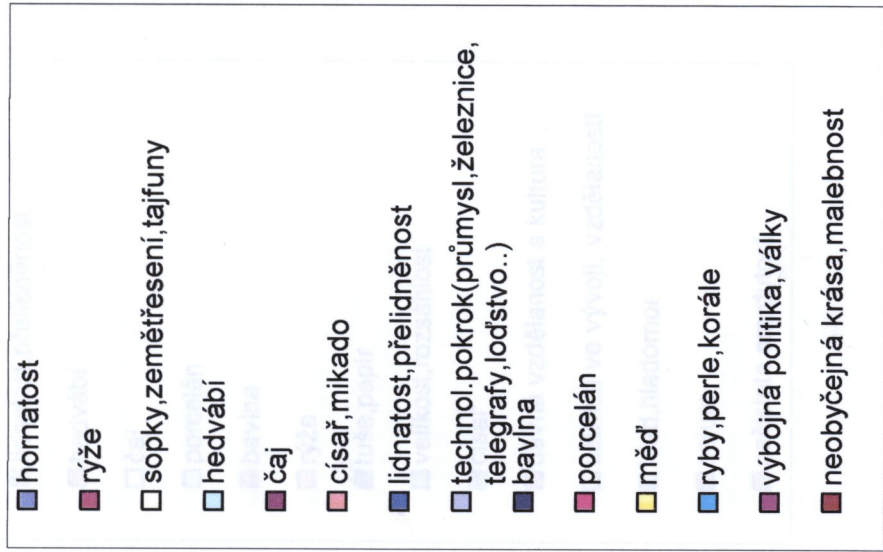
Srovnáním obou grafů se také ukáže, že se nezměnily ostatní nejvýznamnější atributy, nejčastěji uváděny jsou shodně klasické produkty Japonska hedvábí, rýže a čaj a k tomu pak přírodní živly, natolik typické pro tuto zemi. U mladšího grafu si můžeme všimnout zajímavé vyrovnanosti v počtu zmínek u předních položek, které mají téměř totožné hodnoty, což svědčí o větší vyrovnanosti textů a jejich vzájemné podobě.

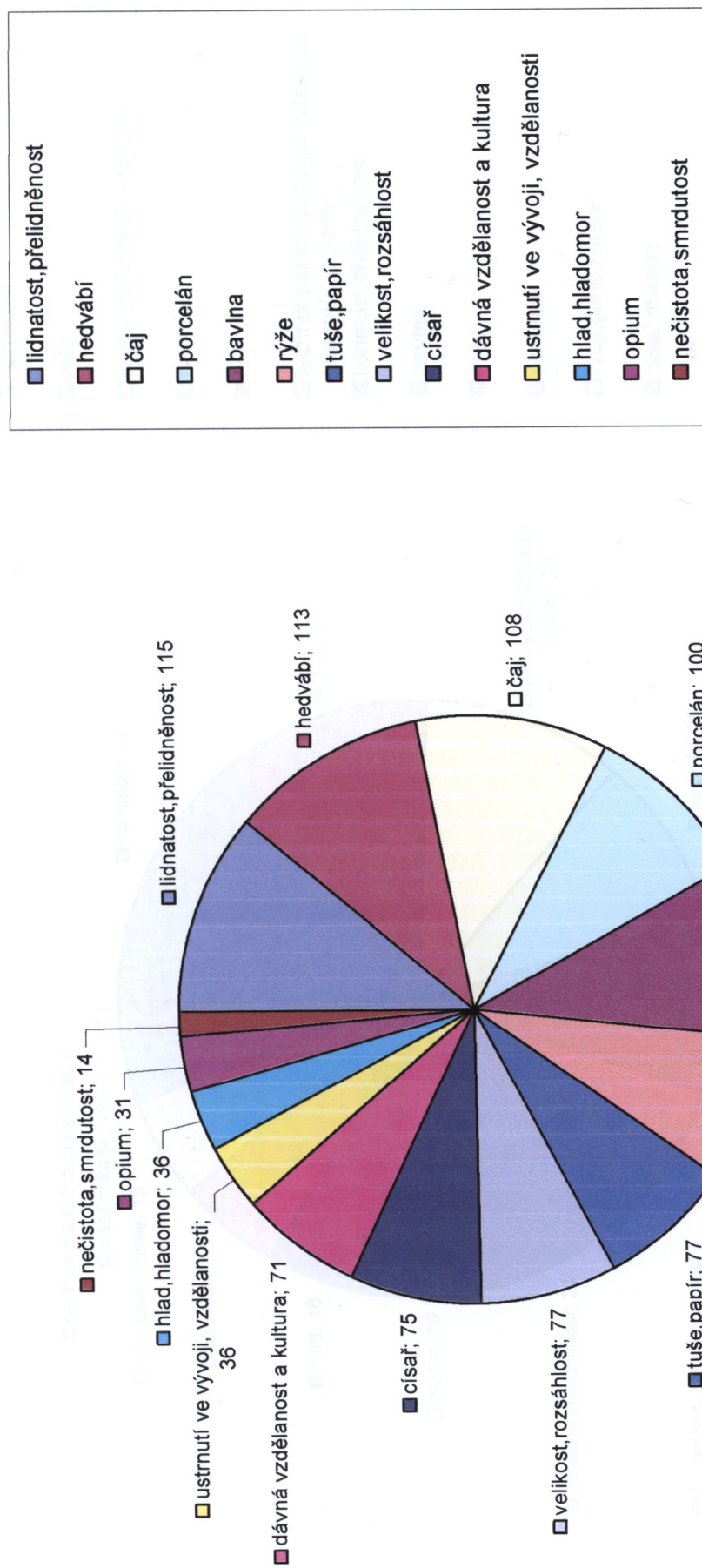
¹⁴⁹ C.d., s.35.

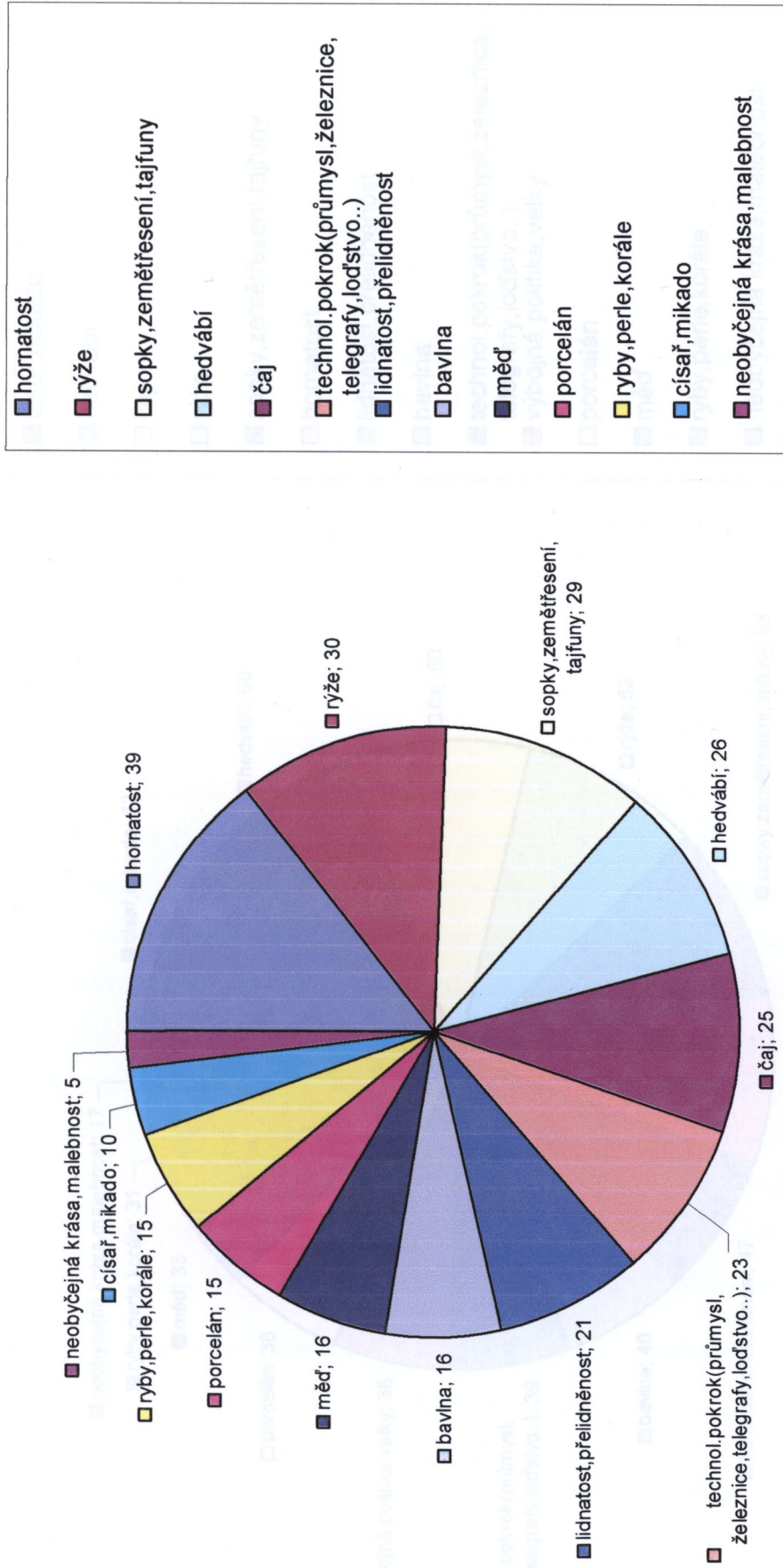
JAPONSKO - Obraz země (učebnice pol.19.stol. - 20.léta 20.stol.)

ČÍNA - Obraz země (učebnice pol.19.stol. - 20.léta 20.století)

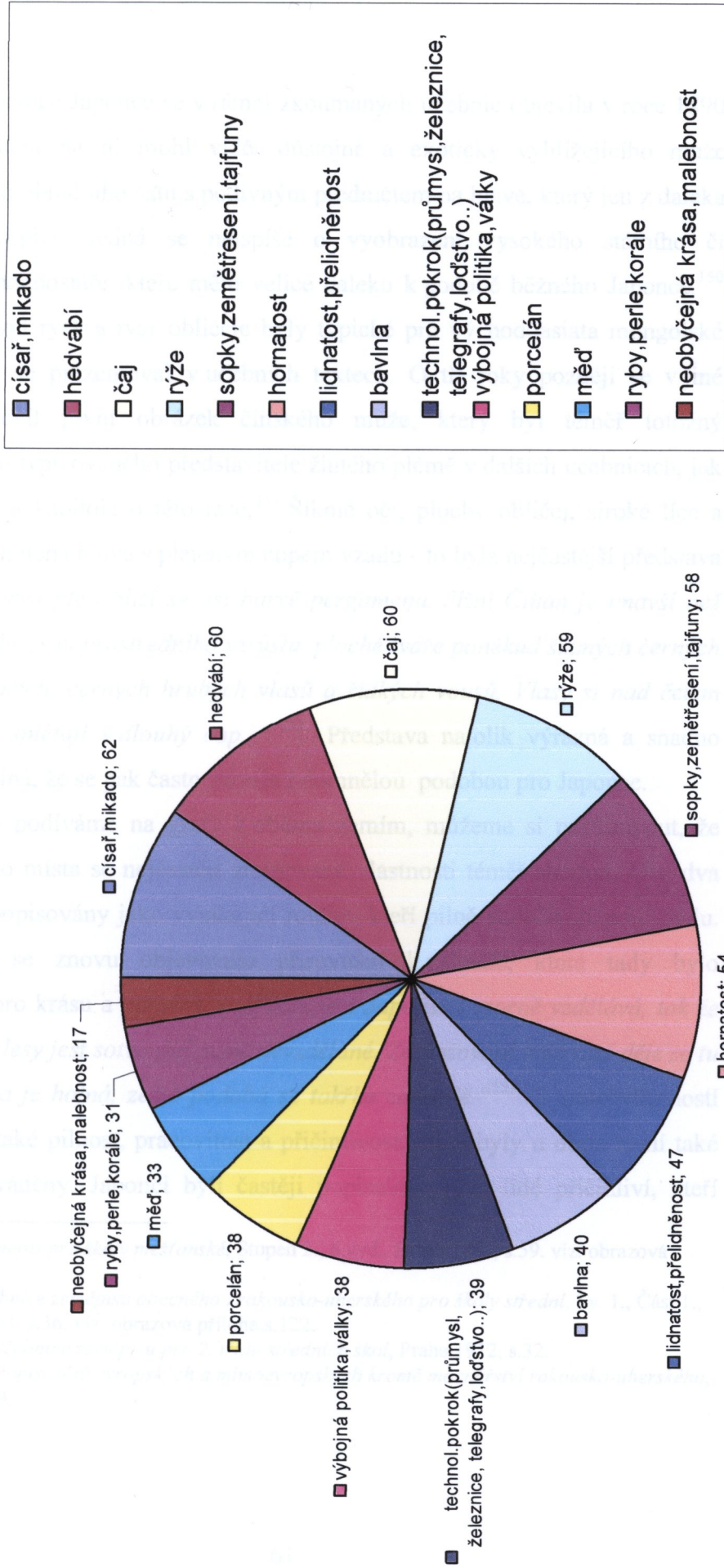

JAPONSKO - Obraz země (učebnice pol.19.stol. - 1895)

- hornatost
- ryže
- sopky, zemětřesení, tajfuny
- hedvábí
- čaj
- technol. pokrok (průmysl, železnice, telegrafy, loďstvo...)
- lidnatost, přelidněnost
- bavlna
- měď
- porcelán
- ryby, perle, korále
- císař, mikado
- neobyčejná krása, malebnost

JAPONSKO - Obraz země (učebnice 1896 - 20. léta 20. stol.)

Obraz lidu

První ilustrace Japonce se v rámci zkoumaných učebnic objevila v roce 1890 a český student na ní mohl vidět důstojně a exoticky vyhlížejícího muže oblečeného do obřadního šatu s podivným předmětem na hlavě, který jen z daleka připomínal čepici. Jedná se nejspíše o vyobrazení vysokého státního či duchovního hodnostáře, které mělo velice daleko k podobě běžného Japonce.¹⁵⁰ Nicméně hlavní rysy a tvar obličeje byly typické pro východoasiata mongolské rasy, tak jak se prezentoval v učebních textech. O tři roky později se v jiné učebnici objevil první obrázek čínského muže, který byl téměř totožný s vyobrazením typizovaného představitele žlutého plémě v dalších učebnicích, jak bylo popsáno v kapitole o této rase.¹⁵¹ Šikmé oči, plochý obličej, široké líce a především vyholená hlava s pleteným copem vzadu - to byla nejčastější představa Číňana – „*Barva pleti blíží se asi barvě pergamenu. Jižní Číňan je tmavší než severní, ale oba jsou prostředního vzrůstu, ploché tváře poněkud šikmých černých pohyblivých očíh, černých hrubých vlasů a řídkých vousů. Vlasy si nad čelem holí a vzadu splétají v dlouhý cop.*“¹⁵² Představa natolik výrazná a snadno zapamatovatelná, že se pak často stávala i domnělou podobou pro Japonce.

Pokud se podíváme na grafy k oběma zemím, můžeme si povšimnout, že kromě prvního místa se nejčastěji zmiňované vlastnosti téměř shodují. Oba dva národy jsou popisovány jako vynikající rolníci, kteří pilně vzdělávají svojí půdu. U Japonska se znovu objevovalo přirovnání k zahradě, která tady bylo synonymem pro krásu a pořádek – „*Půda se v Japonsku vzorně vzdělává, tak že vyjma cesty a lesy jest sotva píd' země nevzdělané. Zavlažování a mrvení děje se tu mistrně, úroda je hojná, země podobá se takřka zahradě.*“¹⁵³ S touto vlastností souvisí úzce také pilnost, pracovitost a přičinlivost, které byly u obou zemí také mnohokrát uváděny. Japonci byli častěji popisováni jako lidé přičinliví, kteří

¹⁵⁰ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 6.vyd., Praha 1890, s.59. viz. obrazová příloha, s.122.

¹⁵¹ Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední*, Sv. 1., Část 1., 9.vyd., Praha 1893, s.36. viz. obrazová příloha, s.122.

¹⁵² Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 2. třídu středních škol*, Praha 1912, s.32.

¹⁵³ Melichar, J., *Popis států evropských a mimoevropských kromě mocnářství rakousko-uherského*, Praha 1875, s.269.

dokážou jít s velkou pílí za svým cílem, Číňan byl oproti tomu především skromný pracant s minimálními nároky – „*Číňan je pracovitý, šetrný a velmi skromný, hrst rýže stačí mu na celý den.*“¹⁵⁴ U obou zemí tvořily v předchozích grafech řemeslné produkty jejich významnou část a s tím je spjat i další důležitý charakterový znak, kterým je řemeslná zručnost a schopnost výroby krásných věcí. V druhé polovině 19.století byly japonské a čínské rukodělné výrobky v Evropě dobře známy, obdivovány a dlouho v módě(chinoiserie, japonerie), takže se přirozeně tato dovednost objevila i v učebnicích jako jedna z nejčastěji uváděných vlastností – „*Svoji trpělivost a ruční dovednost projevuje Číňan i v řemeslech. Hotoví krásná tkanina z hedvábí, výborný papír, znamenitou tuš, jemně vyřezávané práce, skvostně lakované skřínky a světoznámé porcelánové nádoby.*“¹⁵⁵, stejně tak Japonci jsou v řemeslech „*velmi zruční hotovíce pěkné práce všelikého druhu : papírové, lakované, kovové, vyřezávané předměty, jež se vyvážejí silně do ciziny.*“¹⁵⁶

Japonci i Číňané byli často v učebnicích zmiňováni jako národy vzdělané, což je bráno jako ryze pozitivní vlastnost, nicméně u každého z těchto národů se tato vzdělanost pojí s něčím jiným. U Číny se stejně jako v grafu obrazu země jednalo především o vzdělanost, která vychází z minulosti, kde dosáhla značné úrovně, jenomže dále se již nevyvíjí. A důvodem k této strnulosti byla především čínská pýcha, sebestřednost a uzavřenost před okolním světem - „*Číňané tito sobě na národnosti své velice zakládají, mající ji za první na světě, proto také vzdělanost ku předu nepokračuje, neboť poskvrněním by bylo, kdyby Číňan od jiného národu se něco vypůjčil.*“¹⁵⁷, a jelikož „*jsou domýšliví, pyšní a necitelní, pohrdajíce vším co není čínského, nevšímají si pokroku evropského, ..stojí dosud na stejné výši vzdělání jako před tisíci lety.*“¹⁵⁸ Oproti tomu vzdělanost u Japonců, která má sice stejné kořeny jako čínská, byla spíše spjata s pokrokumilovností a učenlivostí, což byla celkově také nejčastěji uváděná vlastnost u tohoto národa.

¹⁵⁴ Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 9.vyd., Praha 1921, s.39.

¹⁵⁵ Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 2. třídu středních škol*, Praha 1912, s.32.

¹⁵⁶ C.d., s.35.

¹⁵⁷ Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, Praha 1870, s.176.

¹⁵⁸ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 3.vyd., Praha 1885, s.58.

V samotných textech byli v tomto ohledu Japonci vyvyšováni nad Číňany – „*Od Číňanů liší se však Japonci na svůj prospěch tím, že neukvěli strnule na stupni vzdělanosti v dřevních časech dostoupeném, nýbrž bedlivě si všímají pokroků evropských a je v domově svém zavádějí.*“¹⁵⁹, a i přesto že „*...vzdělanost přijali Japonci od Číňanů, ale jsouce nadáni a všímajíce si pokroků Evropy, vynikli nad Číňany.*“¹⁶⁰ a tak „*...není národa, který by tak náhlou změnu byl učinil ve svém bytí a pokrok ve vzdělání jako Japonci. Jsou nejvzdělanějším národem mongolským.*“¹⁶¹

Podíváme-li se na položky vyplňující poslední čtvrtinu obou grafů, zjistíme, že se tam nachází klasické lidské vlastnosti týkající se především mezilidských vztahů. Je to další místo, kde se obraz těchto dvou národů znatelně rozchází, nemá však již nic společného s pokrokem, ale spíše s lidskou přirozeností. Tyto charakterové znaky se objevují v poslední části grafů především proto, že byly součástí pouze podrobnějších učebnic. V textech, kde byl základní místopis doplněn stručnou zmínkou o pracovitosti či zemědělství, nebylo pro tyto atributy místo. Přesto si myslím, že dopad těchto informací na celkový obraz byl velice silný, jedná se totiž o vlastnosti, které jakoby sterilní představě cizince dávaly emoce či duši, která se pak v mysli člověka stane pevnou součástí jeho obrazu. Nejvíce zajímavé ale je, že zatímco na straně Číny byla většina vlastností negativních, pro Japonce neměly učebnice špatného slova. Například podle Melichara jeví se u Číňanů „*...dle udání v jejich povaze jejich necitelnost, zbabělost, nemravnost, sobectví a mstivost, pýcha, nedostatek soucitu, penězochtivost.*“¹⁶², či ještě konkrétněji v Cimrhanzlově učebnici – „*Topí-li se někdo, žádný mu nepomáhá, raněného neb těžce nemocného nechávají bez pomoci zahynouti, vraždy novorozených dětí jsou hojné, tresty tělesné, ano i smrt může Číňan prodati, neboť peníze milují Č. nadevšecko, žebrák až hnusně se zmrzačuje, aby přec soustrast vzbuditi mohl a peněz nabyt.*“¹⁶³ Takovýto popis byl v příkrém rozporu s veškerými ideály lidskosti prosazovanými v Evropě, jakoby se

¹⁵⁹ Kosina, J., *Učebnice zeměpisu všeobecného*, Praha 1896, s.26.

¹⁶⁰ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1909, s.28.

¹⁶¹ Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 1., 4.vyd., Praha 1906, s.44.

¹⁶² Melichar, J., *Zeměpis pro nižší třídy gymnasií a reálných škol*, 2.vyd., Praha 1874, s.266.

¹⁶³ Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, Praha 1870, s.176.

tady Číňan svojí povahou podobal do jisté míry zvířeti. Mezi těmito špatnými vlastnostmi se ale objevila i jedna pozitivní – „*Pěknou vlastností Číňanů jest úcta ke stáří a neobyčejný smysl pro rodinný život.*“¹⁶⁴, tedy povahový rys, který byl i v Evropě vysoce ceněn.

Oproti tomu Japonci „*...jsou lepší povahy než Číňané, nejsou samotáři sobečtí jako Číňané, nýbrž jsou pohostinní, rozmarní a mravův ušlechtilých i uhlazených.*“¹⁶⁵, jsou „*lid upřímný, ctnostný, pohostinný, veselý, majíce zalíbení v slavnostech a kratochvilích, spůsobů a mravů nad míru ušlechtilých.*“¹⁶⁶. Navíc na rozdíl od Číňanů i nejhudší Japonec „*dbá vzorné čistoty nejen v domácnosti, ale i na ulicích měst.*“¹⁶⁷ a „*i chudšas koupá se aspoň jednou denně.*“¹⁶⁸ Když k tomu přičteme ještě jejich smysl pro krásu, umění a lásku ke květinám – „*Ve všem životě jeví smysl pro krásu. Dokazuje to jejich láska k přírodě, zvláště k národním květinám chrysanthemě a sakuře.*“¹⁶⁹, stával se tu Japonec téměř ideálním představitelem lidského druhu. Měl skoro všechny vlastnosti, které jsou Evropany považované za správné – je to ušlechtilý gentleman s dobrými mravy, který je ale také veselý a společenský a jeho láska k umění dokazuje citlivé srdce a jemnost. S takovýmto kladným popisem se neseťkáme v učebnicích u žádné jiné asijské či neevropské země a Japonsko bylo v tomto zcela unikátní. Postrádalo většinu asijských neřestí a naopak se mohlo pyšnit vlastnostmi, které chyběly i mnohým Evropanům.

Další dva charakterové znaky přisuzované Japoncům byly spjaté s náboženstvím a oba byly uvedeny v téměř totožném počtu učebnic. První se týkala výroby a spotřeby masa - „*Chovu dobytka nevěnuje se péče, jelikož Japonci masa hovězího, mléka, másla a sýra nepožívají.*“¹⁷⁰, a to z důvodů buddhistických, jak je vysvětleno. Pro českého žáka muselo být sice překvapivé,

---

¹⁶⁴ Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 11.vyd., Praha 1929, s.28.

¹⁶⁵ Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro 5. třídu středních škol*, 6.vyd., Praha 1883, s.176.

¹⁶⁶ Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, Praha 1870, s.178.

¹⁶⁷ Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 9.vyd., Praha 1921, s.43.

¹⁶⁸ Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 3.vyd., Praha 1895, s.22.

¹⁶⁹ Patera, B., *Paterův zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., podle učebních osnov zcela přeprav. vyd., Praha 1925, s.34.

¹⁷⁰ Pavlík, F., *Obchodní zeměpis pro kupecké školy pokračovací*, 6.vyd., Praha 1923, s.188.

že si Japonec vystačí s rýží a rybou, nicméně vegetariánství nebylo v této době u nás již delší dobu nic šokujícího. Bezmasá strava byla u nás praktikována mnoha lidmi a propagována pro své účinky na zdraví také v časopisech a tisku, takže tato informace mohla být chápána spíše ve spojitosti s japonskou skromností a zdravým životním stylem, než jako podivná úchylka. Oproti tomu druhá vlastnost, již byla pověřivost a víra v duchy – „*Vyznávají náboženství Buddhovo, ale mezi lidem jest rozšířeno uctívání duchů a mnohé pověry.*“¹⁷¹, byla již v jistém rozporu s viděním Japonců, jakožto pokrokového národa. Racionalita byla jedním z pilířů ideje pokroku a pověřivost a víra v duchy tak patřily k atributům doby již překonané a nezapadaly do obrazu moderní země. Nicméně u Japonska, jakožto země kulturně i nábožensky odlišné, mohlo být toto nahlíženo spíše jako potvrzení oné kulturní jinakosti. Vírou v duchy bylo také takto velice zjednodušeně vysvětlováno japonské náboženství šintoismus, o kterém nevěděli autoři učebnic nic více, ale které bylo v souvislosti s rostoucím japonským nacionalismem v povědomí.

Nejčastěji zmiňovaným atributem u obrazu lidu Číny byla migrace za prací, kuli. Stejný znak byl také poměrně často uváděn u Japonska, ale tomu se budu věnovat podrobněji v porovnání japonských grafů. Slovo *kuli*, anglicky *coolie*, pochází původně z hindsko-urdušského slova *qúli*, kde označovalo pomocného dělníka, a z tohoto jazyka se dostalo i do ostatních asijských řečí a přes angličtinu pak i do evropských jazyků. V západním světě tak stejně označovalo námezdního dělníka, většinou asijského původu, jenž pracoval za minimální mzdu a náklady. První zmínka v učebnicích se o nich objevila již v roce 1881 – „*Do San Francisca stěhují se pracovní Číňané i slují tam Kuli.*“¹⁷² a brzy se stala nejčastěji uváděnou informací o Číňanech vůbec. Četnost této informace v učebních textech byla také dána tím, že kromě učebnic zabývajících se touto zemí se objevovala také jako pravidelná informace v textech týkajících se Ameriky. V tomto fenoménu čínského přistěhovalectví se odrážely také ostatní atributy přisuzované této zemi – důvodem byla především její přelidněnost a nemožnost uživení tak

---

¹⁷¹ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1909, s.28.

¹⁷² Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro školy měšťanské a obecné*, Stupeň 2., Praha 1881, s.73.

ohromného počtu lidí, což vedlo k hladomorům – „*Poněvadž půda při veškeré pili nestačí uživiti tolik miliónů lidí, stěhují se Číňané houfně do ciziny, kde je nazývají Kuli.*“¹⁷³ Potvrzovala také již zmíněné vlastnosti jako pracovitost či skromnost, které se ale daly v tomto případě chápat i jako ziskuchtivost a vypočítavost – „*Čínský dělník kvůli zisku nižádného prostředku se nelekaje, obstojí a jmění sobě zahospodaří i v takových poměrech, ve kterých dělníci každé jiné národnosti na mizinu přijdou.*“¹⁷⁴ Kuliové, kteří do jisté míry zastoupili v Americe černé otroky – „*Pracovní sílu Negrů nahrazují přistěhovalí Číňané a Indové.*“¹⁷⁵, se ale ke konci století stávají již hrozbou a začínají být nevídanými hosty. Díky jejich skromnosti-ziskuchtivosti jim nemůže bílý dělník konkurovat a ztrácí tak kvůli nim práci, navíc veškeré vydělané peníze si odváží po čase kuli zpět do vlasti, aniž by je utrácel v zemi v které je vydělal – „*Když si našetří něco peněz, vracejí se do vlasti, aby si zakoupili pozemek a byli pochováni v rodné půdě.*“¹⁷⁶ Čínský námezdní dělník, nejtypičtější představitel kuli, se tak stal také jedním z aspektů pocitu ohrožení bílé rasy žlutým plemenem, stal se součástí stereotypu tzv. Žlutého nebezpečí.

Zatímco u Číny se informace o kuli a migraci za práci začaly objevovat již v 80.letech, můžeme si všimnout, že u Japonska se v grafu do roku 1895 tato položka vůbec neobjevuje. Oproti tomu v grafu zahrnující období po roce 1896 je tento atribut uveden již jako druhý nejčastěji zmiňovaný. Ještě více než u Číny na tom ale mají hlavní podíl stručné zmínky o Japoncích stěhujících se za prací v kapitolách věnujících se Americe. U samotného popisu Japonska se tato informace téměř neobjevovala a tak, narozdíl od Číny, tu nebyla uváděna v souvislosti s povahovými vlastnostmi tohoto národa. Je tedy možné, že japonský kuli byl, díky pozitivnímu obrazu této země, nahlížen téměř bez negativních konotací, které se vázaly více na čínské kuli. Byl v podstatě výsledkem japonské

---

¹⁷³ Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 9.vyd., Praha 1921, s.39.

¹⁷⁴ Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., Praha 1885, s.34.

¹⁷⁵ Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské*, 6.vyd., Stupeň 2., Praha 1902, s.71.

¹⁷⁶ Patera, B., *Paterův zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., podle učebních osnov zcela přeprav. vyd., Praha 1925, s.28.

přelidněnosti a pracovitosti, zmínky o vypočítavosti a hamižnosti se tu neuváděly. Přesto však se v několika málo mladších učebnicích objevily i obavy z japonských a čínských dělníků společně – „*Záhy vzrůstalo přistěhovalectví z Číny a Japonska, které zasáhlo kraje tichomořské. Avšak bílé obyvatelstvo jich nenávidí a hledí všemožným způsobem tento příliv zarazit.*“¹⁷⁷, či – „*...čínský a japonský dělník – velmi obratný, skromný a mnohem lacinější – vytiskne dražšího bílého dělníka a zaplaví svými levnými výrobky celý svět.*“¹⁷⁸ Je to znovu moment, v kterém se obraz Japonce a Číňana do jisté míry prolínal a to v pocitu ohrožení, skrze které byly tyto dva národy nahlíženy podobnou optikou. Přesto však je třeba znovu zdůraznit, že tyto zmínky byly u Japonska spíše jen ojedinělé.

Stejně jako u grafů obrazu země i tady se na předních pěti pozicích objevují, kromě již zmíněné migrace za prací, u obou časových úseků stejné položky, tolik typické pro Japonce po celou zkoumanou dobu. Jedná se o vzdělanost-vynalézavost, řemeslnou zručnost, pilnost-pracovitost a u staršího grafu nejčastěji zmiňované pilné vzdělávání půdy, které bylo na první pozici vystřídáno u mladšího grafu pokrokumilovností-učenlivostí. Spolu s proměnou Japonska ze zemědělsky založené společnosti v moderní průmyslovou zemi, se logicky projevila tato změna i v učebnicích, v kterých se po roce 1895 informace o pilném vzdělávání půdy stala méně důležitou. Zatímco v prvním grafu představuje 20procent ze všech uvedených informací, v druhém je to již jen polovina a tento atribut je až na čtvrté pozici. Nejtypičtější vlastností Japonců se v novějším údobí stala pokrokumilovnost, učenlivost. Je to logické, jelikož tato vlastnost byla nejzákladnější podmínkou toho, čím se Japonsko stalo ke konci 19.století. Je to také ten nejdůležitější charakterový znak, kterým se Japonci odlišují od Číny i zbytku Asie a od něj se odvíjí cesta, kterou se Japonsko ubírá.

Mezi další dva atributy, které se v učebnicích po roce 1895 uváděly mnohem častěji než dříve, patří pověřivost, víra v duchy a smysl pro krásu, láska k umění a květinám. Oba dva se ve starším grafu objevují až na konci, zatímco v novějším jsou na sedmé a osmé pozici. Jak již bylo zmíněno dříve, japonská víra v duchy

---

¹⁷⁷ Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro vyšší třídy škol středních*, Praha 1910, s.162.

¹⁷⁸ Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 11.vyd., Praha 1929, s.35.

byla spjatá se šintoismem, s jehož chápáním měly učebnice potíže. Japonci byli přeci buddhisté a najednou je tu další náboženství, které se ve svém animismu dá nejjednodušeji vysvětlit jako víra v duchy a také tak je někdy popisováno – „*Japonci vyznávají víru Budhovu a jsou oddáni šintoismu (úctě k duchům)*.“¹⁷⁹ Obvykle ale šintoismus samotný nebyl vůbec zmíněn a zůstala jen informace o víře v duchy, což mohlo být i praktičtější řešení pro studenty, kteří by svým křesťanským pohledem nebyli schopni pochopit vzájemnou koexistenci dvou odlišných náboženství v mysli Japonců. Nárůst četnosti těchto zmínek byl nejspíše ovlivněn rostoucím významem japonského nacionalismu včele s císařem, který byl s tímto náboženstvím pevně spjat.

Co se týče zvýšeného počtu informací o japonském smyslu pro krásu a lásce ke květinám a umění, sehrála zde asi největší roli vlna japanismu a inspirace prvními českými cestopisy z této země. Japonská estetika byla v Evropě obdivována již delší dobu a vrcholilo to až adorací veškerých uměleckých předmětů z Japonska a snahou o jejich napodobování. Na konci 19.století se do Japonska dostávali první čeští cestovatelé a v jejich cestopisech se objevovaly dlouhé pasáže věnované právě vztahu Japonců ke květinám a neustálé přítomnosti uměleckého citění ve všech sférách života tohoto národa. Těmito texty se přirozeně inspirovali i autoři učebnic, kteří dokonce někdy tyto cestopisy přímo citovali, či nabádali studenty k jejich četbě.

Poslední vlastností, o které jsem se ještě nezmínil, byla japonská uzavřenost a nedůvěra vůči cizincům. Tento charakterový znak, typičtější pro Číňany, se objevil v obou grafech na samém konci, ale v každém údobí je spojen s jiným vysvětlením. V učebnicích do roku 1895 se objevila tato informace celkem třikrát, a to jenom ve starších textech, které vyšly do dvaceti let po otevření Japonska. Byla to doba, kdy ještě nebyl zcela vyřešen japonský postoj k zahraničí a v samotné zemi docházelo k nevráživostem a útokům na cizince. V nejstarší zkoumané učebnici, která vyšla ještě před koncem japonské izolace, se můžeme dokonce dočíst – „*Japonsko se zcela uzavřelo před zahraničním obchodem, vyjmouc jediné město Nangasaki, u kterého každý třetí rok jedna holandská*

---

¹⁷⁹ Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu, Část 2.*, 14.vyd., Praha 1921, s.40.

*kupecká loď přistáti a kupovati smí.*¹⁸⁰ Oproti tomu v učebnicích po roce 1895 se objevila pouze jedna jediná zmínka o japonské nedůvěře k cizincům a ta je spojena již s obavami z japonského nacionalismu a možného budoucího střetu – „*Japanci jsou mnohem přístupnější, ač plemenná zášť proti bělochům i u nich velice v povaze utkvěla, rádi seznamují se s evropskou vzdělaností, užívajíce všeho ovšem na svůj prospěch.*“¹⁸¹ Nicméně skutečnost, že tato citace zůstala ojedinělá, dokazuje, že na Japonce bylo stále nahlíženo spíše jako na pilné žáky, jenž s obdivem shlížejí ke svému učiteli, ale kteří se již dostali do věku, kdy občas vysloví svůj názor.

---

¹⁸⁰ Zap, K. V., *Zeměpis k užítku v 3. třídě nižších škol reálných*, Praha 1853, s.122.

¹⁸¹ Steinich, K., *Zeměpis pro 3. třídu škol měšťanských*, Praha 1907, s.49.

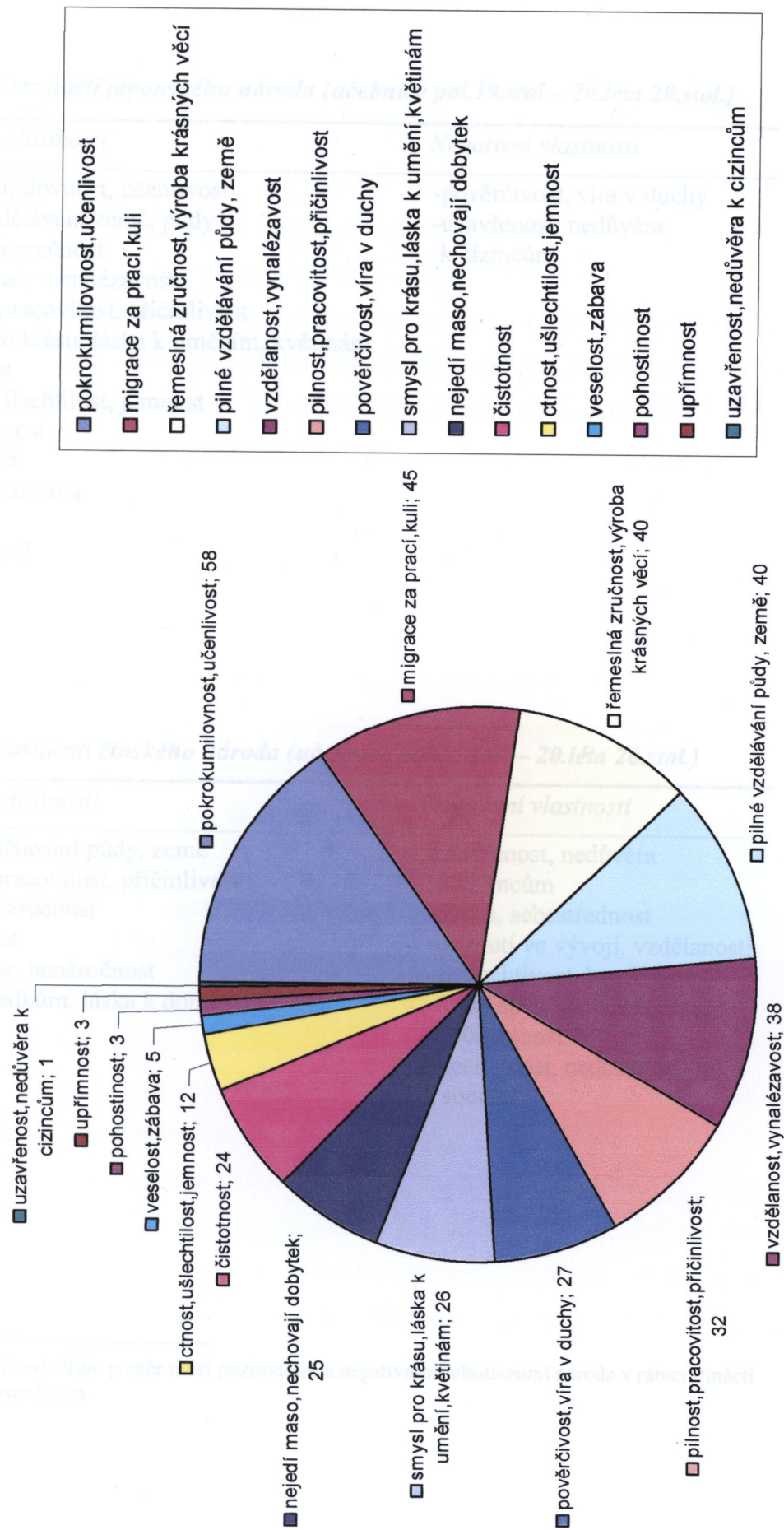

JAPONSKO - Obraz lidu (učebnice 1896 - 20. léta 20. stol.)

Tab. 1 Vlastnosti japonského národa (učebnice pol.19.stol – 20.léta 20.stol.)

<i>Pozitivní vlastnosti</i>	<i>Negativní vlastnosti</i>
-pokrokumilovnost, učenlivost	-pověřivost, víra v duchy
-pilné vzdělávání země, půdy	-uzavřenost, nedůvěra k cizincům
-řemeslná zručnost	
-vzdělanost, vynalézavost	
-pilnost, pracovitost, přičinlivost	
-smysl pro krásu, láska k uměním, květinám	
-čistotnost	
-ctnost, ušlechtilost, jemnost	
-pohostinnost	
-upřímnost	
-veselost, zábava	

$$E^{182} = 11 : 2$$

Tab. 2 Vlastnosti čínského národa (učebnice pol.19.stol – 20.léta 20.stol.)

<i>Pozitivní vlastnosti</i>	<i>Negativní vlastnosti</i>
-pilné vzdělávání půdy, země	-uzavřenost, nedůvěra k cizincům
-pilnost, pracovitost, přičinlivost	-pýcha, sebestřednost
-řemeslná zručnost	-ustrnutí ve vývoji, vzdělanosti
-vzdělanost	-ziskuchtivost, hamižnost
-skromnost, nenáročnost	-úskočnost, vypočítavost
-úcta k předkům, láska k domovu	-nečistotnost
	-necitelnost, nedostatek soucitu

$$E = 6 : 7$$

¹⁸² Hodnota E vyjadřuje poměr mezi pozitivními a negativními vlastnostmi národa v rámci třinácti nejfrekventovanějších.

Díky historickým učebnicím máme i po více než století možnost aspoň do jisté míry nahlédnout do mysli již dávno zemřelých generací a pokusit se tak o rekonstrukci jejich pohledu na svět. Analýza učebního textu, tedy pramene, s kterým přišly do styku všechny vrstvy tehdejší společnosti a který spolu s vyučováním nejvíce utvářel jejich myšlení, nám pomohla i k náčrtu obrazu Japonska a Číny, který si studenti odnášeli ze škol. Obě tyto země byly v rámci širšího pohledu na svět nahlíženy společně, oběma tak byly skrze základní kategorie rozdělení Země a lidstva přiřazovány stejné hodnoty. Tvořily průsečík, který společně procházel třídami jako rasa, náboženství a region, které byly z hlediska tehdejšího pohledu nejdůležitějšími faktory obecné charakteristiky. Japonci i Číňané byli nejvýznamnějšími zástupci žlutého plémě, buddhismu a východní Asie, přičemž v každé z těchto kategorií byli nositeli společného, hrubé generalizaci podléhajícího, popisu. Nejvíce determinující pak bylo zařazení do Asie, země tohoto kontinentu jakoby tvořily kompaktní celek vyznačující se jednotnou charakteristikou a byly protipólem Evropy. Edward Said to popisuje ve svém *Orientalismu* - „*Ani Evropa ani Asie by byly ničím bez vizionářských technik proměňujících rozsáhlé geografické území v uchopitelný a ovladatelný celek.*“¹⁸³ Učebnice tak svým popisem Asie potvrzovaly existující dominující diskurz Orientu a Okcidentu ve společnosti 19.století. Jak již bylo podrobněji popsáno dříve, Asie tu zosobňovala stagnaci, zpátečnictví, minulost bez budoucnosti a byla tak opakem evropského světa vyznačujícího se pokrokem, opakem toho za co se Evropané považovali - evropského autostereotypu. Čína i Japonsko byly v rámci tohoto základního pohledu součástí jednotného obrazu, od ostatních asijských zemí se odlišovaly možná tak důrazem na vzdělanost, náboženstvím a rasovým původem a v rámci těchto kategorií jim byly přisuzovány další společné hodnoty.

Tento společný obraz se však následně v kapitolách věnujících se přímo Japonsku či Číně začínal znatelně rozcházet a čím podrobnější text byl, tím více byly tyto země prezentovány jako odlišné a v některých případech dokonce jako vzájemný protipól. Zatímco Čína i nadále potvrzovala a nesla v sobě „asijský

---

¹⁸³ Said, E., *Orientalism*, New York 1979, s.115.

obraz“, Japonsko se naopak s přibývajícimi informacemi z tohoto imaginárního rámce vymaňovalo. Hlavním aspektem tu byl znovu samozřejmě evropský pokrok a otázka jeho přijetí či odmítání. U Japonců byla pokrokumilovnost celkově nejčastěji udávaným charakterovým rysem a díky přejímání evropských výtvarníků a vzdělanosti se tak „...stali učenlivými žáky Evropy.“¹⁸⁴ Jde tedy o nerovný vztah mezi nadřazeným učitelem a poslušným žákem, o jistou formu bezpečné kontroly a ovládnutí jednoho druhým. Japonci jakoby přejímáním evropského pokroku uznali vedoucí postavení Starého kontinentu a tím pádem i evropocentrické vidění světa. Oproti tomu Číňané svojí sebestřednou pýchou, odmítáním pokroku a přesvědčením o své vlastní výjimečnosti tuto ideu Evropy, jakožto centra světového dění, podkopávali. Je třeba si uvědomit, že oba tyto východoasijské státy byly v druhé polovině 19.století téměř jedinými oblastmi Asie, které se nestaly evropskými koloniemi a nebyly tedy přímo kontrolovány. Zatímco ale Japonsko v roli učenlivého žáka bylo pod zdánlivým dozorem, což vyvolávalo spíše paternalistické pocity vzájemné přízně a spojení, mohla vzpurná Čína oproti tomu navozovat spíše pocity ohrožení, strachu a nejistoty.

Obraz Země vycházejícího slunce v učebnicích druhé poloviny 19.století byl až překvapivě pozitivní. Z charakterových znaků, které měl společné s Čínou, se jednalo pouze o ty příznivé (pracovitost, řemeslná zručnost, pilné vzdělávání půdy), zatímco téměř všechny negativní vlastnosti přiřazované Říši středu se v obrazu Japonska nevyskytovaly. Nejvíce „bodů“ však Japonsko získávalo tam, kde se nejvíce vymaňovalo z obrazu Asie, to znamená, kde se nejvíce přibližovalo Evropě, respektive představě toho, za co se Evropané považovali. Jednalo se o vlastnosti, které měli Evropané rádi, které považovali za důležité a za své. Dochází tak k situaci, kdy je možno na obraz Japonska, vzhledem k jeho specifikům, nahlížet také jako na zrcadlový obraz Evropy. Do popisu této země byl tak vybíráním vlastností a přiřazováním hodnot projektován i evropský autostereotyp. Japonsko bylo v učebních textech velice často přirovnáváno k evropským zemím a to především k Francii : „*Obyvatelé jsou důvtipní a osvícení, praví to Francouzové v Asii, všímajíce si a užívajíce každého*

---

¹⁸⁴ Vrabec, J. J., *Základové zeměvědy pro 2. třídu středních škol*, Praha 1911, s.41.

pokroku. ¹⁸⁵ a k Anglii : „...stali se učenlivými žáky Evropy, pravými Angličany Asie.“ ¹⁸⁶ Tyto dvě evropské země byly v této době považovány za nejpokrokovější a nejvyspělejší státy, přičemž Anglie navíc sdílí spolu s Japonskem ostrovní charakter. Přirovnáním k těmto zemím byla Japonsku přidělována kladná hodnota a navíc tím bylo symbolicky přiblíženo ke druhé straně barikády – Evropě. U obrazu Číny by bylo s největší pravděpodobností jakékoliv přirovnání k evropské zemi nemožné a také se tak v učebnicích nikdy neobjevilo. Zajímavé však je, že i přesto, že se Japonsko především v poslední čtvrtině 19.století inspirovalo a učilo nejvíce od Německa - a to jak v politice, průmyslu, vzdělání i vojenství - nebylo k tomuto státu i přes často zmiňovaný militarismus nikdy přirovnáváno. Je to nejspíše také tím, že Německo mělo v této době v Čechách (a nejen tam) negativní konotace, čímž by se narušil pozitivní obraz ostrovního císařství. ¹⁸⁷

Nejčastěji udávanými informacemi k Číně i Japonsku byly shodně základní geografické reálie a produkty typické pro tuto oblast jako hedvábí, rýže, čaj, porcelán apod. Jedná se o zboží, s kterým se Čech běžně setkával a které se tak stávalo zástupným symbolem, jenž se s oběma zeměmi asocioval. Je to také moment, v kterém se obrazy Číny a Japonska přibližovaly. Četnost zmínění těchto informací byla také dána tím, že se objevovaly i v učebnicích, které se přímo těmito zeměmi nezabývaly, jen jako doplňující údaje např. k pěstování čaje či výrobě hedvábí apod.

Celkově byl poměr textu věnovaný Číně a Japonsku poměrně vyrovnaný. Ve starších učebnicích bylo více prostoru vymezeno Říši středu, především v stručných učebních textech pro nižší stupně se kolikrát k Japonsku žádná zmínka ani neobjevila, což je také důvod nižšího výskytu celkových informací v grafech obrazu Japonska. Nicméně s rostoucím významem japonských ostrovů se poměr textu vyrovnával a v některých učebnicích se situace i obrátila.

¹⁸⁵ Melichar, J., *Popis států evropských a mimoevropských kromě mocnářství rakousko-uherského*, Praha 1875, s.269.

¹⁸⁶ Vrabec, J. J., *Základové zeměvědy pro 2. třídu středních škol*, Praha 1911, s.41.

¹⁸⁷ V Německu samotném novináři často označovali Japonce jako „Prusové Dálného východu“. Schepers, G., *Exoticism in German literature on Japan*, in: *Japanese-German relations, 1895-1945 : war, diplomacy and public opinion*, ed. Christian W.Spang, Rolf-Harald Wippich, NewYork 2005, s.98-116, s.100.

V novějších pracích určených pro střední školy pak nebyly výjimkou ani tři či čtyřstránkové kapitoly věnující se každé z těchto zemí, doplněné navíc ilustračním materiálem.

Jak již bylo zmíněno dříve, od počátku 90.let se v učebnicích začaly objevovat první obrázky a po přelomu století pak dokonce fotky ilustrující textovou část. Je přirozeností lidské mysli, že jeden obrázek má mnohem větší dopad na lidskou obrazotvornost než spousta popisujícího textu, a tak se zobrazené výjevy mohly hluboce podepsat na představách studentů a stát se důležitou součástí obrazu těchto zemí. Tématicky by se daly vyobrazení zhruba rozdělit na *lidi* (Japonec, Japonka, Číňan, Číňanka, rodina, děti), *životní prostor* (města, ulice, chrámy, škola) a *symboly* (hora Fuji, rikša). Většina obrázků i fotek se objevovala opakovaně v mnoha učebnicích různých autorů a pocházely původně jak z českých cestopisů, tak ze zahraničních pramenů. Charakter ilustračního materiálu nekorespondoval přímo s obsahem učebního textu a jeho výběr byl tedy spíše nahodilý, lze se domnívat, že autoři učebnic použili zhruba to, co bylo k dispozici. Jedná se o pečlivě stylizované i stroze dokumentační vyobrazení a některé z nich je možno si prohlédnout v obrazové příloze této práce.¹⁸⁸

Učebnice se během zkoumaného období proměňovaly a to jak svojí formou, tak obsahem. Text se stával věcně přesnější a podrobnější a přirozeně také, jak nám dokázaly grafy, reflektoval historický vývoj a změny. Překvapivým zjištěním pak byla korektnost učebnic co se týče výchovného aspektu vzdělávání v popisu obou zemí. V textech se neobjevovala žádná adorace japonské poslušnosti a oddanosti panovníkovi, konformity, kolektivismu a sklonu k pevnému řádu. Všechny tyto atributy mohly být snadno vyzvednuty jako příklad k následování v rámci rakouské monarchie, ale nic takového se nestalo. Většina těchto vlastností se v učebnicích dokonce ani téměř nevyskytovala. Stejně tak je zajímavá absence klasických atraktivizujících a exotizujících prvků jako gejša, samuraj, harakiri apod., které byly v této době již známy, nicméně v učebnicích se neobjevují. U obou případů se můžeme jen domnívat proč tomu tak bylo. V prvním mohlo jít o

---

¹⁸⁸ viz. Obrazová příloha, s. 121.

to, že čeští autoři učebnic neměli důvod (a chuť) zdůrazňovat aspekt loajality k rakouskému mocnářství, tam kde vyloženě nemuseli, ve druhém pak o snahu zachování seriózního charakteru textu.

Povaha informací v učebním textu byla dána jak omezenou mírou znalosti popisovaných zemí, tak výběrem údajů, které autor (popř. osnovy) považoval za důležité a vypovídající k oné zemi. Učebnice je vždy snahou o výběr základních relevantních informací a jejich shrnutí či zobecnění a vypovídá tak nejen o prostředí, které popisuje, ale i o prostředí v kterém vzniká.

Pokusil jsme se o rekonstrukci historického obrazu Číny a Japonska v učebnicích druhé poloviny 19.století a pomocí kvantitativní analýzy učebního textu a na její bázi vytvořených grafů se mi podařilo zformovat tři samostatné pohledy. V prvním jsou obě země nahlíženy společně skrze stejné kategorie rozdělení světa dle různých kritérií, druhým je pak samostatný obraz Číny, jenž svým charakterem ten první potvrzuje, a třetí pak samostatný obraz Japonska, který se ze společného nazírání naopak vymaňuje. Jak se utváření těchto obrazů u každého jedince vyvíjelo dále, záviselo již na pokračujícím vzdělávání a osobních zkušenostech každého jednotlivce. Možnosti dalšího vývoje můžeme do jisté míry zkoumat podle ostatních pramenů, které v této době širší veřejnosti také zprostředkovávaly informace o těchto zemích. Právě aspektům dalšího vývoje obrazu Japonska na bázi relevantních pramenů se věnuje následující část této práce.

IV. ASPEKTY OBRAZU JAPONSKA V ČES. SPOLEČNOSTI

Formování obrazu Japonska v české společnosti druhé poloviny 19.století bylo v podstatné míře závislé na povaze informací, které byly veřejnosti zprostředkovávány. Studium pramenů, které tyto informace přinášely, se můžeme pokusit o nastínění hlavních aspektů a vývoje tohoto pohledu na Japonsko. Základní obraz této země vytvořený školní výukou se dále potvrzoval či utvářel ve společenském diskurzu, který se projevoval a zároveň inspiroval také v denním tisku, časopisech či naučných slovnících. V této části práce se na bázi těchto pramenů snažím popsat nejvýznamnější faktory ovlivňující obraz Japonska a postihnout tak i jeho vývoj během celé této doby. V prvním případě mě zajímá, do jaké míry se na vnímání této země promítl orientalistický koncept vidění světa, v jakých formách se zde projevil a či Japonsko bylo vůbec Orientem. Dále se zabývám vlivem dvou zásadních dějinných událostí, které zaměřily pohled celého světa na japonské ostrovy, na formování obrazu - Čínsko-japonské a Rusko-japonské války. Na závěr se pak věnuji fenoménu Žlutého nebezpečí, který představoval velice silný aspekt pohledu na celou tuto část světa a byl předchozími třemi faktory značně ovlivněn.

Japonsko Orientem?

„Orientem slove východ čili východní země naproti Okcidentu čili západu, země Asijské, někdy též evrops. Turecko.“¹⁸⁹ uvádí Riegerův slovník naučný z roku 1865. O zhruba čtvrtstoletí později stejný pojem definuje Ottův slovník naučný jako - „východ, strana světa, kde slunce vychází, pak i krajiny na východě ležící, východně od Itálie. Nyní zove se Orientem Malá Asie, Syrie a Egypt.“¹⁹⁰ Z obou popisů je zřejmé velice široké vymezení tohoto slova, obsahuje v sobě v podstatě celou Asii včetně Dálného východu, nicméně v užším významu bylo toto označení používáno především pro islámské země středomoří. V základním

¹⁸⁹ Heslo *Orient*, in : Riegerův slovník naučný, díl 5., Praha 1866, s.1104.

¹⁹⁰ Heslo *Orient*, in : Ottův slovník naučný, díl 18., Praha 1902, s.864.

vymezení pojmu tak Japonsko bylo Orientem, ale také být nemuselo. Důležitější je však pro nás, zda tato země naplňovala obecné představy a charakteristiku Orientu.

Asijské země, především pak Blízkého východu, představovaly po dlouhou dobu pro Evropu nebezpečí a ohrožení. Zájem o ně vycházel pak především z praktických důvodů poznání svého nepřítele. V druhé polovině 18.století však dochází ke změně a spolu s evropskou expanzí do nových oblastí přichází také větší zájem o tyto kraje a počátky jejich systematického poznávání. Podle Edwarda Saida je právě tato doba klíčová pro vývoj moderního Orientalismu, jelikož obsahuje čtyři základní podmínky počátku nového přístupu k zemím Orientu : expanzi, historickou konfrontaci, sympatii a klasifikaci.¹⁹¹ Především pak čtvrtý prvek je zásadním faktorem vytváření schematizujících popisů jednotlivých částí světa. Vlivem sekularizačních tendencí ve společnosti 18.století se rozdělení světa, přírody a lidstva stalo základem vědeckého přístupu, jehož průkopníkem byl švédský botanik Carl von Linné. Od rozdělení rostlin do skupin dle stejných znaků byl již jen krůček ke stejné kategorizaci lidstva, což je jeden ze základů akademického Orientalismu 19.století.

Snaha o systematické a metodicky zvládnuté poznání světa tak vedla k rozdělení lidstva nejen dle tělesných znaků, ale také podle atributů charakterových, morálních, duchovních či intelektuálních. Rozsáhlý počet objektů tak byl redukován v menší množství uchopitelných a popsatelných typů.¹⁹² Mezi nejvýznamnější kategorie tohoto rozdělení světa pak patřil také Orient, v rámci něhož se ohromná nesourodá skupina zemí celé Asie stala nositelem společných hodnot a charakteristik, jenž určovaly její postavení v soudobém světě. Na jeho popisu se podílely institucionalizované vědní disciplíny vztahující se k orientální filologii, historii, literatuře apod. a jejich výsledky měly vliv na vznik obecných kulturních stereotypů. Nebyl tak tedy definován sám sebou, nýbrž druhými, tedy také poměřován jejich hodnotovými systémy.¹⁹³ Orient, jak byl konstruován

---

¹⁹¹ Said, E., *Orientalism*, NewYork 1979, s.120.

¹⁹² C.d., s.119.

¹⁹³ Malek, A., A., *Orientalism in Crisis*, Diogenes1963. Převzato dle Said, E., *Orientalism*, NewYork 1979, s.97.

v 19.století, tak představoval opačný, kontrastní svět vůči Okcidentu, tedy Evropě. Koncept Orientu tak sloužil k definování jinakosti, k identifikaci toho, kdo jsme „My“ – Západ a kdo jsou „Oni“, ti „Druzi“, – Východ. Jedná se tak o dva vzájemně nepropustné, nerozložitelné protipólní světy, které se navzájem vymezují a důrazem na svojí odlišnost potvrzují svojí identitu. Orient je tak myšlenkovým konstruktem, jenž s ohromnou mírou zobecnění zjednodušuje pohled na tu část světa, kterou označuje. Pro představu jaké zhruba antagonistické vlastnosti byly přisuzovány Východu a Západu je přiložena následující tabulka vycházející z přehledu vytvořeného S.L.Gulickem.¹⁹⁴

<u>Východ, Orient</u>	<u>Západ, Okcident</u>	<u>Východ, Orient</u>	<u>Západ, Okcident</u>
podřadný	nadřazený	tradiční	liberální
zaostalý	progresivní	autoritářský	svob.rozhodující
slabý	silný	mytologický	vědecký
ženský	maskulinní	filosofický	praktický
pasivní	aktivní	napodobující	iniciativní
barbarský	civilizovaný	trpělivý	nedočkávatý
nerozvinutý	vyvinutý	klidný	nepokojný
pesimistický	optimistický	hluboký	povrchní
submisivní	panovačný	exotický	normální

Podobné rozčlenění nalezneme také i v Riegerově slovníku naučném, kde jsou u udávaných vlastností Orientu doplněny i jejich evropská antonyma. Text tak neinformuje jen o Východu, ale zároveň přímým srovnáním se Západem popisuje jací jsme tedy „My“. Střetávají se tu tak protikladné dvojice vlastností jako : *pasivní a kontemplativní povaha asijská X rázná povaha evropská; majestátní lenost východní X čilost západní; povaha vnímavá, poměry svým volným proudem běžeti nechává X síla tvořivá, zřízení samo dle rozumu a zkušenosti opravují; patriarchální zřízení, despotismus, theokracie X podřízený*

¹⁹⁴ Gulick, S., L., *The East and The West : A Study of their Psychic and Cultural Characteristic*, Tokio 1963, s.122.

jednotlivec ve státu práva svého se domáhá; fantazie nezná mezí X souměrná forma a obsah apod.¹⁹⁵ Porovnání s předchozí tabulkou ukazuje, že se tak jedná o jeden a ten samý pohled, který je výsledkem orientalistického diskurzu v evropských zemích.

Jak je již patrné z předchozího textu pojmy Orient či Východ v podstatě označují země Asie a naplňují tak vnímání tohoto kontinentu svým významem. Slovem Asie je tak nejen pojmenováván jeden světadíl, ale také tomuto území přidělován soubor hodnot a charakterů Orientu. Dalo by se tak říci, že se jedná téměř o synonyma, v textech jsou tak v tomto smyslu také používána, nicméně je tu také zřejmá konotace Orientu s islámskými zeměmi Blízkého Východu, které byly díky své blízkosti a sousedství s Evropou klasickým představitelem Orientu. Stejně tak v učebnicích bylo toto označení použito jen u muslimských zemí Středomoří, i přes to, že se zde obsahem krylo s označením Asie. Země Dálného východu tak do Orientu byly zahrnovány skrze svojí asijskou identitu a přisuzovanou charakteristiku, nicméně byly tímto pojmem označovány jen v některých případech. Japonština i čínština však byly automaticky zařazovány mezi orientální jazyky a studium této oblasti bylo záležitostí orientalistických institucí, které svým zájmem pokrývaly oblast od severní Afriky až po Aljašku.

Pohled na Asii byl v tisku i slovnících v podstatě totožný jako v učebnicích, tak jak byl popsán v této práci dříve. Byla chápána jako kolébka lidské vzdělanosti, která však ustrnula ve vývoji a duševně zakrněla v minulosti. Její vedoucí úlohu nyní převzala Evropa, která je díky svému pokroku také tím jediným, kdo může Asii pomoci – *„Z Asie přišly k nám zárodky všeho náboženského, mravního a vědeckého vzdělání a Evropa je odchovala ve svém lůně, až zmohutněly a dosáhly toho velebného vzrostu, před kterým za našich časů bezděčně koří se duch ... ohromná Asie zůstala dosud dítětem, jemuž jen Evropa může poskytnouti stravy duševní, které má k povznesení svému potřebí.“*¹⁹⁶ Evropané jsou pak oproti orientálním Asiatům obdařeny takovými vlastnostmi, které je předurčují k světovému vládnutí – *„Všeobecně za pravdu se pokládá, že*

¹⁹⁵ *Heslo Orient*, in : Riegerův slovník naučný, díl 5., Praha 1866, s.1104.

¹⁹⁶ *Zápas Evropy s plemenem mongolským*, in : Osvěta, roč.1877, s.9.

*plémě naše kavkazské všechny ostatní převyšuje přirozeným obdařením, a tudíž ustanovena jest k vládě světové.*¹⁹⁷ Stejně jako v učebnicích, tak i na poli tisku a ve slovnících bylo Japonsko spolu s Čínou vyzdvihováno jako nejvzdělanější země v rámci asijského světa. Byly nejvýznamnějšími představiteli žlutého plémě a pocházely z podobné kulturní oblasti. Oba tyto státy tak byly společně nahlíženy jako ta nadějnější, lepší část Asie - Orientu.

První dvě desetiletí druhé poloviny 19.století se příliš informací o Japonsku v tisku neobjevovalo. Ze studovaných časopisů vycházel pouze Světozor a od roku 1871 pak obnovená Osvěta. Během 70.let pak ale došlo k výraznému nárůstu zpráv a od 80.let k nim začaly přibývat ještě informace ze Zlaté Prahy. V roce 1873 se v Osvětě objevila rozsáhlá reportáž popisující právě proběhlou Světovou výstavu ve Vídni, jejíž nejvýznamnějším výsledkem byla podle autora účast orientálních zemí - „*Výstavy orientální jsou zajisté nejskvělejší a tušíme i nejdůležitější resultát světové výstavy vídeňské.*“¹⁹⁸ Mezi těmito zeměmi vzbudilo velikou pozornost i ještě před dvaceti lety téměř neznámé Japonsko, jemuž narozdíl od Číny začíná být prorokována světlá budoucnost – „*Japonci zajisté i sousedy své Čiňany za nedlouho v průmyslu i v umění předstihnou. Neboť kdežto Čína dosud všemu pokroku modernímu překáží a na tisíciletém stanovisku stojí, Japan utěšeně a neunavně ku předu postupuje.*“¹⁹⁹ Je to moment, v kterém se obraz Japonska začíná vymaňovat ze stereotypu Asie a začíná být nahlížen svojí vlastní optikou. Tuto změnu názorně dokumentuje Světozor ve stejném roce - „*Japonsko jest od nějakého času předmětem všeobecné pozornosti, které skutečně plnou měrou zasluhuje ... veškerá žurnalistika evropská přestala pohlížeti na Japonce co asijské barbary a pilně stopuje vývin původní a vliv evropské vzdělanosti, zapouštějící na oněch ostrovech mohutné kořeny.*“²⁰⁰ Během následujících desetiletí se v tisku objevují různorodé zprávy o Japonsku, které potvrzují všeobecně zvýšený zájem o tuto zemi. Jsou to jak stroze informativní komentáře tak tematické články či statistiky, jejichž společným jmenovatelem je

¹⁹⁷ *O nerovnosti v člověčenstvu*, in : Světozor, roč.1867, s.212.

¹⁹⁸ *Světová výstava ve Vídni*, in : Osvěta, roč.1873, s.864.

¹⁹⁹ C.d., s.871.

²⁰⁰ *Japonci*, in : Světozor, roč.1873, s.225.

pak pozitivní tón a japonský pokrok. Zvláštní pozornost je věnována školství, jenž v evropském myšlení představuje podmínku úspěšné a moderní země, a v tomto směru získává Japonsko nejvyšší hodnocení - „*Žádný zajisté jiný stát co do vývoje školství, národního i vyššího, nepokročil tak velice jako Japan.*“²⁰¹

Stejně tak v naučných slovnících se Japonci svými vlastnostmi vymykají klasickému nazírání Orientu a jeho obyvatel. Jejich obraz zde koresponduje s jejich popisem v učebnicích (jemuž byl jistě také inspirací), kde jsou prezentováni lépe než některé evropské země. V Riegerově slovníku naučném jsou Japonci vykresleni jako - „*...povahy čilé a tékavé, důvtipné, odvážlivé, dobrodružné, přímé, šlechetné, hostinné ... lid upřímný, ctnostný, obzvláště pak v přátelství vytrvalý.*“²⁰², v pozdějším Ottově slovníku pak - „*vynikají značnou inteligencí, jsou povahy velmi čilé, zdvořilí, čistoty milovní, nadaní značným smyslem pro právo ... neobyčejně vyvinutá láska rodičů k dětem, vzájemná láska mezi manžely a intenzivní cit vlastenecký.*“²⁰³ Jedná se tak o vlastnosti, které jsou Evropanům sympatické, jelikož je ve většině případů považují také za své. Příznačné je také to, že jestliže v 60. letech jsou Japonci ještě porovnáváni se zbytkem Asie - „*obojí pohlaví pak projevuje vyššího ducha, nežli obyčejně se spatřuje při národech asijských.*“²⁰⁴, tak o třicet let později jsou již plně porovnáváni s Evropou - „*nezadají si v ničem vůči nejvýše talentovaným národům evropským.*“²⁰⁵

Obraz Země vycházejícího slunce se tak vymanil z klasického vnímání Orientu a Asie, jakožto kvalitativního protipólu Evropy. Neodpovídá již schematické klasifikaci tohoto rozdělení světa na Východ a Západ a hodnotám, které jsou těmto celkům přisuzovány. Přijetím evropského pokroku a svojí snahou a pílí Japonsko narušilo klasický koncept orientalistického vidění světa a jeho obraz tak nezapadal ani do jedné z těchto antagonistických kategorií. V mnoha stránkách se tato země úspěšně vyrovnala Evropě a nabourala tak i klasickou

²⁰¹ *Statistika školství v Japanu*, in : Světozor, roč.1882, s.192.

²⁰² *Heslo Japan*, in : Riegerův slovník naučný, díl 4., Praha 1865, s.180.

²⁰³ *Heslo, Japan*, in : Ottův slovník naučný, díl 13., Praha 1898, s.44.

²⁰⁴ *Heslo Japan*, in : Riegerův slovník naučný, díl 4., Praha 1865, s.180.

²⁰⁵ *Heslo, Japan*, in : Ottův slovník naučný, díl 13., Praha 1898, s.44.

představu Západu – učitele a Orientu – žáka - „*dnes už nikdo v Evropě nepohlíží na Japonce jako na lidi ve vzdělanosti opozdilé, ba přesvědčili jsme se, že v mnohých stránkách vědy a umění nemáme čím nad ně se honositi, .. v nejednom odvětví umění a průmyslu uměleckém jsou Japonci dnes našimi učiteli a vzory.*“²⁰⁶

Téměř by se zdálo, že Japonsko bylo na cestě úplného vymanění ze své východní identity, nicméně ke konci 19.století se v české společnosti objevuje nový faktor, který vrací této zemi orientální tvář. Společně s francouzským kulturním vlivem se v 90.letech dostává do Čech i vlna romantizujícího Orientalismu, jehož nejvýznamnějším objektem zájmu se stala Říše vycházejícího slunce.²⁰⁷ Kořeny tohoto jevu lze hledat v 60.letech, kdy se do Evropy dostávají v rámci světových výstav i japonské umělecké předměty, které se brzy staly velice vyhledávaným zbožím a výraznou inspirací v evropském umění. Tato vlna zájmu o japonské umění a jeho vliv na Západ, tzv. Japonismus, se staly základním kamenem exotizujícího pohledu na tuto zemi. Estetický prvek obdivovaných uměleckých artefaktů, tzv. japonérií, poté pomalu přecházel do vnímání celého Japonska – „*Ústřední ideou malebného Japonska je víra, že jeho obyvatelé nejsou jen postavami z uměleckých děl, ale že jsou sami umělci, supersenzitivní vůči estetickým resonancím všeho kolem nich.*“²⁰⁸ A tak jak stoupal vliv Japonismu, upevňovala se také představa o neuvěřitelně krásném exotickém Japonsku, které je celé prochnuto estetickým cítěním. Nicméně celý tento proces trval mnoho let a jeho dopad se projevil převážně až v posledním desetiletí 19.století – „*Během prvních desetiletí po otevření Japonska se v evropských popisech této země téměř nevyskytovaly žádné projevy exotismu, toto se ale změnilo na konci 19.století.*“²⁰⁹

Tento nový aspekt pohledu na Japonsko se projevil od devadesátých let také v učebnicích a to navýšeným výskytem informací týkajících se japonského smyslu

²⁰⁶ Zlatá Praha, roč.1890, s.202.

²⁰⁷ Míšek, R., Navrátilová, H., *Fenomén orientalismu v českých zemích*, in : Kuděj – Časopis pro kulturní dějiny, roč.2002, č.1., s.87.

²⁰⁸ Littlewood, I., *The Idea of Japan*, Chicago 1996, s.66.

²⁰⁹ Schepers, G., *Exoticism in German literature on Japan*, in: Japanese-German relations, 1895-1945 : war, diplomacy and public opinion, ed. Christian W.Spang, Rolf-Harald Wippich, NewYork 2005, s.98-116, s.103.

pro krásu (láska ke květinám a umění) a popisujících půvab této země, jak je zachyceno v příslušných grafech v této práci. Od počátku 20.století se v učebních textech začínají také objevovat stylizující fotografie s tématem Japonských dívek či zahrad, převzaté většinou z cestopisů. V Ottově slovníku naučném se pak jenom japonskému umění věnuje sedm stránek a Japonci jsou tu vyzdvihováni v této oblasti dokonce i nad Evropu – „*dovedli plně vyvinouti svoji svéráznost a vybudovati bez jakéhokoliv vlivu dalšího umění, jež originálností typů a bohatstvím motivů nejen se vyrovná umění kteréhokoli národa jiného, ni Evropu nevyjímajíc, nýbrž snad daleko nad ně předčí.*“²¹⁰ Je třeba poznamenat, že zatímco v ostatních směrech, v kterých byli Japonci označeni za rovny Evropě, se jednalo o věci ze Západu převzaté (pokrok, moderní technologie...) anebo jemu blízké (čistota, kultivovanost...), jedná se v tomto případě o uznání věci původní, která je navíc typicky orientální a právě to je na ní také ceněno.

Ze studovaného tisku se nejvíce vliv Japonismu a exotizujícího pohledu na Japonsko projevil ve Zlaté Praze, která se šířeji zabývala společensko kulturními záležitostmi a obsahovala také mnoho uměleckých ilustrací. Častým námětem těchto obrázků je pak japonská žena, která se stala jedním ze symbolů krásy této země. Nejde však ani tak o samotnou ženu, ale o japonské atributy, které ji dělají exotickou, tajemnou, krásnou. Objevují se zde tak obrazy a fotografie s názvy jako *Japonka*, *Japonské hudebnice*, *Děvče v japonském kostýmu* či *Žaponské tanečnice*.²¹¹ V některých případech nejde ani o skutečnou Japonku, ale o evropskou ženu stylizovanou do role exotické krásy. V případě fotografií se jedná o pečlivě stylizované snímky, které byly většinou profesionálně připravované pro evropské cestovatele přijíždějící do Japonska za exotikou. A tak se ani jindy realitu zachycující fotografie nestala dokumentujícím, ale spíše umělecky naaranžovaným dílem, zobrazujícím přesně to, co chtěl autor vidět. Společným znakem většiny z těchto vyobrazení jsou tak předměty, které byly středem zájmu evropského opojení japonskou kulturou - kimona, malované vějíře,

---

²¹⁰ *Heslo, Japan*, in : Ottův slovník naučný, díl 13., Praha 1898, s.67.

²¹¹ Viz. obrazová příloha, s.128-127.

paravány a slunečníky, sponky a květiny ve vlasech, hudební nástroje, čajové konvičky, japonské zahrady apod.

Velice výrazný vliv měly také cestopisy prvních českých návštěvníků Japonska, které se začaly objevovat v 90. letech 19. století. Pasáže z těchto prací se vyskytovaly jak v učebnicích tak i časopisech a byly výrazným faktorem posilování romanticky exotizujícího pohledu na tuto zemi - „*Cestovní deníky, které se staly velice populárními v druhé polovině 19. stol. měly tendence ke zdůrazňování exotických aspektů Japonska.*“²¹² První čeští cestovatelé do Japonska, jako Kořenský, Vráz či Hloucha, byli sami do veliké míry ovlivněni soudobým pohledem na tuto zemi a jejich díla do tohoto rámce zapadala. Oni sami se vydávali na japonské ostrovy již v „zajetí“ předem vytvořeného obrazu, jehož zorným úhlem pak pozorovali a podvědomě hledali to, o čem tolikrát před tím četli a snili - „*zprávy vracejících se cestovatelů jsou často zajímavým vypravováním toho, co si cestovatel odnášel sebou na cestu do zahraničí.*“²¹³ Svědčí o tom také ukázky z přednášek Kořenského Cesty kolem světa, které se objevily i se spoustou fotografií v několika číslech Zlaté Prahy v roce 1894. „*Hlava šla mi kolem, když vzpomněl jsem si, že za několik okamžiků dotknou se mé nohy půdy tak půvabné a černé jako luzná báj.*“²¹⁴ - přemítal tento cestovatel o Japonsku, aniž by ještě vstoupil na jeho půdu. Nelze se pak divit, že jeho popis této země vypadal takto - „*V pojmání přírody jsou Žaponci snad nejpoetičtějším národem světa, Evropan pak proti nim jako barbar. Zahrádky a zahrady žaponské, byť rozprostíraly se jenom na kousíčku země, jsou tak vábivý, že podobají se zátiší z pohádky vykouzlené, kde zlaté rybky míhají se v čisté studánce pod haluzemi kvetoucích azalek, kamélií a cykasů.*“²¹⁵ O čtrnáct let později se další cestovatel, Joe Hloucha, pokusil část tohoto romantického obrazu Japonska dokonce zhmotnit a při příležitosti Jubilejní pražské výstavy v roce 1908 postavil v Holešovicích japonskou čajovnu, která se stala jednou z největších atrakcí celé

---

²¹² Schepers, G., *Exoticism in German literature on Japan*, in: Japanese-German relations, 1895-1945 : war, diplomacy and public opinion, ed. Christian W. Spang, Rolf-Harald Wippich, New York 2005, s.98-116, s.99.

²¹³ Lippmann, W., *Public Opinion*, Londýn 1922, s.54.

²¹⁴ Z Kořenského přednášky *Cesta kolem světa*, in : Zlatá Praha, roč.1894, s.319.

²¹⁵ C.d., s.343.

výstavy a byla také zvětšena na obrázku v příloze Zlaté Prahy. V této době se již exotizující pohled na Japonsko projevil i v jiných sférách společenského dění jako byly divadlo či literatura a stal se pevnou součástí obrazu této země.

Vlivem romantizujícího Orientalismu se změnil částečně i pohled na samotný Orient. Stal se místem duchovní inspirace a útěku od moderní přetechizované evropské společnosti. Byla zvýrazněna jeho exotická stránka a vlastnosti, které Západ obětoval jako daň pokroku. Vzhledem k již popsaným jevům se Japonsko stalo téměř ideálním příkladem naplnění tohoto konceptu. Bylo vnímáno jako exotické, mystické, nadpřirozeně krásné, pitoreskní, senzuální a na druhou stranu nemělo ty atributy, na které se u romantizujících a idealizujících představ Orientu muselo „zapomínat“ – špinavost, chudoba, neuspořádanost, neslušnost, necivilizovanost apod. Představa Japonska mohla tím pádem naplňovat obraz téměř ideálního Orientu – toho krásného, exotického, oduševnělého... toho vysněného.

Odpovědět jasně na otázku, zda tedy Japonsko bylo Orientem či ne, by bylo zavádějící. Jak píše Ian Littlewood ve své práci *The Idea of Japan* – „*Japonci prostě nezapadali do kategorií, na které jsme rozdělili svět, ani dokonce do jasné kategorie Orientu. Jako „hybridi“ nemají jasné místo v lidském (tzn. západním) řádu věcí.*“²¹⁶ V racionálním pohledu na svět tak Země vycházejícího slunce do představy zaostalého a barbarského Orientu nezapadala, naopak ale byla jedním z hlavních představitelů Orientu exotického a krásného. Záleželo tak, co zrovna si Západ do obrazu Japonska promítal, zda svůj úspěch či své romantické představy.

---

²¹⁶ Littlewood, I., *The Idea of Japan*, Chicago 1996, s.11.

Čínsko – japonská válka

Konec 19.století se vyznačoval v celé Evropě zvýšeným zájmem o Japonsko, prvním důvodem byl již popsaný romantizující pohled na tuto zemi a druhým pak vypuknutí války mezi Čínou a Japonským císařstvím v roce 1894. V tomto střetu o Korejský poloostrov dosáhla Říše vycházejícího slunce velice rychle ohromných úspěchů a obrátila na sebe pozornost celého světa. Jednalo se o konflikt dvou zemí, které i přes veliké rozdíly, byly stále považovány za kulturně spřízněné, na druhou stranu však každá z nich představovala opačný přístup k světovému dění.

Čínsko-japonská válka znamenala přesun diplomatického a veřejného zájmu na jistou dobu až na Dálný východ a poprvé v tomto procesu hrála velikou roli také média, která o tomto vzdáleném konfliktu informovala s rychlostí a v detailu. Bylo to dáno jak využitím telegrafu, kterým se zprávy přímo z bojiště dostávaly až do redakcí, tak také přítomností válečných korespondentů v bezprostřední blízkosti bojujících armád. Zatímco Čína přistupovala k západním novinářům s nechtí a nepovolovala jim přístup ke svým vojskům, Japonsko využilo každé možnosti ke zviditelnění svých úspěchů a také kontrole odcházejících informací. Toto mělo také jistý vliv na obsah a zabarvení zpráv, které se pak objevily v západním tisku.²¹⁷ Celý tento konflikt se tak stal atraktivním dramatem probíhajícím na exotické scéně Dálného východu – orientálně znějící jména vojevůdců a bitevních polí, souboj zestárlého giganta a mladého dravce a vzrušující nádechy války, toto vše dělalo z tohoto střetu neobyčejnou podívanou.

Co se týče českého tisku, tak ten přejímal své zprávy ze zahraničních pramenů, a to především z ruských a německých. Ze zkoumaných časopisů se obšírněji věnovala této válce pouze Osvěta a to jak v tématických člancích, tak v obecném přehledu světového dění. Světozor a Zlatá Praha se samotnému střetu příliš nevěnovaly, ale objevily se v nich články o této oblasti s jinou tematikou, kde se odezva války také projevila. Nejpodrobnější informace nabízel přirozeně

---

²¹⁷ Wippich, R.,H., *Japan-enthusiasm in Wilhelmine Germany*, in: *Japanese-German relations, 1895-1945 : war, diplomacy and public opinion*, ed. Christian W.Spang, Rolf-Harald Wippich, NewYork 2005, s.61-79, s.69.

denní tisk, který se především v prvních týdnech války věnoval tomuto tématu každodenně, kromě socialistického Práva lidu, pro nějž tato vzdálená válka, jakožto projev militarismu a nesmyslné utrpení lidu, neměla takové kouzlo a nevěnovalo se jí téměř žádné pozornosti.

Již od počátku tohoto konfliktu bylo na jejich aktéry nahlíženo optikou obrazu, který koresponduje s tím, jak byl v této práci popsán v předešlých kapitolách. Čína tak představovala svět obskurního konzervatismu, strnulosti a barbarství – „*Obrovská říše čínská jest ve věcech politických takřka malomocná. Hlavní příčina úkazu toho leží ve známých dvou vlastnostech vzdělaných Číňanů : v odpuzující pýše, s níž pohlížejí na vše, což cizího, zejména evropského, a v tisícileté ustrnulosti, která nemá smyslu pro duševní pokroky lidstva.*“²¹⁸, či ve Zlaté Praze – „*Jak smutní poměrové vládnou ve státě, kde přední „učencové“ nedovedou po staletí odstraniti barbarství starověké, lidsky opravití zákonodárství, překaziti libovůli a aspoň obstojně přizpůsobiti se civilizaci, která sousedním Japoncům tak vydatně pomáhá i úspěchům kulturním v míru i úspěchům válečným dnes.*“²¹⁹ Oproti tomu na Japonsko bylo ke konci 19.století již nahlíženo jako na moderní a pokrokový stát, který se, i přes svojí kulturní odlišnost, v mnoha odvětvích vyrovná Evropě – „*Naproti tomu Japon od r.1868 učinil v civilizaci pokroky tak obrovské, že jest již obecně pokládán za přední stát východní Asie. Energická vláda této ostrovní říše dovedla za dobu dosti krátkou učiniti z Japanu civilisovaný stát, spravovaný dle moderních teorií, s formou parlamentární, a všechny vymoženosti západní civilizace zdomácněly již v názorech lidu japonského.*“²²⁰ Jednalo se tak o střet dvou opačných modelů historického vývoje, z nichž jeden zastupoval hodnoty, které vyznává Západ a druhý byl symbolem toho nejhoršího, co představoval Východ. Oba dva pak vycházely ze stejného kulturního prostředí a jejich boj tak nabýval podoby potvrzení toho, která z vývojových cest je správná. Z tohoto všeho je zřejmé, na které straně stály sympatie evropské společnosti, která se v tomto střetu identifikovala se vzdělaným světem, který tu zastupovalo Japonské císařství –

²¹⁸ *Zápletka Korejská*, in : Osvěta, roč.1894, s.849.

²¹⁹ *Trestnictví v Japonsku a Číně*, in : Zlatá Praha, roč.1895, s.124.

²²⁰ *Zápletka Korejská*, in : Osvěta, roč.1894, s.849.

„Vzdělaný svět sympatizuje s Japonskem, které vzdělaností překonalo Čínu.“²²¹,
„Japanci brzo dobyli znamenitých vítězství na zemi i na moři. Jim také patří
sympatie vzdělaného světa.“²²²

I přes ohromnou velikost Číny a její nesmírné lidské zdroje doufal tisk od počátku ve vítězství Japonska. Očekávaly se tuhé a dlouhé boje a tak rychlé válečné úspěchy japonských vojsk všechny překvapily. Čínská armáda, v které „pokrok jen po tuhých zápasech se ujímá a pravidelně teprve tehda, když vynucen byl neúspěchem, škodou, porážkou.“²²³, neměla v Evropě příliš dobré renomé. I přes její modernizaci v posledních letech „je vidno, že Čína nemohla by se válečně srazit ani s druhořadým evropským státem.“²²⁴ Moderní a silná armáda byla jednou z podmínek vyspělého pokrokového státu a vstupenkou mezi světovou elitou. Japonsko bylo i v tomto ohledu nahlíženo jako dobře připravené – „Cvičení také se děje po Evropsku a stálá japonská armáda sestává z vojínů výborně vycvičených. Jako vojín je Japanec neobyčejně tuhý a vytrvalý, statečný a vzorně vykázněný. Prvou z těchto vlastností dokonce předčí mnohé svoje evropské kamarády a také vojska jest úplně dokonalá...Japonská armáda sotva stojí za kteroukoli evropskou.“²²⁵ Povaha japonských vojáků byla pak během vývoje konfliktu zmiňována obdivně častěji, evropští váleční korespondenti byli překvapeni jejich kázní, disciplínou a sebeobětováním. Tato válka tak položila základ novému prvku v obrazu Japonců, který se pak prohloubil během příštích válečných konfliktů - Japonci jako tvrdí a až fanaticky neústupní bojovníci, potomci samurajů, kteří se nikdy nevzdávají.

Co se týče morálního práva na opanování korejského poloostrova, nebyla ani jedna ze stran líčena jako agresor, či naopak jako oběť agrese. Naopak oběma státům bylo v logice té doby přiznáno právo na své zájmy v této oblasti – „*Oba státy, Čína i Japan, mají historické nároky na Koreu a obě mají tam i zájmy obchodní.*“²²⁶ Nicméně zatímco Říše středu by v této oblasti jen podpořila její

²²¹ *Trestnictví v Japonsku a Číně*, in : Zlatá Praha, roč.1895, s.104.

²²² *Vystěhovalecká záplava z Číny*, in : Osvěta, roč.1895, s.154.

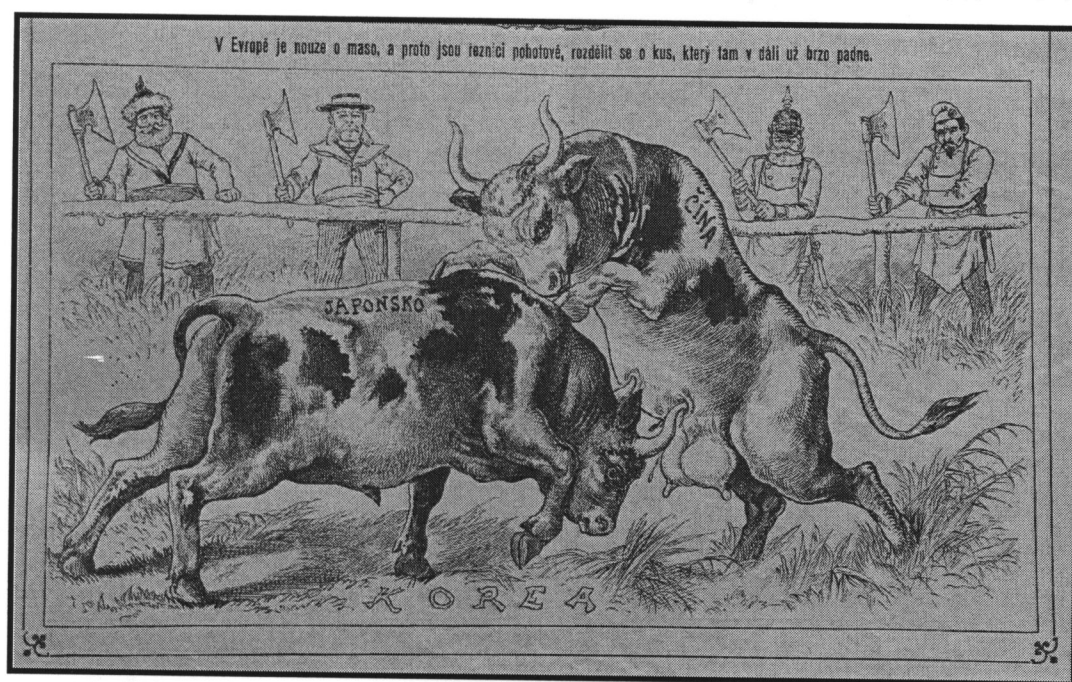
²²³ *Čínská armáda*, in : Světozor, roč.1892, s.252.

²²⁴ *Národní listy*, 27.7.1894, s.2.

²²⁵ *Národní listy*, 28.7.1894, s.2.

²²⁶ *Národní listy*, 29.7.1894, s.1.

uzavřenost a zaostalost svojí vlastní politikou, Japonsko by oproti tomu do této zanedbané části světa přineslo civilizaci a pokrok. Dalším významným aspektem japonského vítězství by pak bylo otevření celé této oblasti pro evropské mocnosti – „*Mnohem většího významu než sama válka mají důsledky války, kteréž Evropu uvádějí ve styk a vzájemnost obchodní s oněmi končinami.*“²²⁷ a oslabení Číny – „*až pak, dříve či později, dojde k likvidaci Číny.*“²²⁸ Japonsko by tak dláždilo cestu pro evropské síly, bylo by klíčem k dosud Evropě nepřístupné Koreji a katalyzátorem rozpadu Čínského císařství. Tento pohled je také vtipně zachycen na zobrazené karikatuře z *Humoristických listů*, na které vidíme evropské mocnosti (kromě Rakouska-Uherska) v podobě řezníků, kteří již nedočkavě sledují, až padne kráva symbolizující Čínu.

229

Na počátku války nebylo ještě docela jasné, jestli se do bojů nezapojí také evropské státy a tento konflikt tak nepřeroste ve střet širšího charakteru. Stránky novin tak naplňovaly různé spekulace o plánech Anglie a Ruska a možného vývoje – „*Jsou tedy interesovány na válce této nepřimo i obě velmoci evropské,*

²²⁷ Osvěta, roč.1895, s.573.

²²⁸ tamtéž

²²⁹ Humoristické listy, č.45, roč.1894, s.1.

konflikt i mezi nimi není tudíž i na dobro vyloučen. ²³⁰ Nicméně tato hrozba byla poměrně brzy zažehnána a tisk se začal soustředit na možnosti budoucího uspořádání v této oblasti a pozici Japonska, jehož jednoznačná cesta za vítězstvím vyvolala v české společnosti dvě různorodé odezvy.

Jak již bylo řečeno, Evropa od počátku věřila v japonské vítězství, považovala totiž tuto válku i za svojí záležitost. Japonsko v ní reprezentovalo evropský pokrok a civilizaci oproti asijské strnulosti a barbarství. Jeho vítězství tak bylo chápáno i jako úspěch evropské vzdělanosti a naplňovalo starý kontinent pýchou – *„Událostí světodějně důležitosti jest válka mezi Čínou a Japonskem. Vzdělanost evropská slavila v nejzazších končinách východní Asie vítězství, jež naplňuje svět podivením. Obrovská „říše středu“ s obyvatelstvem četnějším než má celá Evropa, nebyla s to odolati branné moci Japonska, státu desetkrát menšího, ale pokročilého a osvíceného, jenž ve svém vojenství byl zavedl všechny zdokonalené ničivé prostředky válečnictví evropského.* ²³¹ Japonská výhra tak byla nahlížena jako úspěšná „civilizační mise“, která symbolizovala triumf Západu nad Východem, vyšší kultury nad barbarismem. Porážka Číny byla považována za historickou nutnost, jejíž vykonavatelem se stalo překvapivě Japonsko, země která ještě před pár desetiletími byla s Říší středu porovnávána a kulturně spojována. Od této doby bylo již Císařství vycházejícího slunce srovnáváno jen s evropskými velmocemi.

Prohra v „umění války“ byla v době vrcholícího imperialismu přelomu století neomluvitelná a poukazovala na celkový stav bojujícího státu. Čína si tak vysloužila v českém tisku spoustu posměšků na své válečné schopnosti, které nejlépe reprezentují ukázky z Humoristických listů –

„My Číňané drželi se v bitvě statečně. Byli bychom zcela jistě vyhráli, kdyby Japonci nebyli neztvůžili.“ ²³²

„Čínská armáda nemá žádného velitele, proto jejím plukům často velí tele.“ ²³³

²³⁰ Národní listy, 28.7.1894, s.2.

²³¹ Osvěta, roč.1895, s.573.

²³² Humoristické listy, č.39, roč.1894, s.3.

²³³ Humoristické listy, č.51, roč.1894, s.2.

„Neúspěchy Číňanů mají původ patrně v jejich nedoslýchavosti, místo k útoku rozumí vždy k útěku.“²³⁴

Oproti tomu japonská odvaha a vojenská zdatnost si vysloužila slova uznání –

„Japoncům vzdává se pro jejich udatnost chvála i v Číně.“²³⁵

„Japonci konají takové divy udatnosti, že jsou Číňané nad tím pokaždé celý pryč.“²³⁶

Japonské válečné umění tak zanechalo v Evropě veliký ohlas, většinou se jednalo o pozitivní obdivné reakce, ale také se začaly objevovat první náznaky obav z přílišné moci této nové asijské velmoci. Pod vlivem ruských a německých zdrojů se pak projeví i v českém prostředí.

Již v říjnu 1894 se v Národních listech objevil článek s příznačným názvem „Nový světový stát“, v němž je řešena otázka míru s Čínou a ohromný mocenský nárůst Japonska, vedoucí k jeho možnému světovému postavení.²³⁷ Od této doby jsou v tomto listě cítit první obavy z přílišné moci vítězného císařství a potenciální hrozby panmongolismu – tzv. Žlutého nebezpečí - „Živel japonský, velice čilý, ctizádostivý a podnikavý, jehož energie mimo to, se rozmnoží vítěznou válkou právě ukončenou, nalezne v příbuzném lidovém živlu čínském záhy asi veliké přízně, zvláště když snaží se ho skupiti kolem sebe za hesla úplné emancipace od ztísnosti Evropanův.“²³⁸ Kořeny těchto názorů lze vystopovat jak v Německu, kde fenomén Žlutého nebezpečí v této době vznikl, tak v Rusku, pro které se mocné Japonsko, navíc nově podporované Anglií, stalo jistým ohrožením svých zájmů na Dálném východě. Národní listy byly charakteristické svým proruským zabarvením a navíc oba zmíněné státy byly také hlavním zdrojem informací pro tento český tisk. Od podzimu roku 1894 se v nich objevila spousta článků a fejetonů varujících před nebezpečím spojené Číny a Japonska – „*Japonci neválčí s čínským národem, s nímž se ztotožňují, nýbrž s čínskou dynastií, již chtějí nahraditi dynastií národní a zároveň pokrokovou, která by provedla nutné reformy uvnitř a zároveň osvobodila mongolský svět od evropských*

²³⁴ Humoristické listy, č.9, roč.1895, s.2.

²³⁵ Humoristické listy, č.46, roč.1894, s.3.

²³⁶ Humoristické listy, č.4, roč.1895, s.2.

²³⁷ *Nový světový stát*, in : Národní listy, 9.10.1894, s.2.

²³⁸ Národní listy, 17.4.1895, s.1.

vetřelců...chtějí zlomiti moc Evropanů v Asii, pokud náleží mongolskému plemeni, a toto plemeno hospodářsky povznést a politicky i národně sjednotiti.²³⁹ Evropě by tak spojením čínské obrovitosti a japonské vyspělosti vyvstal nový nepřítel, který by pro ní mohl do budoucna znamenat záhubu – „*Japanci stanou se instruktory Číňanů, udělají z nich poslušný nástroj ve svých rukou a mongolské plémě, vedené podnikavými a rvavými Japonci, stane se hroznou silou, nejvyš nebezpečnou každému, proti komu se obrátí.*“²⁴⁰ Tyto zprávy pak ustávají až po tzv. trojintervenci, tedy zakročení velmocí proti výsledkům míru v Šimonoseki, které znamenalo omezení moci Japonska v této oblasti a tím pádem i větší klid pro Evropu, co se týče vzestupu žlutého plémě.²⁴¹ Znovu se probouzejí k životu až během další války, tentokrát již s evropskou mocností, s Ruskem.²⁴²

Čínsko-japonská válka obrátila zrak celého světa na Dálný východ, kde proti sobě bojovaly dva nejsilnější státy východní Asie – čínský „Goliáš“ a japonský „David“. Nejednalo se však pohledem Evropy jen o boj dvou států, ale také o střet dvou koncepcí společenského a systémového uspořádání. Na jedné straně konzervativní zpátečnictví a barbarismus, na druhé pak civilizovanost a pokrok. Obě země v tomto konfliktu potvrdily svůj dosavadní obraz v evropské společnosti a vývoj v této válce byl jasným ukazatelem, která z cest je ta správná. Vítězstvím Japonska byla prokázána síla a vedoucí úloha evropského pokroku a civilizace, které tu paradoxně byly zastupovány zemí východní. Říše vycházejícího slunce zde tak působila jako „mirror image“ - zrcadlový obraz, v kterém si Evropa projektovala svůj vlastní úspěch a mocenské postavení. Japonsko se ještě více vymanilo z obrazu Východu a stalo se asijským modelem modernizace západního stylu.

Japonské drtivé vítězství však mělo v Evropě ještě zcela opačnou reakci, která byla vyvolána obavami z jeho přílišné moci. V rámci pocitu ohrožení ze

²³⁹ Národní listy, 9.10.1894, s.2.

²⁴⁰ Národní listy, 8.1.1895, s.1.

²⁴¹ Japonsko bylo 23.4.1895 Ruskem, Francií a Německem donuceno pod hrozbou válečné síly vzdát se svých požadavků na strategicky velice významný poloostrov Liaotung, jenž získalo na Číně mírem v Šimonoseki.

²⁴² K problematice Žlutého nebezpečí podrobně v této práci v kapitole Žluté nebezpečí.

sjednocené mongolské rasy, začala být zdůrazňována jeho kulturní a rasová sounáležitost s Čínou a odlišnost od Evropy. Japonsko tak začalo být optikou tohoto fenoménu znovu vnímáno jako součást Východu, jako ti „Jiní“, ti „Odlišní“, kteří představují pro Západ hrozbu.

Vlivem Čínsko-japonské války tak dochází k rozkolu v obrazu Japonska, kdy se na jedné straně tato země v očích Evropanů stává téměř jedním z nich, na druhé pak je prezentována jako jejich nebezpečný protipól. Zajímavé je, že oba tyto pohledy na Japonsko existovaly v české společnosti souběžně, bylo jen otázkou času, kdy převáží jeden nad druhým.

Rusko-japonská válka

Bylo tomu téměř přesně deset let od vypuknutí Čínsko-japonské války, co se na Dálném východě rozhořel nový spor, tentokrát již mezi mocností evropskou a mocností asijskou. Dlouhodobé směřování ruské expanze daleko na východ se přirozeně střetlo s plány japonskými a tato srážka dvou vojenských velikánů znamenala do té doby nevídaný válečný konflikt. Již předchozí válka v této oblasti dávala tušit, že rovnováha sil na Dálném východě je jen dočasná a znovu zde dojde k velkým bojům o ovládnutí rozsáhlých území. Proti sobě tu nyní stály tradiční evropská velmoc - Rusko a nejmocnější stát Asie - Japonsko. Ještě před nemnoha lety by takovýto konflikt byl v Evropě považován za fantaskní, nicméně po drtivém vítězství Říše vycházejícího slunce nad Čínou, již nebylo radno tuto zemi podceňovat. Jednalo se tak o válku globálního významu a důležitosti a také se jí v tomto ohledu věnovala pozornost po celém světě.

Jestliže byla Čínsko-japonská válka milníkem zpravodajské práce a informovanosti veřejnosti, tak nový dálnévýchodní konflikt již zapadal v této oblasti plně do 20.století. To co začalo dobře fungovat před deseti lety, bylo nyní dotaženo téměř do maximálních možností tehdejší doby. Čtenáři evropského tisku mohli každým dnem hltat nové podrobné informace z bojiště a jeho zákulisí, doplněné spoustou čerstvých fotografií a ilustrací. Zahraniční zpravodajové pobývající v nejbližší blízkosti bojů posílali do Evropy kvapem čerstvé informace, díky nimž mohli čtenáři prožívat tento konflikt téměř jako na dlani. Kromě klasického žurnálu, jenž se věnoval této válce denně, vycházely také speciální tiskoviny obšírně informující o všem, co se týkalo tohoto dění. Stejně jako v případě předchozí války, byla i tato nesmírně atraktivním tématem, které v sobě zahrnovalo do té doby nepřiliš známe vzdálené exotické bojiště, využití nejmodernějších ničivých válečných prostředků, boje na souši i na moři, ale především pak se jednalo o střet, v kterém byla Evropa přímo zúčastněna a záležel na něm i její budoucí vývoj.

Díky účasti Ruska v tomto konfliktu, které v této době bylo velikou částí české veřejnosti považováno za bratrský národ, měla tato válka velikou odezvu i

v naší společnosti. Nebyla tak považována jen za střet cizích států, ale i za záležitost týkající se Českých zemí a mající světový význam – „*Již nyní předstihuje zájem veškeré veřejnosti obvyklou míru účasti na dějích válečných v dalekých, málo známých končinách. Na válku rusko-japons. pohlíží se jako na dějství, jež jest s to dáti příštímu rozvoji lidstva nový směr, státi se počátkem nového období.*“²⁴³ V denním tisku jí byla, především v první polovině bojů, věnována každý den přední strana a zaujímalá tak místo nejdůležitějších informací. Z probádaných časopisů nabízela Osvěta pravidelný podrobný souhrn událostí a vývoje konfliktu. Zlatá Praha pak v každém čísle měla i vícestránkovou reportáž doplněnou bohatými ilustracemi z bojišť, jako válečné fotografie, fotografie měst, přístavů a lidí, mapky apod. Nejpodrobnějším tiskem byly válečné speciály existující jen v době války, v našem případě *Obrazový zpravodaj z bojiště*, jež vycházel dvakrát týdně a obsahoval ohromné množství informací a především největší podíl obrazového materiálu. Objevovaly se v něm nejen sdělení týkající se konfliktu, ale také spousta neválečných informací a obrázků k celé této části Asie a především pak se zaměřením na Japonsko. I přesto, že většina českého tisku byla naladěna proti východnímu císařství, zvýšila se enormně pozornost věnovaná této zemi, a to nejen ve věcech válečných – „*Japonsko soustřeďuje poslední dobou všechen takřka zájem evropských národů, a byť i, jmenovitě mezi slovanskými kmeny, většinou nebylo povšechné cítění zvláště sympatické těmto předbojníkům žluté rasy, ..přece jen vše, co s Japonskem v jakékoliv je souvislosti, těší se zvýšené pozornosti naší.*“²⁴⁴

Český tisk přebíral informace tradičně především z ruských a německých zdrojů, ale monitoroval také žurnál anglický či francouzský. Přejímal pak zprávy od listů, které mu byly myšlenkově nejbližší. Národní listy tak byly nejvíce ovlivněny ruským procarským tiskem, Právo lidu naopak německým a rakouským sociálnědemokratickým. Časopisy informačně vycházely z celé řady evropských pramenů, z nichž se také nejvíce inspirovaly těmi, které byly blízké jejich pohledu.

---

²⁴³ Národní listy, 11.2.1904, s.1.

²⁴⁴ Zlatá Praha, roč.1904, s.312.

245

Ještě před vypuknutím bojů se v tisku začaly objevovat zprávy o vzrůstajícím napětí na Dálném východě a přípravách na válku, které jitřily pozornost české společnosti. Vzhledem k mohutnému zbrojení a uzavírání aliancí mezi velmocemi v této době, se přirozeně vyskytly obavy z rozšíření možného konfliktu na ostatní evropské mocnosti. Především tu stála hrozba střetu mezi Ruskem a Anglií, která byla spojencem Japonska – „*V popředí stojí hrozící konflikt mezi Ruskem a Anglií. Dávné soupeřství obou mocí hrozí tu propuknouti.*“²⁴⁶ Země vycházejícího slunce byla líčena v této době téměř jako nastrčená loutka ovládaná anglickými zájmy, za které má nasadit svůj vlastní krk – „*Anglie, o níž dí se veškerým právem, že nastávající válka vede se o její zájmy a jejíž nejosvědčenější taktikou jest, nechati anebo raději dávatí vybojovati své imperialistické cíle cizími zbraněmi.*“²⁴⁷ Nicméně proti obrovitému Rusku se Japonsku nedávalo příliš mnoho šancí – „*V případě srážky rusko-japonské o osudu Koreje není žádných pochybností, mocná „matuška Rus“ pohltní Koreu vzdor odporu poměrně nepatrné „Země vycházejícího slunce“.*“²⁴⁸ Jak byli nahlíženi soupeři v nadcházejícím střetu

²⁴⁵ Humoristické listy, č.42, roč.1903, s.4.

²⁴⁶ Zlatá Praha, roč.1904, s.238.

²⁴⁷ Národní listy, 8.1.1904, s.1.

²⁴⁸ Národní listy, 27.1.1904, s.1.

ilustruje karikatura z Humoristických listů, které vyšly pár měsíců před válkou – na jedné straně rozvázný a bodrý medvěd, který se sám diví drzosti vzteklého rozčepýřeného kohouta na straně druhé.

Vypuknutí Rusko-japonské války rozdělilo pohled české společnosti na tento konflikt ve dvě. Proti sobě tak stály většinový názor podporující Rusko a naopak protiruský postoj, který reprezentoval převážně sociálně-demokratický tisk. V prvním případě se jednalo především o Národní listy a Osvětu, v mírnější podobě se tento pohled projevil také ve Zlaté Praze a Obrazovém zpravodaji z bojiště. V rámci panslovanských idejí stála sympatie této části veřejnosti plně na straně Ruska – „*Kde mohou býti sympatie kulturních národů při tomto zápasu, než u předvoje budoucího světového vůdce kultury, Ruska se státem kulturních – opic, který nerozmýšlel se nikterak vzácný svéráz odhoditi, evropské zbraně si osvojit, aby dobyl postavení pána tam, kde může býti jen chráněncem.*“²⁴⁹ Carská říše v této válce nebojovala jenom za sebe, ale především za celou civilizaci. Chránila zde celou Evropu před asijským barbarstvím a rozepínající se mocí žlutého plemene, tak jak to činila již ve svých dějinách po staletí – „*To Rusko, které zakusilo v historii, co jest to věky úpěti pod jhem mongolským ... to Rusko musí se nyní vypořádati se žlutým Japoncem, jako reprezentantem novověké ofensivy žluté, za veškeré plémě bílé v zájmu civilisace a pokroků lidských pokolení.*“²⁵⁰ Po deseti letech se zde znovu objevily obavy ze Žlutého nebezpečí, které by mohlo znamenat ohrožení západní civilizace a tato válka se tak stala rozhodujícím bojem za naši budoucnost. Rusko na sebe vzalo tento těžký úděl a zasloužilo si tak naši plnou podporu – „*Kdyby se (válečné štěstí – pozn. autora) nachýlilo k Japonsku a Čína přistoupila k němu, rázem by před užaslou Evropou vstalo nebezpečí, jakého ještě nevidala, o jakém tušení neměl dosavadní svět, nebezpečí panmongolské, panbuddhistické, panasijské. Aby toto nebezpečí včas bylo zažehnáno, je nevyhnutelno, aby si ho Evropané byli vědomi a k jeho odvrácení pro počátek učinili aspoň tolik, že by Rusku nestěžovali jeho trudný úkol.*“²⁵¹ Velký slovanský bratr tak bránil na Dálném východě Evropu,

---

²⁴⁹ Národní listy, 8.1.1904, s.1.

²⁵⁰ Národní listy, 21.2.1904, s.5.

²⁵¹ Národní listy, 14.1.1904, s.1.

západní vzdělanost a dokonce byl i pasován na rytíře svaté mise ochrany celé křesťanské civilizace – „*Rusko konalo a koná plnou měrou své poslání ve prospěch křesťanské civilizace v Asii i v Evropě.*“²⁵² a možná časem „*přispěje k obrácení mongolských plemen na křesťanskou víru. Po Japonsku bude následovati Čína a možná, že během století Asie změní své náboženství.*“²⁵³

Japonsko tak představovalo hrozbu pro celý západní svět, stalo se nebezpečným soupeřem a vůdcem žlutého plemene. Oproti evropskému a vzdělanému Rusku reprezentovalo svět asiatský – nekulturní a barbarský. Jeho nebezpečnost byla o to větší, že zákeřně zneužilo evropské prostředky, jež mu byly v dobré vůli zprostředkovány – „*Osvojivše si nějakou novinku západu, zapomínají na její původ a považují ji za svou. ..Bezohledné napodobení, živení se cizím rozumem - toť základní črta a červená nit, která prochází celou historií tohoto národa. Nejsou schopni žádné vynalézavosti, Japonci jeví se býti vypočítavými žáky, kteří jsou však nekonečně nevděčnými.*“²⁵⁴ Využilo evropského pokroku a místo vděku a úcty se postavilo proti svým učitelům. Jakmile zesílilo, odhodilo svůj evropský plášť a odhalilo svojí asiatskou povahu – „*Vůči poctivému, přímému chování se civilizovaného, vzdělaného Ruska, jednáno s potměšilostí vlastní jen barbarskému národu. Ačkoliv pronášely se zejména v poslední době hymny na inteligenci Japonců, přece nynější válka ukazuje, že v krvi jejich je stále utajena úskočnost a nepoctivost vlastní jen národům nízkých sobeckých povah.*“²⁵⁵

Jako názorný projev japonské necivilizovanosti byl dáván za příklad již samotný počátek bojů, kdy asijské císařství zaútočilo bez vyhlášení války, čímž potvrdilo svojí asiatskou nekulturnost – „*Žaponsko potom nevyčkavši již odpovědi počalo válku způsobem, který v celém vzdělaném světě jest odsuzován ... Asiáté ukázali se Asiáty, nedovedli šetřiti ani zevnější slušnosti. Dějiny neznají případu podobného jednání.*“²⁵⁶, či v Národních listech – „*Asiat náhle bez příčiny uťal všechno vyjednávání a zákeřně, bez vypovězení války, přepadl válečné loďstvo*

²⁵² *Kulturní dílo Ruska*, in : Osvěta, roč.1904, s.299.

²⁵³ *Japonci křesťany*, in : *Obrazový zpravodaj z bojiště*, č.23, roč.1904, s.7.

²⁵⁴ *Evropský nátěr u Japonců*, in : *Obrazový zpravodaj z bojiště*, č.11, roč.1904, s.7.

²⁵⁵ *Národní listy*, 12.2.1904, s.2.

²⁵⁶ *Osvěta*, roč.1904, s.286.

ruské tiše v přístavu na kotvách stojící.“²⁵⁷ Barbarismus a nelidskost Japonců pak byly často zdůrazňovány ve zprávách informujících o krutostech japonských vojáků. Články s názvy jako „O barbarském zacházení“, „O ukrutnostech Japonců“, „Zhovadilost Japonců“ či „Žluté bestie“ obrazně popisovaly, jakých se císařská armáda dopouštěla zvěrstev - „*dobíjeli je bodákem, podřezávali jim krky a rozbíjeli krky kamenem.*“²⁵⁸, „*Japonci stříleli zejména na vozy s nemocnými a raněnými a na lékaře.*“²⁵⁹, čímž „*žaponští vojáci, jimž v páchání nelidskosti jejich představenými není bráněno, neliší se nikterak od barbarských národů asijských.*“²⁶⁰ Japonští vojáci, kteří si vysloužili v předchozí válce pověst oddaných, tvrdých a disciplinovaných vojáků, byli nyní popisováni jako fanatičtí, krutí, úskoční, zákeřní či nepoctiví, tedy opačnými vlastnostmi, než kterými se vyznačuje evropský civilizovaný voják.

Celkově tak bylo Japonsko v pohledu velké části českého tisku vyčleňováno z civilizovaného světa a byla zdůrazňována jeho asiatská podstata, která se skrývala pod evropským nátěrem. Rusko-japonská válka tak tuto jeho „pravou“ tvář odhalila a byla bojem proti hrozbě, kterou tato země pro Evropu představovala.

Druhý úhel pohledu pak prezentovalo sociálnědemokratické Právo lidu, jehož názory vycházely také z jeho postoje k Rusku, které zde bylo nazíráno jako jeden z nejhorsích případů absolutistické hrůzovlády a bylo také symbolem všeho toho, proti čemu socialisté bojují. Carský stát tak v tomto listě nefiguroval jako náš slovanský bratr a ochránce Evropy před žlutým plemenem, ale naopak jeho režim představoval hrozbu pro svobodně smýšlející lidi. Samotná válka na Dálném východě byla pak nahlížena jako výsledek vyhroceného militarismu a střet dvou imperialistických agresorů – „*Tak tedy ve východní Asii srazily se dvě mocnosti, které obehnány jsou motivy nanejvýš nemravnými, které obě pro všechno toto hrozné krveprolití, hromadné vraždění nemohou udat žádný jiný důvod než*

²⁵⁷ Národní listy, 23.2.1904, s.1.

²⁵⁸ *O barbarském zacházení*, in : *Obrazový zpravodaj z bojiště*, č.33, roč.1904, s.7.

²⁵⁹ *O ukrutnostech Japonců*, in : *Obrazový zpravodaj z bojiště*, č.35, roč.1904, s.6.

²⁶⁰ *Osvěta*, roč.1904, s.764.

chamtivou touhu po panství, moci, po bohatství.“²⁶¹ V tomto boji nestály sympatie Práva lidu ani na jedné straně, nicméně jako příčinu války uvádělo nesmyslnou ruskou expanzi na východ – „*Tato politika uchvatitelství musela zde nezbytně vésti k válce, jelikož na tytéž kraje a tytéž vody aspirovalo Japonsko, asijská říše to ostrovní s 50milliónovým inteligentním a energickým obyvatelstvem, jež v posledních čtyřiceti letech prodělalo úžasný pokrok a vývoj.*“²⁶² Tady v daleké Asii pak nevinný ruský lid v neznámé zemi bojoval a umíral, aniž by věděl proč – „*Budou choditi, mrznout, hladovět, trpět bolestí, umírat od nemoci, a konečně přijdou k tomu místu, kde je začnou vraždit po tisících, a oni budou vraždit po tisících, sami nevědouce proč, lidi, kterých nikdy neviděli, kteří jim nic neučinili a nemohou učiniti nic zlého.*“²⁶³ Nepřátelé Rusů tak nebyli Japonci, proti kterým válčili, ale jejich vlastní car – „*Nepřátelé ruského lidu nejsou tedy Japonci, nýbrž těmi jest někdo úplně jiný, těmi je absolutistická hrůzovláda.*“²⁶⁴

Pohled Práva lidu na Japonsko byl rozporuplný a odrážel také ideje, které socialisté propagují. Byla to kapitalistická země, v které „*není ochranného dělnického zákonodárství, ani značnějších organizací odborových a proto dělnictvo je tam vykořisťováno, způsobem u nás neuvěřitelným.*“²⁶⁵ Prošla sice neuvěřitelným pokrokem, ale „*zároveň se vyvíjely znamenitě všechny špatnosti kapitalistického státu a to strašné zlo, militarism, se rozvinul nejlépe.*“²⁶⁶ V neposlední řadě představovala válečného agresora, který posílá na smrt svoje občany pro své neospravedlnitelné cíle. Nicméně rychlý vývoj Japonska dával naději, že se stejně tak úspěšně v této zemi vyvine socialistické hnutí, které zde již vzniklo – „*Počet přívrženců socialismu v Japonsku nedá se určitě zjistiti. ..S novým rozkvětem průmyslu a obchodu vzroste však jistě tím mocněji. Počátky toho se již ukazují. ..Přece je jisto, že mladé toto hnutí v málo letech svého trvání značně získalo na rozsahu, síle a prohloubenosti.*“²⁶⁷

---

²⁶¹ Právo lidu, 12.2.1904, s.1.

²⁶² Právo lidu, 3.9.1905, s.2.

²⁶³ Právo lidu, 11.2.1904, s.2.

²⁶⁴ Právo lidu, 14.2.1904, s.8.

²⁶⁵ Právo lidu, 9.6.1905, s.3.

²⁶⁶ Právo lidu, 4.1.1905, s.3.

²⁶⁷ Právo lidu, 26.4.1904, s.5.

Nakonec ale, především v kontrastu dennodenní ostré kritiky carského režimu, Japonsko působilo v Právu lidu pozitivnějším dojmem. Za válku bylo ve větší míře zodpovědné Rusko, které se snažilo získat území, v kterých bylo Japonsko „jaksi doma“. Především pak socialisté v případném japonském vítězství viděli možnou transformaci ruského režimu, v opačném případě by došlo k jeho posílení – „*Pokud se týká Ruska, sympatizují socialisté s ruským lidem a proto nenávidí celou silou svojí carskou krutovládu, která bude vítězstvím v Asii ještě jen posílena.*“²⁶⁸ Právo lidu sice odmítalo nařčení z „japanofilství“ a podpory Japonska – „*Straníme prý Japoncům, jak a kde? Klidně vyličujeme situaci a nenecháváme se běsněním carofilských listů ani dost málo zastrašit.*“²⁶⁹, nicméně jeho nenávisť vůči carskému zřízení stavěla Japonce do role těch lepších. Navíc se tento tisk především v počátečním období války věnoval asijskému císařství obšírně po všech stránkách, protože „*válečné události ve východní Asii poutají nyní na japonskou říši živou pozornost celého světa.*“²⁷⁰ Objevovaly se tak zde podrobné články informující o různých aspektech této země jako - „Ze života japonského lidu“, „Obrázky z Japanu“, „Jak se strojí a jak bydlí Japonci“, „Z japonských dějin“ či přirozeně také „Dělnické hnutí v Japonsku“.

Hrozby o Žlutém nebezpečí nechávaly socialisty chladnými, naopak za tímto strašením viděli hospodářské zájmy kapitalistických kruhů. Ty se podle Práva lidu cítily japonským vzestupem ekonomicky ohroženy a tak se z dosud obdivovaných a vychvalovaných Japonců v jejich pojetí stávají asijská barbaři – „*Od té doby však Japonci svého nadání začali používat k tomu, aby se poručníkování Evropy zbavili a aby Evropanům dělali na východních trzích konkurenci, od té doby najednou u evropské obchodní buržoazie nadšení pro Japonce nápadně začíná chladnout. Nyní stává se Japonec jenom hrubým Asiátem, jehož nízké pudy pouze na povrchu a jenom velice tence jsou potřeny pozlátkem evropské kultury.*“²⁷¹ Socialisté se tak vysmívali schizofrennímu pohledu na tuto zemi, který se měnil podle potřeb – „*Kdežto se na jedné straně varuje před „žlutým nebezpečím“, a*

---

²⁶⁸ Právo lidu, 4.7.1904, s.4.

²⁶⁹ tamtéž

²⁷⁰ Právo lidu, 9.2.1904, s.4.

²⁷¹ Právo lidu, 28.2.1904, s.1.

předstírá se zvláštní péče o udržení evropské kultury, ozdobují se na druhé straně Japonci nejkrásnějšími vlastnostmi, filosofuje se po oprávněném pudu národů po expanzi, o úctě před sebeurčováním národů atd. Nic než samé fráze k zakrytí pouhého zápasu hospodářských zájmů.“²⁷² Právo lidu pak dokonce citací z manifestu Ruské revoluční strany obrátilo naruby „asiatizující“ pohled na Japonce a přeneslo ho na Rusko - „*Japonsko jest svobodným státem, zatímco Rusko jest asijskou despocií.*“²⁷³

Značnou část informování o Rusko-japonské válce doplňovaly také narážky a útoky na opoziční tisk. Zatímco socialisté byli nazýváni hanlivě japanofily a žlutým tiskem, vlastenci zase naopak označováni za carofily – „*Carofilské běsnění zle řadí ve vlasteneckém našem tisku. Zaměňuje si cara s ruským národem a jeho hrůzovládu za snahu zachovati Evropu a vzdělanost její. Pěkně děkujeme za takovou „vzdělanost“ již šíří ruský despota.*“²⁷⁴ Netrvalo dlouho a vzájemné osočování a napadání se v rozjitřené atmosféře počátku války přesunulo i do ulic. Ke konci února roku 1904 se v Praze během několika dní konala řada proruských manifestací, kterých se zúčastnilo až několik desítek tisíc lidí – „*Nedělní manifestace zlaté slovanské Prahy pro národ ruský jako projev účastenství slovanské duše české velkému bratrskému kmeni, napadenému ve své klidné, ohromné kulturní práci na východě piráty vyzbrojenými, vycvičenými, najatými a vedenými úhlavním nepřítelem světové budoucnosti Slovanstva.*“²⁷⁵ Oproti těmto shromážděním se konaly také manifestace socialistů a pražského studentstva, na kterých se protestovalo jak proti válce samotné, tak proti carskému režimu. Atmosféra byla natolik vyhrocená, že časem došlo až ke krvavým potyčkám – „*Rvavá a krvavá demonstrace již ve prospěch carské krutovlády pořádali vlastenečtí měšťáci a jež vyvrcholila ničemnými surovostmi proti opravdu pokrokovým studentům, vyvolala u všech jen poněkud myslících lidí ošklivost a odpor.*“²⁷⁶

---

²⁷² Právo lidu, 28.2.1904, s.2.

²⁷³ Právo lidu, 14.2.1904, s.2.

²⁷⁴ Právo lidu, 4.7.1904, s.4.

²⁷⁵ Národní listy, 23.2.1904, s.2.

²⁷⁶ Právo lidu, 23.2.1904, s.5.

se Japonsko pustilo s námi do války, to zajištění pak vyzváno bylo útočným a vášnivým angloamerického tisku proti Rusku. ..Mezitím, co vnitřní (židovstvo – pozn.aut.) kyje politické nepokoje, vnější chystalo válku a v kličce té jsme již uvázli.“²⁷⁹ Židé byli navíc spojováni s Japonci skrze svůj asijský původ, a tak nebylo pro vlastenecký tisk těžké spojit dva nepřátele dohromady, jak je názorně vyjádřeno na karikatuře z Humoristických listů. Vzhledem k silnému antisemitismu, který byl zakořeněn v české společnosti na přelomu století, znamenala asociace Židů s Japonskem další negativní prvek v obrazu této země. Židé byli navíc považováni českými vlastenci za nepřátele Slovanů a tato válka představovala jejich snahu, jak ohrozit vedoucí slovanskou zemi a tím pádem i naše postavení v Evropě – „Nenávistníci Ruska – a to jsou zároveň i nepřátelé všeho Slovanstva – stali se v poslední době vášnivými milovníky žlutého plemene.. Ale jásoť tohoto Israele nekřtěného i křtěného jest velmi předčasný.“²⁸⁰ V logice tohoto spojení tak Japonsko spolu s našimi dávnými nepřáteli bojovalo na Dálném východě i proti českému národu a jeho zájmům.

Rusko-japonská válka byla důvodem rapidně zvýšené pozornosti věnované Japonsku v celé české společnosti. I přes to, že se odehrávala až na Dálném východě, bylo tomu poprvé, co se dění ohledně této asijské země dotýkalo přímo i naší společnosti, což mělo zásadní vliv na utváření obrazu Japonska. Do této doby se ve formování pohledu na tuto zemi neprojevily specifické postoje a zájmy české společnosti, byla pro nás příliš vzdálená a bez osobního kontaktu. Japonským střetem s Ruskem se však přiblížila i k našemu světu, dotýkala se tak nejen „Nás“ Evropanů, ale i úžeji a silněji „Nás“ Čechů – Slovanů.

Základní podmínkou jednotného obrazu světa ve společnosti je sdílení zhruba stejného hodnotového systému všemi jednotlivci.²⁸¹ Pokud tomu tak není, dochází i k rozdělení samotného obrazu a přesně k tomu došlo i v českých zemích. Japonsko tak bylo v této době nahlíženo dvěma odlišnými pohledy – za jedním z nich stály hodnoty ovlivněné panslavismem, nacionalismem a vlastenectvím, za

---

²⁷⁹ Národní listy, 23.3.1904, s.4.

²⁸⁰ Osvěta, roč.1904, s.480.

²⁸¹ Boulding, K.,E., *The Image*, Michigan 1956, s.15.

druhým pak socialismem a internacionalismem. Obě tyto názorové skupiny pak využívaly obraz Japonska ke svým cílům a veškeré informace týkající se této země procházely sítím jejich hodnot.

Důsledkem Rusko-japonské války tak bylo zpolitizování pohledu na tuto zemi a programově manipulativní práce s jejím obrazem, která měla za cíl ovlivnění utvářejícího se veřejného mínění. Obě názorové skupiny využívaly jednotlivé aspekty obrazu Japonska a Ruska, aby na nich prezentovaly své vlastní postoje.

Jak u socialistů, tak ale především u vlastenců, byl pohled na Zemi vycházejícího slunce dán jejich postojem k carskému Rusku. V prvním případě Japonsko představovalo protivníka nenáviděného režimu a v této souvislosti bylo nahlíženo spíše se sympatiemi, i přes kritiku společenských poměrů. V druhém případě však tato země svým konfliktem s Ruskou říší byla nazírána jako nepřítel, který je hrozbou jak pro Evropu, tak pro celé slovanstvo.

Formování obrazu nepřítele v době války je jedním z nejsilnějších aspektů působení na veřejné mínění. Jelikož ale pohled na Japonsko byl na konci a přelomu 19.století veskrze pozitivní, v některých případech až obdivný, museli vlastenci k jeho negativizaci využít mnoho faktorů. Obraz každé země se skládá z protějšků pozitivních a negativních stereotypů, Herold R. Isaacs je nazývá jako „goodie – images“ a „baddie – images“, které „*mohou být vyzdviženi či naopak potlačeny podle potřeby.*“²⁸² Nicméně zažitý obraz Japonska skýtal tak málo záporných stránek, že bylo třeba si tyto „baddies“ přetvořit z kladných vlastností přidáním negativního znaménka. A tak se podle potřeby vlasteneckého tisku transformovaly pozitivní charakteristické znaky Japonců na záporné : *učenlivý – napodobující, odvážný – krutý, oddaný – fanatický, moudrý – vychytralý, zdvořilý – falešný, příčinnivý – všehoschopný, hrdý – povýšený* apod. Druhým způsobem pak bylo vypůjčení si „baddies“ z obrazu jiných celků, které se daly nějakým způsobem asociovat s Japonskem. Země vycházejícího slunce byla od 70.let

---

²⁸² Isaacs, H., R., *Sources for Images of Foreign Countries*, in : *Public Opinion and Historians*, ed.Melvin Small, Michigan 1970, s.96.

19.století neustále vyčleňována z jednotného pohledu na Asii či žlutou rasu jako jedinečná, přesto se v této době vlastenci inspirovali právě těmito obrazy. A tak byli Japonci programově prezentováni jako nekulturní a barbarští Asiaté a hlavní představitelé Žlutého nebezpečí. Jejich spojení se Židy na bázi společného asijského původu pak představovalo to samé, využití negativního antisemitistického obrazu tohoto národa k pošpinění Japonska v očích české veřejnosti.

Reakce na Rusko-japonskou válku znamenala rozštěpení a zásadní změnu obrazu Japonska v určité části české společnosti, která spočívala především v účelové manipulaci a utváření pohledu na tuto zemi.

Žluté nebezpečí

Ohrožení západního světa sjednocenou žlutou rasou, tzv. Žluté nebezpečí, se projevilo v české společnosti poprvé v době Čínsko-japonské války a poté, o deset let později ještě silněji, za války Rusko-japonské. Tato východní hrozba se objevila během několika vln v mnoha zemích celé Evropy a také Ameriky. Její kořeny jsou pak překvapivě v Německu, které mělo s Japonskem po dlouhou dobu vynikající vztahy.

283

Tvůrcem a největším propagátorem ideje Žlutého nebezpečí byl německý císař Vilém II. (1859 – 1941, r.1888 – 1918), který roku 1895 poslal svému bratranci, ruskému carovi Mikuláši II. (1868 – 1918, r.1894 – 1917), svojí kresbu symbolicky znázorňující hrozbu asijského Východu pro Evropu. Na tomto obrázku můžeme vidět archanděla Michaela stojícího s mečem v ruce na kraji útesu, jenž druhou rukou ukazuje daleko na Východ. V popředí jsou hořící evropská města a v dáli pak temný apokalyptický dým, v němž se rýsuje čínský drak, jakožto symbol východní Asie, a sedící Buddha, jenž zde symbolizoval

²⁸³ www.phrases.org.uk/images/yellow-peril.jpg

buddhistické země. Archandělovi pak společně naslouchají ženské postavy se zbraněmi a brněním, stojící pod září křesťanského kříže, které zde představují evropské mocnosti. Vilém II. kresbu doplnil legendou, v které stojí – „*Národy Evropy! Spojte se v obraně vaší víry a domova!*“²⁸⁴ Pár měsíců před tímto obrázkem poslal Německý císař ruskému carovi také dopis, ve kterém ho nabádá, aby se zastal úlohy obrany Evropy před žlutou rasou – „*Je to důležité posláni Ruska do budoucna, aby kultivovalo asijský kontinent a ubránilo Evropu před vpádem ohromné žluté rasy.*“²⁸⁵ Kromě cara obdrželi později tuto kresbu jako dar také ostatní významní evropští panovníci a státníci a během následujících let se tento obrázek stal senzací, jenž měla veliký podíl na šíření hrozby Žlutého nebezpečí. Samotná kresba neměla žádné pojmenování, ale stala se brzy ve světě známou pod označením „Knackfuss picture“, podle císařova učitele kresby Hermanna Knackfusse, který s vytvořením tohoto obrázku pomáhal.

To, že se stal propagátorem Žlutého nebezpečí zrovna německý panovník, bylo velikým překvapením. Tato země až do této doby byla nejvýznamnějším japonským spojencem a vzorem v mnoha směrech. Největší podíl na této změně německého postoje k Dálnému východu měl bývalý německý velvyslanec v Japonsku a Číně a expert na německou východoasijskou politiku Max von Brandt. Pod jeho vlivem se stal Vilém II. neustávajícím šířitelem těchto myšlenek.

Za pozadím Žlutého nebezpečí stojí představa mongolských hord, které se z Východu valí na Evropu a ničí její blahobyť. Spolu se vzrůstající politickou a vojenskou mocí Japonska a ohromnou populací Číny se tento obraz aktivizoval v podobě novodobé hrozby žlutého plemene. Nicméně německého císaře vedly k této aktivitě i praktické důvody. Zaměstnáním Ruska na Dálném východě by získal více prostoru pro svojí vlastní politiku, izoloval by tím také ruského spojence Francii a uvolnil svému spojenci Rakousku – Uhersku ruce na Balkáně.

V českém prostředí se idea ohrožení Evropy sjednocenou mongolskou rasou objevila v podstatě ve stejné době jako jinde v Evropě. Neměla však svojí

---

²⁸⁴ Akira, I., *Yellow Peril and its influence on Japanese-German relations*, in : *Japanese-German relations, 1895-1945 : war, diplomacy and public opinion*, ed. Christian W.Spang, Rolf-Harald Wippich, NewYork 2005, s.80 -97, s.85.

²⁸⁵ C.d., s.84.

inspiraci v Německu, jelikož císař Vilém II. nebyl zrovna favorizovanou postavou v naší společnosti, ale přímo v Rusku. Propagátorem Žlutého nebezpečí se staly Národní listy, které byly výrazně proruský zaměřené a také byly nejvíce ovlivněny tiskem této země. A tak se v momentě, kdy v Rusku vlivem japonských vítězství nad Čínou začali negativně nahlížet na vzrůstající postavení Země vycházejícího slunce, které by mohlo ohrozit jejich zájmy na Dálném východě, počaly i v našem tisku objevovat hrozivé vize jednotné žluté rasy. Ještě silněji se to projevilo o deset let později za války Rusko-japonské, kdy velká část českého tisku stála pevně za carským státem a téměř kopírovala jeho válečnou propagandu.

286

Jak bylo zmíněno výše, hrozba Žlutého nebezpečí vycházela z existující představy opakujících se vln nájездů mongolských hord, které ohrožují existenci Západu. Již v roce 1877 vyšel v Osvětě článek „Zápas Evropy s plemenem mongolským“, v kterém autor staví Slované do role ochránců Evropy před útoky

²⁸⁶ Humoristické listy, č.18, roč.1904, s.4.

z Východu.²⁸⁷ Řadu mongolských vpádů – Hunové, Avaři, Maďaři a Tataři, uzavírají Turci, kteří byli od 17.století největší hrozbou pro celou Evropu. Na Rusku, jako nejsilnějším slovanském státu, teď podle Osvěty leželo historické poslání porazit Turky a zachránit tak Starý kontinent. Jedná se tak téměř o totožný koncept východní hrozby jako o dvacet let později, stačilo jen do historické řady mongolských národů doplnit na konec Japonce a Číňany.

K názornému pochopení, proč zrovna tyto dva východoasijské státy tak snadno zapadly do této ideje ohrožení Evropy, je možno se letmo vrátit k jejich obrazu v této době, tak jak byl konstruován v učebnicích. Mezi nejčastěji udávané vlastnosti k Číně patřila její přelidněnost, k Japonsku pak pokrokumilovnost, která vedla k rychlému vývoji v moderní zemi. Právě kombinace těchto dvou aspektů byla základem apokalyptické vize vzestupu žlutého plémě. Obě země byly do jisté úrovně nahlíženy jako kulturně spřízněné a tento pocit zůstal i poté, co každá z nich začala představovat opačný model společenského vývoje. Japonsko vzbuzovalo na Západě pocit ohrožení svojí vzrůstající mocí, vojenskou a hospodářskou silou, Čína oproti tomu svojí rozlehlostí, populací, migrací a odporem vůči Západu. Největší obavy pak vycházely právě z představy, že moderní a silná Země vycházejícího slunce by se spojila s ohromným lidským potenciálem Říše středu, stala by se jeho učitelem a instruktorem a zprostředkovala by mu vlastní pokrok. Tak by vznikl obrovitý blok žlutého národa, který by se poté obrátil proti Evropanům – „*Tvrdí se, že dějiny stojí tváří v tvář panmongolskému hnutí, jemuž Japonci staví se v čelo a jež má i v Číně množství přívrženců, kteří nahlížejí, že Čína ve svém strnulém konservatismu jen do nekonečna by prohnívala, kdyby jí z toho stavu nevytrhl nový duch. Tím duchem jeví se Japan...Tento fakt probouzí Evropu z ohromného omylu, jenž se jí dříve nebo později stane osudným.*“²⁸⁸ Nejlidnatější část planety by tak stála zcela mimo kontrolu západních mocností a vytvořila by sílu, které by Evropa nemohla konkurovat. Stačilo jen, aby se na japonskou učenlivost a sympatie k Západu začalo nahlížet jako na vypočítavost, která je Asiatům přeci

---

²⁸⁷ *Zápas Evropy s plemenem mongolským*, in : Osvěta, roč.1877, s.4-10.

²⁸⁸ Národní listy, 16.10.1894, s.2.

tak vlastní. Nenávist Japonců vůči Evropě by tak byla stejná jako u Číny, jen po celou dobu dobře skrývaná za jejich zájem o západní pokrok – „*Japonce jenom nenávist k Evropanům přiměla k tomu, aby se od nich učili, hlavně vojenství a organisaci. Japanu jde o to, aby se zmocnil vedení všeho žlutého plemene proti Evropě.*“²⁸⁹ Nebezpečí by tak nepředstavovalo samotné Japonsko, ale Japonsko jako hlava východní Asie.

Dalším faktorem, který ve výrazné míře přispěl k obavám z mongolské rasy, byl fenomén čínského vystěhovalectví, jenž byl také výsledkem přelidnění této země. Od poloviny 19.století se čínští námezdní dělníci začínali usídlit po celé jihovýchodní Asii a během několika dalších desetiletí již téměř po celém světě. Především ve Spojených státech se kuli stal symbolem a naplněním Žlutého nebezpečí. Vzhledem k jeho nenáročnosti mu domácí dělník nedokázal konkurovat a ztrácel tak svojí práci. Navíc veškeré peníze, které si čínský dělník vydělal, po čase odvážel zpět do Číny a tak vlastně zemi, v které pracoval, vysával. Na západním pobřeží Spojených států ke konci 19.století pracovalo již několik set tisíc Číňanů, kteří zde žili jako stát ve státě. Tuto situaci téměř apokalypticky líčí českému čtenáři fejeton v Národních listech, v kterém se čínské čtvrti popisují jako pekelné místo podzemních skrýší plných smradu, špíny, nemocí a opiových doupat – „*Žádný pes, žádná kočka, žádné hovado, nemohlo by žítí v takovém brlohu jaký obývá Číňan, mongolský podruh obrazu božího.*“²⁹⁰ V českém tisku se vystěhovalectví z Říše středu objevovalo již i dříve. Je zde popisováno jako hrozba pro všechny země, v které vstoupí noha čínského dělníka, a budoucí existenční problém západního světa – „*Z toho viděti, že přese všecka ochranná opatření nebylo nebezpečnoství, které lidstvu bílému a jeho vzdělanosti od čínských vystěhovalců hrozí. Za nynějšího stavu jest osud Malajů, Papuův a australských Alfurů zpečetěn. Plemena tato neodvratně spějí k úplnému vymření, a dědicem půdy jejich není ani Holanďan, ani Španěl, ani Brit, nýbrž čínský kuli. Dlouholiž odolá rozptýlená osada evropská těmto neodbytným termitům?*“²⁹¹ Migrace obyvatel Říše středu se stala jedním z nejdůležitějších aspektů obavy z

²⁸⁹ Národní listy, 8.1.1895, s.2.

²⁹⁰ Národní listy, 10.1.1894, s.1.

²⁹¹ *Vystěhovalcká záplava z Číny*, in : Osvěta, roč.1895, s.161.

mongolského plémě. Také v učebnicích bylo čínské vystěhovalectví jednou z nejčastěji udávaných informací v kapitolách věnujících se jak této zemi, tak Spojeným státům americkým. Čínský kuli se tak stal předzvěstí ohromné „žluté“ kolonizace, která by sebou přinesla i veškeré barbarství a zlozvyky tohoto národa.

Poslední významnou stránkou Žlutého nebezpečí byla obava z průmyslové síly Japonska, které na přelomu století již zdárně hospodářsky konkurovalo západním státům – „*Japan už počíná citelně tlačiti na průmyslovnictví evropské a nabývá tím mocného vlivu i na obchod našeho dílu světa. Číny Evropa nemá příčinu se báti, ale Japanu.*“²⁹² Evropští výrobci v této době již pociťovali důsledky japonské konkurence. Na místa, kam vždy dováželi své zboží, nyní pronikalo Japonsko se svými levnějšími výrobky – „*Nový konkurenční stát na poli průmyslovém objevil se na obzoru, totiž východoasijská říše Japonsko. Země tato má vysoce vyvinutý průmysl po vzoru evropském a ohrožuje svými textilními výrobky anglickou Indii a severní Ameriku. ..mnohé veliké továrny sice výrobu úplně nezastavily, avšak velice obmezily.*“²⁹³ Sjednocení východní Asie by znamenalo ovládnutí čínskému trhu a průmyslu Japonci, kteří by Čínu modernizovali a využili její ohromný hospodářský potenciál, což by vedlo k obchodnímu opanování celé Asie a vytlačení veškerého evropského zboží. Levným asijským produktům, které by vyráběl skromný a laciný čínský dělník, by Evropa nemohla nijak konkurovat a špela by tak pomalu k ekonomické záhubě.

Teorie Žlutého nebezpečí byla spojením dávnověkého evropského strachu z mongolských výpadů a soudobých obav z vývoje Číny a Japonska. Obraz těchto dvou zemí se tak prolнул s obrazem, který Herold R. Isaacs nazývá jako „Genghis Khan Image“, jenž evokuje pocit náhlého ohrožení Evropské civilizace.²⁹⁴ Obě východoasijské země tento pohled naplňovaly v několika rovinách, nicméně skutečnou hrozbu představovaly až svým spojením.

---

²⁹² Národní listy, 26.4.1895, s.1.

²⁹³ Právo lidu, 3.1.1896, s.1.

²⁹⁴ Isaacs, H., R., *Sources for Images of Foreign Countries*, in : Public Opinion and Historians, ed.Melvin Small, Michigan 1970, s.100.

Docházelo tak k opětovnému propojení obrazů těchto dvou zemí na bázi jejich společné rasy, kultury a náboženství a k zpětnému začlenění Japonska do antagonistické pozice vůči Západu. V rámci konceptu Žlutého nebezpečí se tak jednalo o hypotetický střet dvou protějšků na několika úrovních : kulturně civilizační – Asie X Evropa, Východ X Západ; rasový – Žlutí X Bílí a náboženský – Buddhismus X Křesťanství.

V české společnosti se tato hrozba sjednocené mongolské rasy projevila ve dvou vlnách, které doprovázely vypuknutí obou japonských válek. Nicméně stejně tak náhle, jak se objevily na počátku války, následně opadly a v českých zemích převládl opět favorizovaný pohled na Japonsko, korespondující s tradičním a exotizujícím obrazem této země.

295

²⁹⁵ Humoristické listy, č.8, roč.1904, s.5.

V. ZÁVĚR

Snažil jsem se v této práci postihnout obraz Japonska v české společnosti v druhé polovině 19.století, tak jak se vytvářel a formoval během celé této doby. Pokoušel jsem se najít nejvýznamnější faktory, které se na jeho podobě podílely a popsat, jak se v tomto obraze projeví. K tomuto cíli jsem využíval prameny, o kterých se domnívám, že měly v této době na vytváření pohledu na cizí zemi největší podíl a zároveň nám umožňují svým studiem do jisté míry tento obraz rekonstruovat. Jako výchozí pramen k vytváření obrazu Japonska jsem studoval historické učebnice zeměpisu, které dle mého názoru měly nejpodstatnější vliv na jeho základní podobu, jenž do jisté míry přetrvávala i během dospělého života studentů. Jako další skupinu pramenů jsem pak využíval tisk, který široké veřejnosti zprostředkovával pohled na světové dění často i s přidaným názorem a hodnocením. Měl tak zásadní vliv na formování či potvrzování stávajícího pohledu na Japonsko a v jistých situacích s tímto obrazem i programově manipuloval. Pokud jsem potřeboval jasný výklad nějakého jevu či termínu, tak jak byl chápán v soudobé společnosti, využíval jsem k této práci i naučných slovníků, které byly přehlednou a podrobnou sumou tehdejších znalostí a názorů.

V uvozující kapitole této práce jsem se věnoval kontaktům a počátkům poznání Japonska Západem, které probíhaly především v době 16.století. Zatímco zájem obchodníků o tuto zemi byl ryze praktického charakteru, tak naopak Jezuité se již snažili o systematické poznání Japonska, z kterého chtěli vytvořit ideální křesťanskou zemi. V jejich pohledu na Zemi vycházejícího slunce se odrážely jak naděje, které vkládali do kulturně vyspělých a učenlivých Japonců, tak obavy, které vycházely z krutých protikřesťanských represí. Nicméně izolací Japonska od ostatního světa se vytratil i zájem o tuto zemi a během následujících století upadla téměř v zapomnění. V polovině 19.století se tak začal vytvářet nový obraz Japonska, který odrážel rychlý vývoj této země.

Základním rysem mého studia vytváření obrazu Země vycházejícího slunce, byla jeho komparace s obrazem Číny. Obě tyto země byly do jisté úrovně

nahlíženy společně v rámci pohledu na celky, jejichž byly součástí - Asie, žlutá rasa a buddhismus. Nicméně právě porovnáním obrazů těchto dvou zemí, jsem se snažil poukázat na specifický pohled učebnic na Japonsko. Zatímco Čína i nadále naplňovala představu zaostalé a necivilizované Asie, Země vycházejícího slunce se z tohoto pohledu výrazně vymaňovala. Hlavním důvodem tohoto rozdílu bylo Japonské přijetí evropského pokroku, které stavělo Západ do lichotivé pozice učitele. Oproti tomu Čína svojí uzavřeností v očích Evropanů potvrzovala svoje barbarství. Obraz Japonska, tak jak jsem se ho snažil rekonstruovat na bázi učebnic, představoval jedinečně pozitivní pohled na cizí zemi, jenž sice byla geograficky Asií, tedy patřila mezi ty „Druhé“, ale svým obrazem byla nahlížena téměř jako jedna z „Nás“.

V další části této práce jsem snažil popsat nejdůležitější aspekty obrazu Japonska, tak jak se projevily během jeho formování. V duchu Saidova Orientalismu jsem se zajímal, zda Japonsko naplňovalo představu Orientu, který je zde chápán jako antagonistický protějšek Západu – Okcidentu. Na tuto otázku se však nedalo kategoricky odpovědět, jelikož zatímco představě Orientu, jakožto světa podřadného, zaostalého, pasivního a tradičního, obraz Japonska spíše odporoval, tak na druhé straně vlivem romantizujících tendencí a Japanismu se Země vycházejícího slunce stávala téměř ideálním příkladem Orientu exotického. Záleželo tak, zda si Západ v pohledu na Japonsko potvrzoval svůj vlastní úspěch, či ho naopak využíval ke svému snění.

Výrazný nárůst zájmu české společnosti o japonské souostroví představovala Čínsko – japonská válka. V této době docházelo k potvrzení tradičního obrazu obou jejích protagonistů, Japonsko tak zastupovalo stranu civilizovanosti a pokroku, zatímco Čína svět barbarismu a zpátečnictví. Vítězství Země vycházejícího slunce bylo chápáno jako triumf evropského světa a potvrzení jeho vůdčího postavení. Na druhé straně se však projevily počátky obav z mocenského nárůstu Japonského císařství, a to především v proruském tisku, který odrážel pocity carského státu. Tyto názory poté převládly i v české společnosti během následujícího válečného konfliktu.

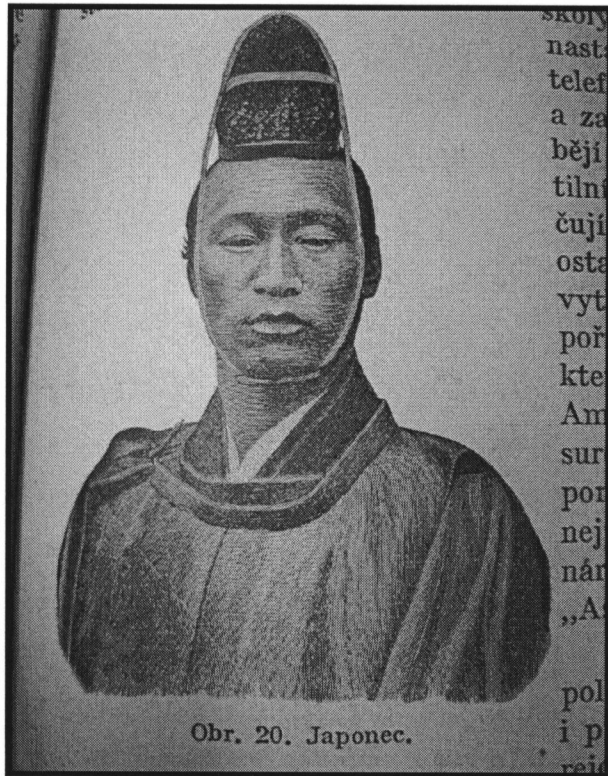
Rusko – japonská válka znamenala rozštěpení obrazu Japonska v české společnosti ve dvě. Podle odlišných hodnot, skrze které se na tuto zemi nahlíželo, se přetvářel i samotný obraz. Na jedné straně stály hodnoty českého vlastenectví a panslavismu, na druhé pak socialismu a internacionalismu. V prvním případě udělala solidarita s Ruskem z Japonska znovu asiatského barbara a nepřítele evropského světa, v druhém pak nenávist k carskému režimu obrátila zájem a sympatie k Zemi vycházejícího slunce. Především vlastenecký tisk pak programově manipuloval a přetvářel obraz Japonska ve snaze ovlivnit veřejné mínění a pohled na tuto zemi.

U obou válečných konfliktů byl pak především proruský tisk ovlivněn fenoménem tzv. Žlutého nebezpečí, tedy pocitu ohrožení ze sjednocené žluté rasy. Obraz Japonska byl tak propojován s tradiční evropskou představou mongolských hord valících se na Evropu. Největší hrozbu by pak podle tohoto tisku představovalo spojení Japonského pokroku a vojenské síly s čínským lidským potenciálem. Obě země tak v rámci tohoto pohledu byly znovu spojovány dohromady v jeden obraz. Nicméně tyto názory se v české společnosti objevovaly jenom během japonských válek a poté se vždy vrátil tradiční a exotizující obraz této země.

Specifický obraz Japonska a nemožnost jasného zařazení této země do snadněji uchopitelných celků jako Západ – Východ, Okcident – Orient či Evropa – Asie, narušovalo tradiční západní rozdělení světa na „My“ a „Oni“. Obraz Japonska se vždy pohyboval mezi těmito kategoriemi a záleželo jen na dané situaci a potřebách společnosti, ke které straně v rámci těchto antagonistických dvojic byl přiblížen. Mnoho z tohoto historického obrazu této země přetrvává až do dnešní doby, i nyní mají lidé potíže s jasným zařazením Japonců a tak se i dnes ve svém okolí setkávám s jednoduchou a tuto situaci vystihující charakteristikou – „*Japonci jsou prostě jiní.*“

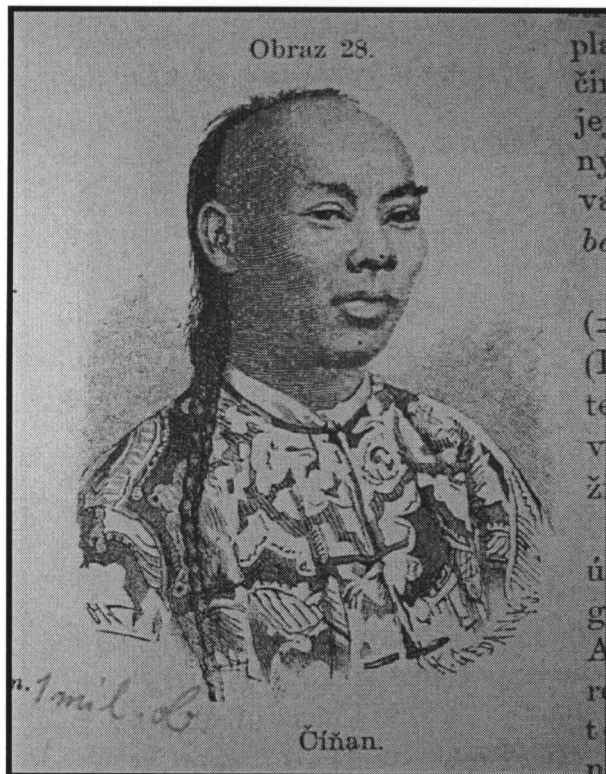

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obr. 20. Japonec.

296

Obraz 28.

Čínan.

297

²⁹⁶ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 6.vyd., Praha 1890, s.59.

²⁹⁷ Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro školy střední*, Sv. 1., Část 1., 9.vyd., Praha 1893, s.36.

Obr. 19. Číňanka.

298

Obr. 30. Japonka.

299

²⁹⁸ Hötzl, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3, Praha 1911, s.25.

²⁹⁹ Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Praha 1928, s.90.

Obyvatelé Asie (Číňan a Japonka).

300

Obr. 29. Číňané. (Dle Lehmannových obrazů nástěnných)

301

³⁰⁰ Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 3., 4.vyd., Praha 1907, s.42.

³⁰¹ Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 1., 4.vyd., Praha 1906, s.37.

Lidstvo dle pleti.

189

Obr. 197. Plemě žluté.

Obr. 198. Plemě hnědé.

Obr. 199. Plemě bílé.

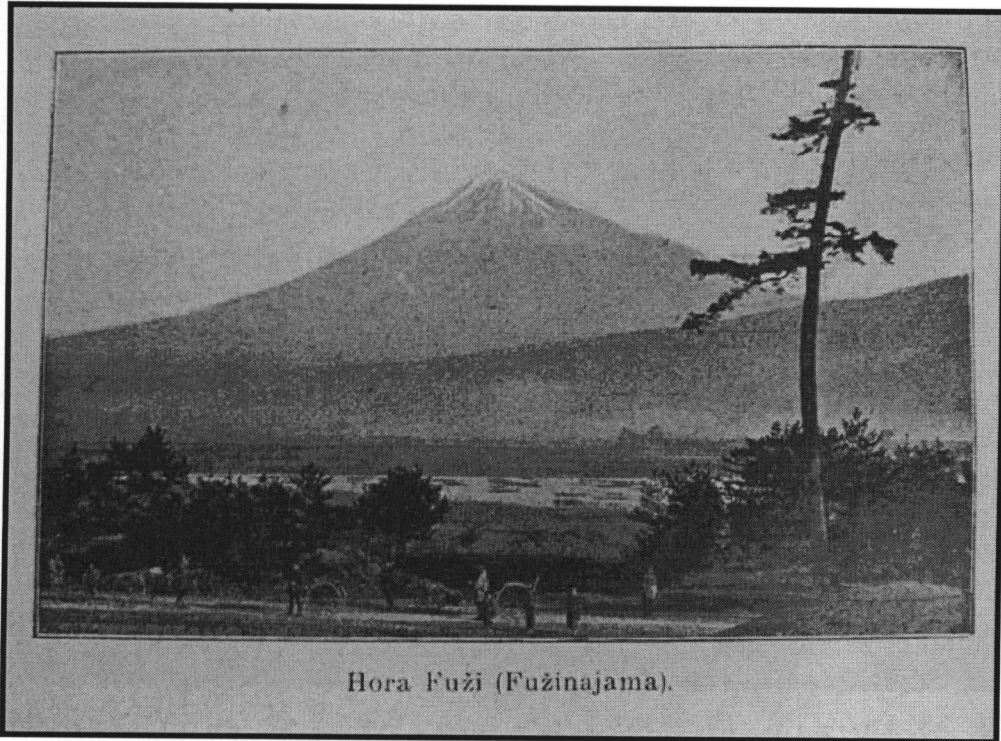
Obr. 200. Plemě černé.

Obr. 201. Plemě rudé.

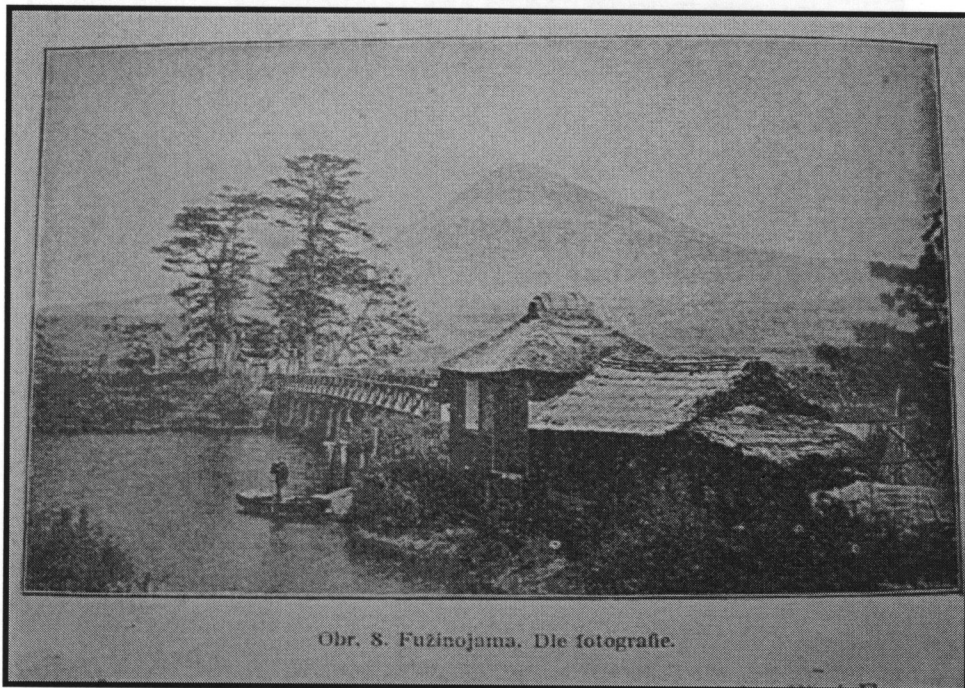
302

³⁰² Hrnčář, F., *Základové zeměpisu*, Nymburk 1903, s.189.

Hora Fuži (Fužinajama).

303

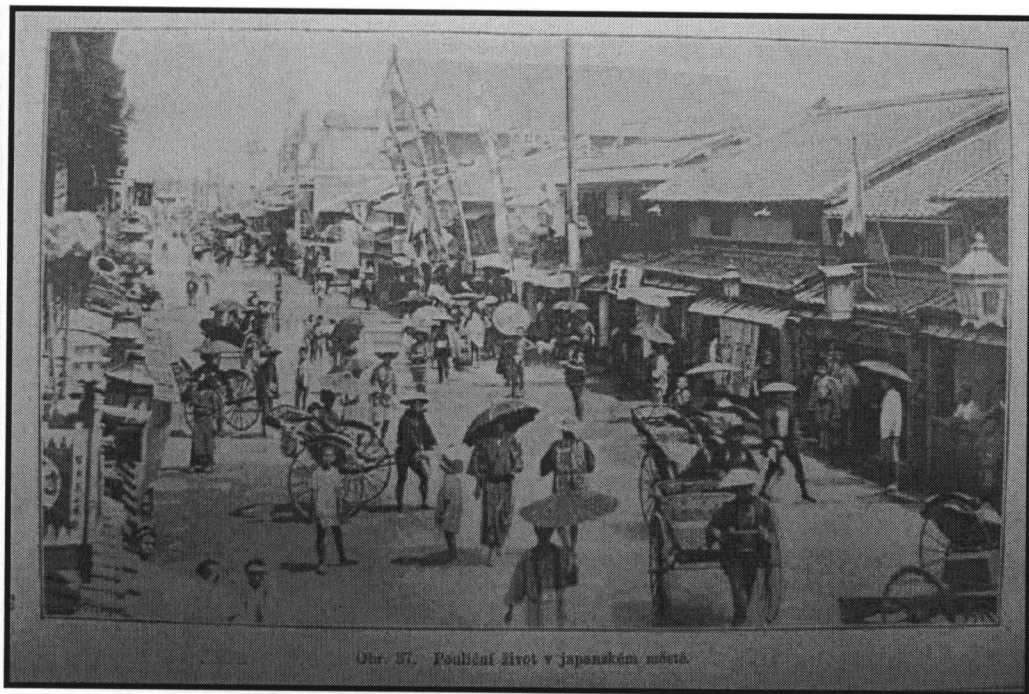

Obr. 8. Fužinojama. Dle fotografie.

304

³⁰³ Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1909, s.28.

³⁰⁴ Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 6.vyd., Praha 1905, s.26.

Obr. 37. Pohled z ulice v japonském městě.

305

Obr. 12. Jokohama.

306

³⁰⁵ Patera, B., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 2., Praha 1901, s.92.

³⁰⁶ Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 7.vyd., Praha 1911, s.35.

Žaponské hráčnice.
Maloval Hamprey Moore.

307

ŽAPONSKÉ TANEČNICE

308

³⁰⁷ Zlatá Praha, roč.1891, s.197.

³⁰⁸ Zlatá Praha, roč.1904, s.57.

Jizda džinrikšou.

1848

309

Japonka.

Kreslí František Dvořák.

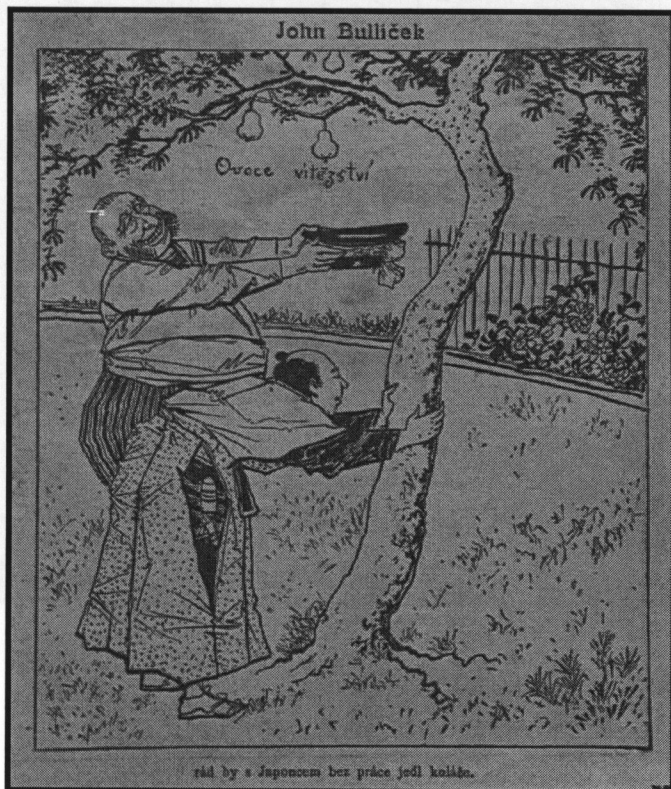
310

³⁰⁹ Zlatá Praha, roč.1894, s.345.

³¹⁰ Zlatá Praha, roč.1888, s.409.

311

312

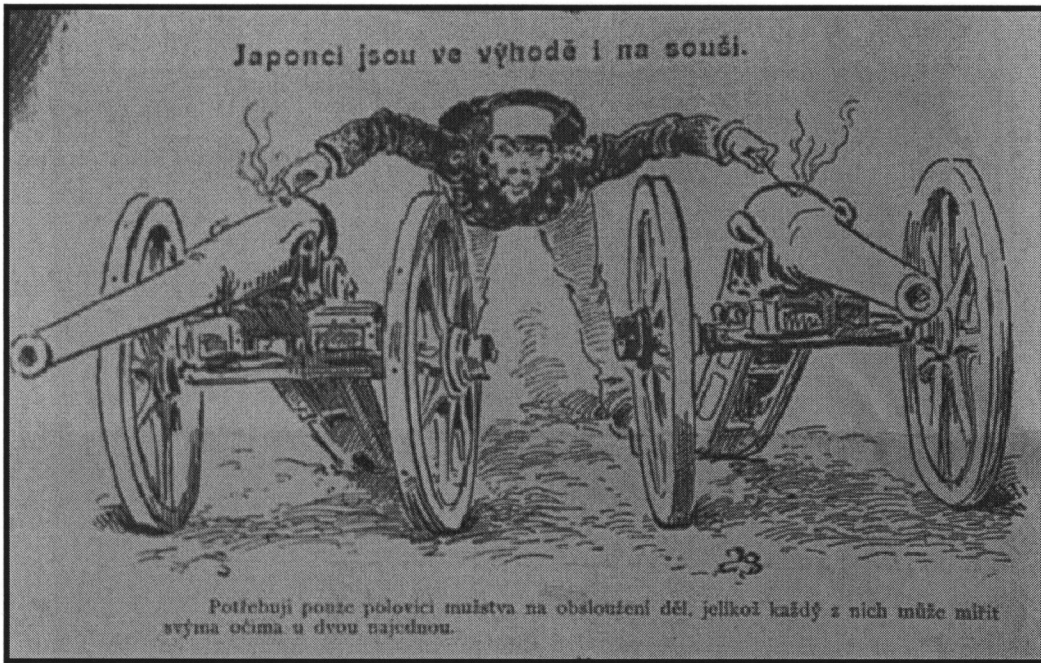
³¹¹ Humoristické listy, č.28, roč.1894, s.1.

³¹² Humoristické listy, č.18, roč.1895, s.1.

313

³¹³ Humoristické listy, č.9, roč.1904, s.1.

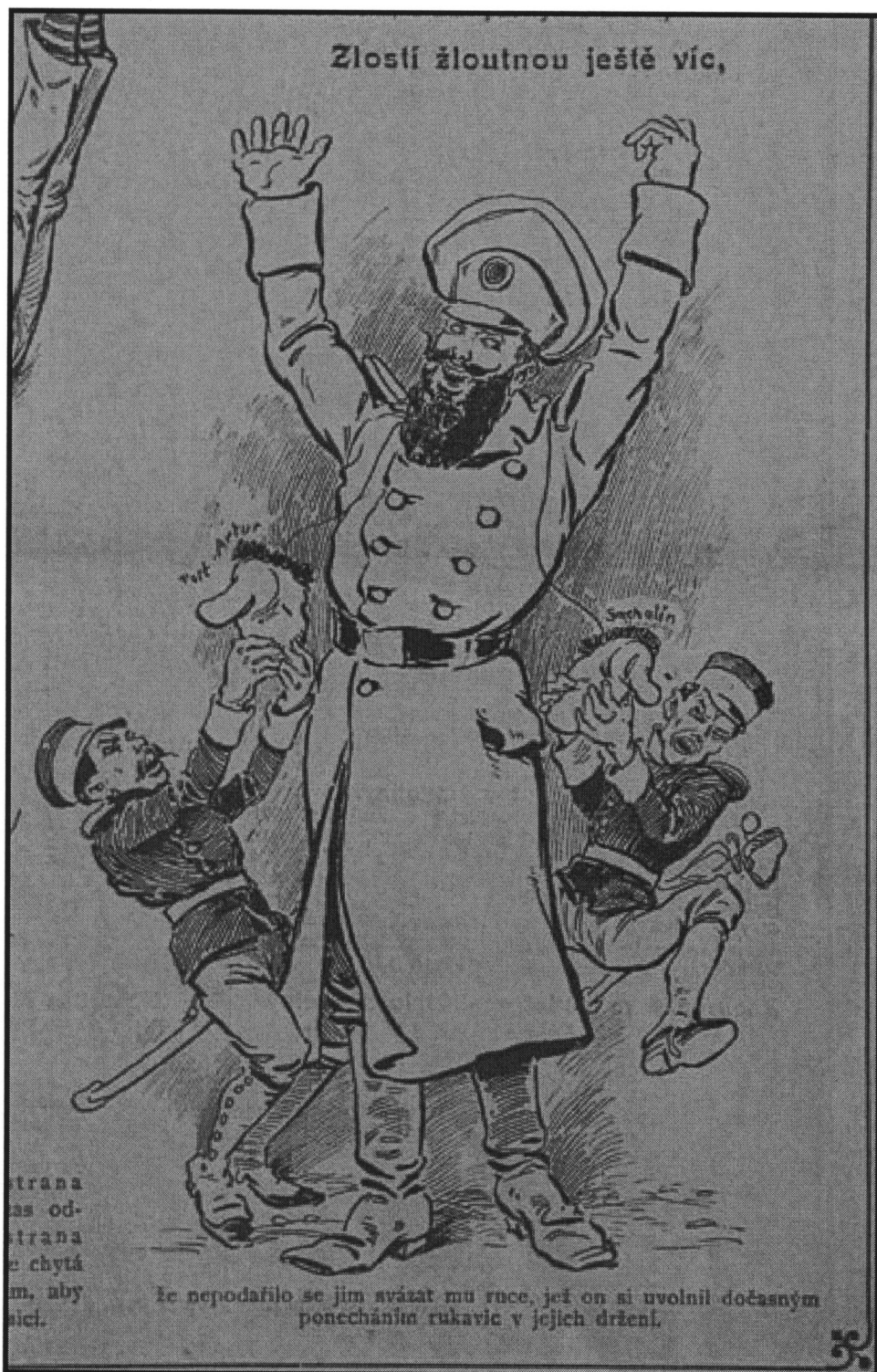
314

315

³¹⁴ Humoristické listy, č.9, roč.1904, s.4.

³¹⁵ Humoristické listy, č.44, roč.1904, s.1.

316

³¹⁶ Humoristické listy, č.35, roč.1905, s.1.

PŘÍLOHA – EPIGRAMY

Epigramy z Humoristických listů : Čínsko - japonská válka 1894-1895³¹⁷

„Spor Japonců s Číňany je zapleten jak jejich copy.“

„Číňané sice nosí široké kalhoty, ale hnedlinko budou v úzkých.“

„Kdy asi odstraněn bude v Číně „cop“ copů?“

„Číňané že jsou padlí na hlavu? Jak jinak, když je Japonci na ni porazili.“

„Japan nyní může říct : Já pán!“

„V Japonsku třese se země, v Číně obyvatelstvo.“

„Číňané v každé bitvě vezmou nohy na ramena a pak za ně tahají Evropany,
řkouce, že vyhráli.“

„Čínské vojsko po porážce jistě neskřípe zuby, jsouť baby obyčejně bezzubé.“

„Teď postupují Japonci, a po válce budou zas Číňané postupovat – Japoncům
kusy země.“

„Číňané uřezávají padlým Japoncům nosy a uši a sobě tím světovou ostudu.“

„Rozdíl mezi Japonci a Číňany : Číňané berou pořád roh a Japonci všecko.“

„Číňané prý jednou zaplaví Evropu. Nejspíš tou vodou, která jim ve válce
s Japonskem natekla do bot.“

---

³¹⁷ Epigramy jsou vybrány z Humoristických listů červen 1894 – červenec 1895.

Epigramy z Humoristických listů : *Rusko - japonská válka 1904-1905*³¹⁸

„Japanec – Kdyby rozumu měl kusa, nedráždil by hloupě Rusa“

„Já myslím, že v tomto sporu Rus je sobě jist, že ho může blecha kousnout, nikoli však sníst.“

„Rozvážit by měl si Žapan v copaté své hlavě, že kdo někdy stál o cizí, přišel o své hravě.“

„Spíše podlehne i hladový vlk srně, než onoho obra zmůže toto mrně.“

„Jede Rusko na Japonce, jede do boje. Turčínovi srdce skáče, Makedonie však pláče.“

„Japonci : Byť palec ti držel Brit, jako žito budeš bit!“

„Jako by mravenci lezli na kožich starého bobra, vypadá ten útok „žlutých“ na ruského obra“

„Ó, Japane, jak jsi hloupý – draze zaplatíš své roupy.“

„Žlutou kůži má Japonce, jako mast jí chová, až mu jí Rus párkrát natře bude fialová.“

„Polská mládež dneska, Japoncům vstříc tleská, zde jim přizvukuje pouze, zvrhlá duše česká.“

---

³¹⁸ Epigramy jsou vybrány z Humoristických listů prosinec 1903 – září 1905.

„Kdo podlehne na konec, to se ví, že Japonec. A kde as to zle oželí, to se ví, že v Israeli.“

„Rusko, třes se! Tato válka připraví tě do bídy. Japoncům na pomoc táhnou socínekové se Židy.“

„Japancům : Nermuťte se nehodami, až nejhůře bude s vámi, pomohou vám dojista - socín, Žid i časista.“

„Že tento lid „hrdinný“, věší jaté bezbranné?! No, to z tentské končiny, ještě aplaus dostane.“

„Včera ještě snídali - můry, červy, žížali, a dnes chtějí býti vzorem, celičkému světu skorem.“

„Že jsou Japonci malého vzrůstu? Jen nechte! Kdyby se jim podařilo úplně zvítězit, brzo by přerostli Evropě přes hlavu!“

„Bude-li Rus bit a zdolán, pukne smíchem Žid a Polan.“

„Zvláště Brit se Židem jáásá – víc než sám Japonec – a já pravím Pozor panstvo! Ještě není konec.“

„Plují lodě plují, žlutí výprask čují. Lodě kotvy zvednou, žlutí strachy zblednou a jsou děsem jati, že Rus jim dluh splatí.“

„V novinách byl článek, jak se Japonci koupají. Já řku, kdyby raději někdo už je skoupal.“

„Neomalený Japonec : Kde co vidí, vše ho vábí, nezná vůbec ostychu; teď ruského medvěda by, nejraději svlékl z kožichu.“

„Japonci jsou velice mrštní. A přemrštěný též.“

„Japončík, ač byl plný furoru, vyhrál starou bačkoru.“

Použité prameny a literatura

Prameny

Jezuitské tisky:

Krátké poznamenání o samotném ostrovu Japonu, in : Co četli naši předkové v století 16. o Japonsku, Zlatá Praha, roč.1904, s.249-250.

Třetí díl historií o obrácení pohanův na víru křesťanskou v Jáponě, in : Polák, P., Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587, nepubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000, příloha, s.2-46.

Naučné slovníky:

Riegerův slovník naučný, Praha 1860-74.

Ottův slovník naučný, Praha 1888-1909.

Časopisy:

Osvěta, r.1862 - 1863, r.1871 - 1910.

Světobzor, r.1867 - 1910.

Zlatá Praha, r.1884 - 1910.

Denní tisk:

Národní listy, r.1894 – 1895, r.1903 – 1905.

Právo lidu, r.1894 – 1895, r.1903 – 1905.

Další tisk:

Humoristické listy, r.1894 – 1895, r.1903 – 1905.

Obrazový zpravodaj z bojiště, r.1904 – 1905.

Učebnice zeměpisu:

Bareš, F., *Učebná kniha zeměpisná pro všeobecné školy řemeslnické*, 1.vyd., Praha 1888.

- Bareš, F., *Učebná kniha zeměpisná pro všeobecné školy řemeslnické*, 2.vyd., Praha 1895.
- Bareš, F., *Učebná kniha zeměpisná pro všeobecné školy řemeslnické*, 3.vyd., Praha 1905.
- Bellinger, J., *Počátkové zeměpisu pro první třídu gymnázií a reálných škol*, 1.vyd., Praha 1853.
- Bellinger, J., *Počátkové zeměpisu pro první třídu gymnázií a reálných škol*, 3.vyd., Praha 1868.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis mocnářství Rakousko-uherského pro 4 třídu středních škol*, 6.vyd., Praha 1883.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro 1. třídu středních škol*, 6.vyd., Praha 1883.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro 1. třídu středních škol*, 7.vyd., Praha 1885.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro 2. třídu středních škol*, 6.vyd., Praha 1883.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro 5. třídu středních škol*, 6.vyd., Praha 1883.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, Praha 1870.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, 2.vyd., Praha 1873.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, 3.vyd., Praha 1874.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, 5.vyd., Praha 1879.
- Cimrhanzl, T., *Zeměpis pro nižší třídy středních škol*, obnovené a dodatkem se změnami rozmn. vyd., Praha 1871.
- Dejmek, P., *Vlast a svět*, Praha 1925.
- Dejmek, P., *Vlast a svět*, 2.vyd., Praha 1927.
- Erben, E., *Základové zeměpisu*, Brno 1862.
- Erben, J., *Počátkové zeměpisu*, 1.vyd., Olomouc 1862.
- Erben, J., *Počátkové zeměpisu*, 2.vyd., Olomouc 1865.
- Erben, J., *Počátkové zeměpisu*, 3.vyd., Olomouc 1868.
- Hötzl, J., *Zeměpis pro jednoroční učebné kursy (4.třídy) při měšťanských školách*, Praha 1922.
- Hötzl, J., *Zeměpis pro jednoroční učebné kursy (4.třídy) při měšťanských školách*, 2.vyd., Praha 1927.
- Hötzl, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., Praha 1911.
- Hötzl, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., 3.vyd., Praha 1920.
- Hötzl, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., 4.vyd., Praha 1921.
- Hötzl, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., 5.vyd., Praha 1922.
- Hötzl, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., 6.vyd., Praha 1926.
- Hrnčíř, F., *Základové zeměpisu*, Nymburk 1903.
- Huml, A. V., *Základové zeměpisu*, Praha 1863.
- Knaus, R., *Všeobecný zeměpis*, díl 1., 1883.
- Kosina, J., *Učebnice zeměpisu všeobecného*, Praha 1896.
- Kosina, J., *Učebnice zeměpisu všeobecného*, Díl 1., 2.vyd., Praha 1903.
- Kosina, J., *Učebnice zeměpisu všeobecného*, Díl 1., 3.vyd., Praha 1911.
- Kosina, J., *Učebnice zeměpisu všeobecného*, Díl 2., Praha 1897.
- Kosina, J., *Učebnice zeměpisu všeobecného*, Díl 2., 2.vyd., Praha 1909.
- Kosina, J., *Učebnice zeměpisu všeobecného*, Díl 3., 2.vyd., Praha 1910.
- Kotěra, A., *Zeměpis ku potřebě občanských, dívčích a nižších středních škol*, Brno 1871.

- Kovář, M. R., *Zeměpis všeobecný ku potřebě mládeže v nižších školách středních a občanských*, 2.vyd., Praha 1872.
- Kozenn, B., *Kozennův zeměpis pro školy národní*, Vídeň 1850.
- Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 4., Praha 1928.
- Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 9.vyd., Praha 1921.
- Krejčí, J., Horčíčka, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 11.vyd., Praha 1929.
- Krejčí, J., *Krejčího zeměpis pro školy občanské*, Stupeň 1., 12.vyd., Praha 1920.
- Krejčí, J., *Krejčího zeměpis pro školy občanské*, Stupeň 1., 13.vyd., Praha 1922.
- Krejčí, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 1., 14.vyd., Praha 1925.
- Krejčí, J., *Krejčího zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 10.vyd., Praha 1923.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 1., 5.vyd., Praha 1887.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 1., 4.vyd., Praha 1884.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 1., 6.vyd., Praha 1890.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 1., 7.vyd., Praha 1900.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 1., 8.vyd., Praha 1899.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 3.vyd., Praha 1885.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 4.vyd., Praha 1888.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 5.vyd., Praha 1890.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 6.vyd., Praha 1896.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 7.vyd., Praha 1900.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 8.vyd., Praha 1901.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1909.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 7.vyd., Praha 1913.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy obecné a měšťanské*, Stupeň 2., Praha 1878.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy obecné a měšťanské*, Stupeň 1., Praha 1877.
- Krejčí, J.: *Zeměpis pro školy obecné a měšťanské*, Stupeň 1., 2.vyd., Praha 1879.
- Krejčí, J., *Zeměpis pro školy obecné a měšťanské*, Stupeň 2., 2.vyd., Praha 1881.
- Krupka, V., *Zeměpis pro 1. třídu škol středních*, Praha 1885.
- Krupka, V., *Zeměpis pro 1. třídu škol středních*, Praha 1886.
- Melichar, J., *Popis států evropských a mimoevropských kromě mocnářství rakousko-uherského*, Praha 1875.
- Melichar, J., *Zeměpis pro nižší třídy gymnázií a reálných škol*, Praha 1868.
- Melichar, J., *Zeměpis pro nižší třídy gymnasií a reálných škol*, 2.vyd., Praha 1874.
- Nikolau, S., *Učebnice pro vyšší třídy škol středních*, 4.vyd., Praha 1921.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu na základě vlastivědném*, 1.vyd., Praha 1922.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 1. třídu středních škol*, Praha 1911.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 1. třídu středních škol*, 1.vyd., Praha 1918.

- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 1 třídu středních škol*, 2.vyd., Praha 1919.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 1. třídu středních škol*, 3.vyd., Praha 1921.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 2. třídu středních škol*, 4.vyd., Praha 1921.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 2. třídu středních škol*, 3.vyd., Praha 1926.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 2. třídu středních škol*, 5.vyd., Praha 1923.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 2. třídu středních škol*, Praha 1912.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 3. třídu středních škol*, 3.vyd., Praha 1920.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 3. třídu středních škol*, 4.vyd., Praha 1921.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 3. třídu středních škol*, 5.vyd., Praha 1923.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro 3. třídu středních škol*, Praha 1913.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro vyšší třídy škol středních*, 3.vyd., Praha 1919.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro vyšší třídy středních škol a 1. a 2. ročník učitelských ústavů*, 5.vyd., Praha 1926.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro vyšší třídy škol středních*, 2.vyd., Praha 1913.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro vyšší třídy škol středních a 1. a 2. ročník učitelských ústavů*, 6.vyd., Praha 1929.
- Nikolau, S., *Učebnice zeměpisu pro vyšší třídy škol středních*, Praha 1910.
- Patera, B., *Paterův zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., podle učebních osnov zcela přeprav. vyd., Praha 1925.
- Patera, B., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 1., Praha 1899.
- Patera, B., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 2., Praha 1901.
- Patera, B., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., Praha 1902.
- Patera, B., *Zeměpis pro školy měšťanské*, Díl 3., 2.vyd., Praha 1909.
- Pavlík, F., *Obchodní zeměpis pro kupecké školy pokračovací*, 6.vyd., Praha 1923.
- Pavlík, F., *Obchodní zeměpis pro pokračovací školy obchodní*, 2.vyd., Praha 1902.
- Pavlík, F., *Obchodní zeměpis pro pokračovací školy obchodní*, Praha 1896.
- Pavlík, F., *Obchodní zeměpis pro pokračovací školy obchodní, pro jednorozční školy obchodní a jiné příbuzné ústavy*, 3 vyd., Praha 1908.
- Poklop, J. V., *Zeměpis pro 3., 4. a 5. třídu obecných a občanských škol v Čechách*, 7.vyd., Praha 1873.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 1., Praha 1883.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 1., 2.vyd., Praha 1887.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 1., 3.vyd., Praha 1893.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 1., 3.vyd., Praha 1895.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 1., 4.vyd., Praha 1897.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 1., 5.vyd., Praha 1900.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 1., 6.vyd., Praha 1901.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 1., 7.vyd., Praha 1911.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., Praha 1885.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 2.vyd., Praha 1889.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 3.vyd., Praha 1895.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 4.vyd., Praha 1898.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 5.vyd., Praha 1902.

- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 6.vyd., Praha 1905.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 2., 7.vyd., Praha 1911.
- Sobek, F., *Všeobecný zeměpis*, Díl 3., 2.vyd., Praha 1889.
- Steinich, K., *Zeměpis pro 3. třídu škol měšťanských*, Praha 1907.
- Štumpf, J., *Zeměpisná čítanka pro obecní, občanské, průmyslové a vyšší dívčí školy*, Praha 1873.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské a obecné*, Stupeň 2., 3.vyd., Praha 1888.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro vyšší třídy škol obecných*, 2.vyd., Praha 1876.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského*, Část 2. Zeměpis obecný, 11.vyd., Praha 1901.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského*, Část 3. Zeměpis obecný, 11.vyd., Praha 1902.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 1., 12.vyd., Praha 1904.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 1., 13.vyd., Praha 1910.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 1., 14.vyd., Praha 1920.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 2., 11.vyd., Praha 1901.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 2., 12.vyd., Praha 1906.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 2., 14.vyd., Praha 1921.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 3., 12.vyd., Praha 1907.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 3., 13.vyd., Praha 1913.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 3., 14.vyd., Praha 1920.
- Tille, A., Brdlík, F., *Učebnice zeměpisu*, Část 3., 14.vyd., Praha 1921.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské a obecné*, Stupeň 1, Praha 1880.
- Tille, A., *Učebná kniha zeměpisu obecného pro nižší třídy škol středních a školy měšťanské*, Praha 1875.
- Tille, A., *Učebná kniha zeměpisu pro 1. třídu středních škol*, Praha 1869.
- Tille, A., *Učebná kniha zeměpisu pro 1. třídu škol středních a měšťanských*, 2.vyd., Praha 1871.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské a obecné*, Stupeň 1., 2.vyd., Praha 1883.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské a obecné*, Stupeň 2., 2.vyd., Praha 1884.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 5.vyd., Praha 1897.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 6.vyd., Praha 1902.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 1., 4.vyd., Praha 1906.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 3., 4.vyd., Praha 1907.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední a ústavy učitelské*, Sv. 1., 8.vyd., Praha 1888.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední*, Sv. 1., Část 1., 9.vyd., Praha 1893.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední*, Sv. 1., Část 2., 9.vyd., Praha 1893.

- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední*, Sv. 1., Zeměpis obecný, Část 1., 10.vyd., Praha 1894.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední*, Sv. 1. Zeměpis obecný, Část 1., 11.vyd., Praha 1896.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední*, Část 1., 10.vyd., Praha 1894.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední*, Sv. 1., Část 2., Praha 1896.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední a ústavy učitelské*, Sv. 1., 4.vyd., Praha 1880.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední a ústavy učitelské*, Sv. 1., 5.vyd., Praha 1881.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední a ústavy učitelské*, Sv. 1., 6.vyd., Praha 1882.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu obecného i rakousko-uherského pro školy střední a ústavy učitelské*, Sv. 1., 7.vyd., Praha 1885.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro školy měšťanské a obecné*, Stupeň 2., Praha 1881.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro školy měšťanské*, Stupeň 2., 4.vyd., Praha 1893.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro školy měšťanské*, Stupeň 3., 6.vyd., Praha 1912.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 1., Praha 1890.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 1., 2.vyd., Praha 1896.
- Tille, A., *Učebnice zeměpisu*, Část 3., 13.vyd., Praha 1912.
- Vrabec, J. J., *Učebnice zeměpisu obecného pro 5. třídu středních škol*, Praha 1910.
- Vrabec, J. J., *Učebnice zeměpisu obecného pro 6. třídu gymnasií*, Praha 1911.
- Vrabec, J. J., *Základové zeměvědy pro 1. třídu středních škol*, Praha 1910.
- Vrabec, J. J., *Základové zeměvědy pro 2. třídu středních škol*, Praha 1911.
- Vrabec, J. J., *Učebnice zeměvědy pro 3. třídu středních škol*, Praha 1912.
- Zachystal, F., *Učebnice zeměpisu pro ústavy ku vzdělání učitelů a učitelek*, Díl 1., Praha 1907.
- Zachystal, F., *Učebnice zeměpisu pro ústavy ku vzdělání učitelů a učitelek*, Díl 1., 2.vyd., Praha 1914.
- Zachystal, F., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 1., 3.vyd., Praha 1920.
- Zachystal, F., *Učebnice zeměpisu pro ústavy učitelské*, Díl 1., 4.vyd., Praha 1922.
- Zap, K. V., *Zeměpis k užítku v 3. třídě nižších škol reálných*, Praha 1853.

Odborná literatura

- Akira, I., *Yellow Peril and its influence on Japanese-German relations*, in :
Japanese-German relations, 1895-1945 : war, diplomacy and public
opinion, ed. Christian W.Spang, Rolf-Harald Wippich, NewYork2005.
- Boháčková, L., Winkelhoferová, V., *Vějíř a meč*, Praha 1987.
- Boscaro, A., *Sixteenth Century European Printed Works on the First Japanese
Mission to Europe, A Descriptive Bibliography*, Brill, Leden 1973.
- Boulding, K.,E., *The Image*, Michigan 1956.
- Fiala, K., *First Contacts of Czechs and Slovaks with Japanese Culture (Up to
World War I.)*. In: Japan Review, 3, 1992.
- Gulick, S., L., *The East and The West : A Study of their Psychic and Cultural
Characteristic*, Tokio 1963.
- Horák, Fr., *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce
XVIII. Století. Díl II. Tisky z let 1501 – 1800 část IX. Ročník XVIII.
Sešit 251 – 263. Praha Academia, 1967.*
- Isaacs, H., R., *Sources for Images of Foreign Countries*, in : Public Opinion and
Historians, ed.Melvin Small, Michigan 1970.
- Jansen, M.B., *The Making of Modern Japan*, Londýn 2000.
- Klusáková, L., *Předmluva*, in : *Obraz druhého v historické perspektivě*, ed.
Klusáková, L., AUC, Philosophica et Historica 1, Studia Historica
XLI, Praha 1997, s.7 – 10.
- Littlewood, I., *The Idea of Japan*, Chicago 1996.
- Lippmann, W., *Public Opinion*, Londýn 1922.
- Martínek, M., Martínek, J., *Kdo byl Kdo – Naši cestovatelé a geografové*,
Praha 1998.
- Martínek, M., Martínek, J., *Kdo byl Kdo – Světoví cestovatelé a mořeplavci*,
Praha 2003.
- Milton, G., *Na dvoře japonského vládce - dobrodružství prvních Evropanů v
ostrovní říši* , Praha 2003.

- Míšek, R., Navrátilová, H., *Fenomén orientalismu v českých zemích*, in : Kuděj – Časopis pro kulturní dějiny, roč.2002, č.1.
- Natori, J., *Historical Stories of Christianity in Japan*, Tokio1957.
- Polák, P., *Misijní činnost v Japonsku v letech 1549 – 1587*, nepubl.diplomová práce FF-UK, Praha 2000.
- Průcha, J., *Interkulturní psychologie – Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*, Praha 2007.
- Reischauer, E.O., Craig, A.M., *Dějiny Japonska*, Praha 2001.
- Řezníčková, K., *Študáci a kantoři – České střední školy v letech 1867 – 1918*, Praha 2007.
- Said, E., *Orientalism*, NewYork 1979.
- Schepers, G., *Exoticism in German literature on Japan*, in: Japanese-German relations, 1895-1945 : war, diplomacy and public opinion, ed. Christian W.Spang, Rolf-Harald Wippich, NewYork 2005.
- Small, M., *Historians Look at Public Opinion*, in : Public Opinion and Historians, ed.Melvin Small, Michigan 1970.
- Vasiljevová, Z., *Dějiny Japonska*, Praha 1986.
- Vasiljevová, Z., *Nejstarší české tisky o Japonsku v českých zemích* in: Nový Orient 43, 1988, s.117-119.
- Vasiljevová, Z., *Rozvoj poznání Japonska v českých zemích na přelomu 19. a 20.století*, in: AUC - Philologica, Orientalia Pragensia XII., Praha 1989.
- Veselá, Z., *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992.
- Vlková, B., *Historické učebnice zeměpisu ve fondu SPKK*, Praha 1997.
- Wippich, R.,H., *Japan-enthusiasm in Wilhelmine Germany*, in: Japanese-German relations, 1895-1945 : war, diplomacy and public opinion, ed. Christian W.Spang, Rolf-Harald Wippich, NewYork 2005.
- Woodová, F., *Byl Marco Polo opravdu až v Číně?*, Praha 1999.

SUMMARY

The Image of Japan in Czech Society of the Second Half of the 19th Century

This thesis intends to capture the image of Japan in Czech society, which was formed in the second half of 19th century. Japan, a country previously almost unknown for European people, had transformed itself from a faraway, mysterious Far Eastern country into a world power during fifty years, which naturally resulted in change of its image in Europe.

Reconstruction of historical image in certain society is dependent on sources, which had the greatest influence on view of the world of people of that time. In this thesis, those sources are divided into two categories, “image-creating“ and “image-forming”. The first one is historical school textbooks of geography, which had the most significant impact on students’ way of creating image of the world in their mind. In the second category, there are newspapers, magazines, caricatures and encyclopedias, which helped those students form images in their adult life.

In the first part of this thesis, I compare the image of Japan and that of China in order to highlight Japan’s uniqueness and specificity, how much it was emancipated from traditional image of Asia, and how much the image was supported by facts.

In the second part, I try to analyze four most important aspects of image of Japan in the Czech society at that time. First one is based on questions, whether Japan was considered “Orient”, and in which position of antagonistic poles “West vs. East” Japan was situated. The second and third issues are the influence of Japanese-Sino War (1894 - 1895) and Japanese-Russo War (1904 - 1905) on the image of Japan, and how the specific attitude of Czech society appeared. As the fourth point, I deal with the influence of phenomena “the Yellow Peril” on the image of Japan.

Attachment of this thesis is consisted of pictures and caricatures from secondary materials, and epigrams from comic magazines.

論文要旨

「19世紀後半のチェコ社会における日本像」

本修士論文は、19世紀後半のチェコ社会における日本像をとらえることを目的として書かれたものである。ヨーロッパの人々にとって、それまでほとんど未知の国であった日本は、半世紀の間に、謎に包まれた遠い極東の一国から世界の列強へとその姿を変えたが、それに従いヨーロッパの抱く日本のイメージも、当然変化する結果となった。

過去の社会に存在したイメージを再現する場合、それは当時の人々の世界観に与えた影響が最も大きかった史料に依存することになる。本論文ではそれらの史料を、「イメージを創造する」と「イメージを成形する」とに分けた。前者に当てはまるのは、学習する者の意識の中でつくりあげられる世界像に最も強くはたらきかけた、当時の歴史教科書である。後者には、生徒たちが教科書によって呼び起されたイメージの輪郭を、さらにはっきりと形づくる助けとなった、新聞・雑誌・風刺画・百科事典などが該当する。

第一部では教科書を材料とし、日本と中国のイメージを比較することで、日本という国の特異性・特性を浮き上がらせ、また伝統的アジア像からどれほど解放されていたのか、またどのような点でどれほど重なるのかを描き出すよう試みた。

続く第二部では、当時のチェコ社会に存在した日本像のうち、最も重要な四つの要素について記した。一点目として、日本という国が「オリエント」と見なされていたのかどうか、また「西対東」の関係における対立者として、どのような位置づけにあったのかという問いを投げかけている。二点目・三点目としては、日清戦争（1894～1895）と日露戦争（1904～1905）が日本に与えた影響、および当時の

チェコ社会のとった姿勢について、そして第四の要素としては、「黄禍論」が日本像に及ぼした影響について記した。

資料として、参考文献から引用した絵図および風刺画と、漫画雑誌から抜粋したエピグラム（警句）を添付した。